

VEcordia

Izvilums L-KOSIA1

Atvērts: 2009.06.15 03:49
Slēgts: 2009.08.08 16:48
Versija: 2016.12.02 16:05

ISBN 9984-9395-5-3

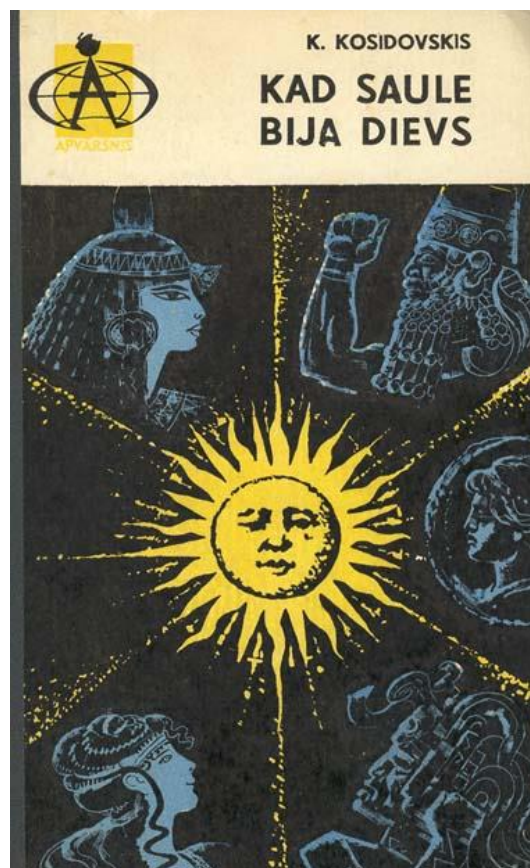
Dienasgrāmata «VECORDIA»

© Valdis Egle, 2016

ISBN

Z. Kosidowski. «Gdy słońce było bogiem»

© Z. Kosidowski, 1956



Tās grāmatas vāks, no kuras ieskenēts šis teksts

Zenons Kosidovskis

KAD SAULE BIJA DIEVS

I daļa

Tulkojis Voldemārs Meļinovskis
Mākslinieks Viesturs Grants
Ar Valda Egles komentāriem

Impositum

Grīziņkalns 2016

Talis hominis fuit oratio,
qualis vita

Kad saule bija dievs



Mezopotāmijas tempļos un dārzos

Svētceļnieks no Neapoles

17. gadsimta pirmajos gados Itālijā plašu slavu iemantoja Neapoles tirgonis Pjetro della Valle.² Tā kā viņš daudz ceļoja pa tālām, svešām zemēm, tautieši viņu iesauca par «Il Pellegrino» – svētceļnieku.

Taču Pjetro neceļoja, lai meklētu dārgas garšvielas un zīda audumus, kā to varētu iedomāties. Viņa klejotumu iemesls bija gluži romantiskas dabas, un proti, jaunībā piedzīvotā vilšanās mīlestībā. Vēlāk šādi ceļojumi viņam iepatikās un, nemitīgi alkams pēc jauniem iespaidiem, Pjetro devās uz aizvien jaunām un jaunām zemēm, kur reti kāds eiropietis bija spēris savu kāju.

Romantiskā tirgoņa piedzīvojumi dīvainas likteņa iegribas pēc kļuvis nozīmīgi arheoloģijas vēsturē, un tāpēc ir vērts veltīt tiem mazliet uzmanības.

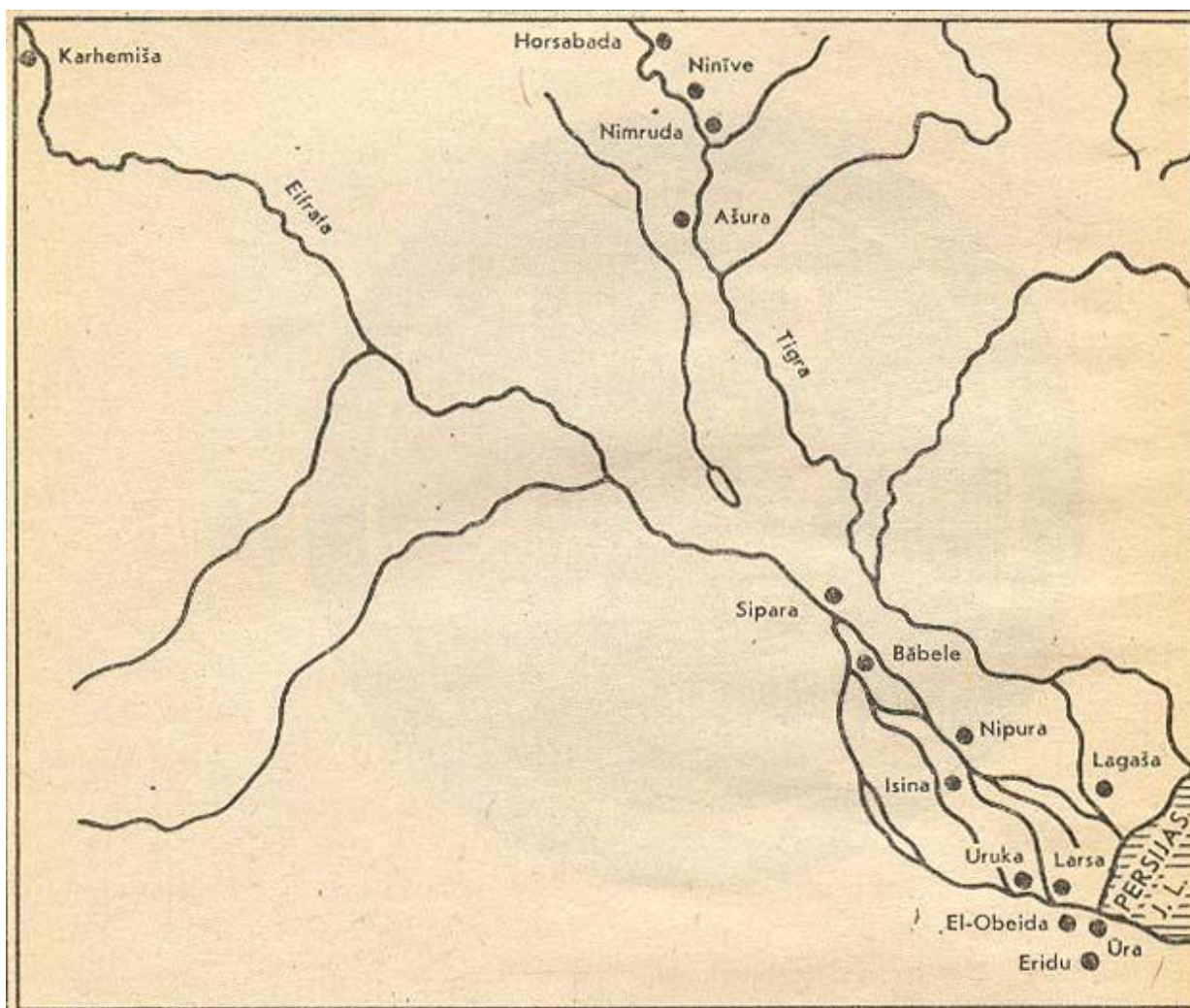
Iztēlē pārcelsimies uz Neapoli. Svētā Marčellino baznīcā notiek dievkalpojums, ko pasūtījis Pjetro. Dievnams stāvgrūdām pilns, jo visā pilsētā jau izplatījušās valodas par jaunā Pjetro nedienām un viņa nodomiem. Jau divpadsmit gadu viņš bija saderinājies ar kādu daiļu jaunavu no turīgas tirgoņu dzimtas, bet tad kā pērkona spēriens no skaidrām debesīm nāca ziņa: Pjetro iecerēto pēc vecāku gribas izprecina citam.



Pjetro della Valle¹

¹ V.E.: Šajā izdevumā ar oriģinālajiem parakstiem ir ievietotas visas ilustrācijas, kuras bija Kosidovska grāmatas latviešu izdevumā, un arī es «no sevis» pievienoju vēl virkni citu ilustrāciju. Taču ir pārāk sarežģīti (un pārāk mazsvarīgi) norādīt, kuri attēli nāk no grāmatas un kuri no Interneta.

² V.E.: Pietro della Valle (1586.04.02 – 1652.04.21); dzimis Romā, Romas augstmaņu dzimtas pārstāvis. Ar Neapoli bija saistīts tā, ka Neapoles medicīnas profesors Mario Čipano (Schipano) ieteica viņam doties ceļojumā uz Svēto Zemi tā vietā, lai izdarītu pašnāvību, kā viņš to sākumā gribēja. Ceļojumā devās no Venēcijas 1614.01.08 27 gadu vecumā. Viņu pavadīja 9 cilvēku svīta (vēlāk kļuva mazāka), jo viņš ceļoja, kā pienākas augstmanim. Atgriezās Romā 1626.03.28, un viņu svinīgi sagaidīja pat pāvests Urbans VIII. Viņam tad bija 39 gadi.



Pazemotais un visdziļākajās jūtās aizskartais jauneklis nolēma meklēt aizmiršanos ceļojumos. Tomēr viņš negribēja no pilsētas aizlavīties klusītiņām. Ar dienvidniekiem raksturīgo tieksmi uz pompozām scēnām Pjetro atvadījās no draugiem un paziņām visai teatrāli. Pēc dievkalpojuma beigām garīdznieks viņam kaklā uzkāra zelta amuletu svētcēlnieka zižļa izskatā. Pilsētas iedzīvotāji pastiepās pirkstgalos, lai neko nepalaistu secen, bet Pjetro deva svinīgu solījumu neatgriezties Neapolē, iekams nebūs apmeklējis pestītāja kapu.

Ceļojums uz Jeruzalemi bija viņa raibās un piedzīvojumiem bagātās klaiņotāja dzīves sākums. Pjetro neapmierinājās ar dievam tīkamo ceļojumu uz svētajām vietām, bet apmeklēja Venēciju, Konstantinopoli un Kairu, kā arī pabija tolaik grūti pieejamās Levanta salās, krustām šķērsām izklaiņoja Mezopotāmiju un Sīriju un nokļuva pat līdz Irānai.

17. gadsimtā tāds ceļojums nebija nieka lieta. Mēnešiem ilgi vajadzēja klīst pa stepēm un tuksnešiem, kalniem un slīksņām, līgojoties uz kamieļa kārnās muguras. Neērtajiem un vētrās nedrošajiem buru kuģīšiem pastāvīgi uzglūnēja jūras laupītāji. Ceļiniekam vajadzēja paciest tveici un salu, badu un slāpes, netīrību, parazitus un daždažādas slimības. Uz ceļiem siroja laupītāji, bet muhamedāņi izturējās pret eiropiešiem ar neslēptu naidu.

Savu ceļojumu laikā Pjetro della Valle nesarāva saites ar tuviniekiem Neapolē.³ Viņš regulāri sūtīja tiem vēstules, uz kurām nereti bija uzraksts «No manas telts tuksnesī».⁴ Tajās negaidot uzdzirkstāja viņa rakstnieka talants. Spožs stils, izsmalcināts humors, ass vērojums un apraksta krāsainība, bet par visām lietām ar interesantām situācijām un saistošām intrigām pārbagāti piedzīvojumi īsā laikā sagādāja viņam dzimtenē vispārēju atzinību.

Kā jau piederas itālietim ar kvēlu temperamentu, Pjetro della Valle ātri atguvās no neveiksmīgās mīlestības. To apliecina frivolie piedzīvojumi, kurus viņš apraksta ar gaumi un humoru. Uzturēdamies

³ V.E.: Vēstules viņš rakstīja profesoram Čipano, kurš tās publicēja.

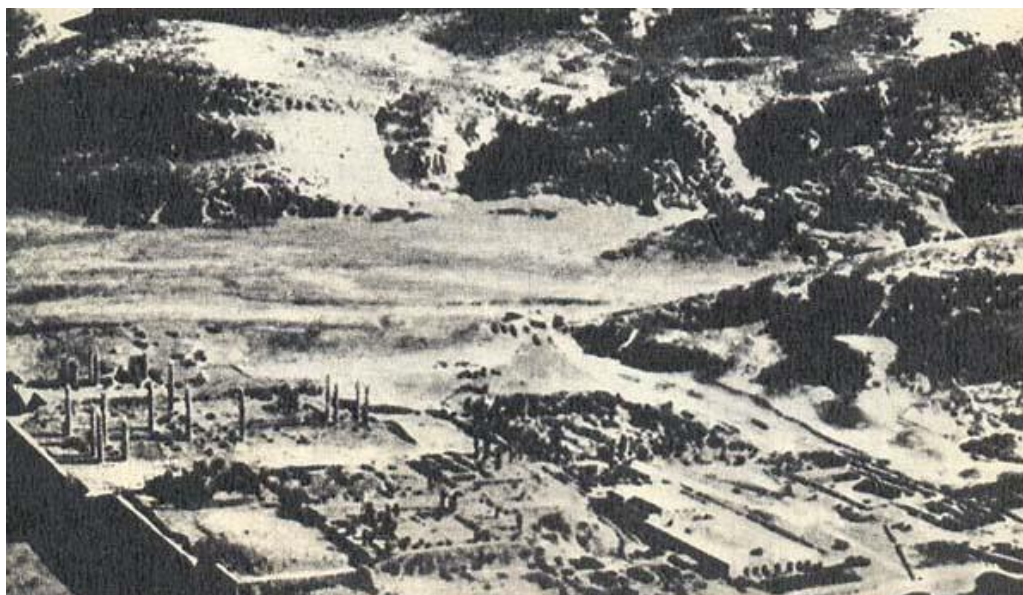
⁴ V.E.: Bet tas nozīmē, ka «tuksnesī» pastāvēja kaut kāds pasts. (Vispār vēstules laikam tika sūtītas pa diplomātiskiem kanāliem).

Hiosas salā, Pjetro metās bezrūpīgo salas iemītnieku uzdzīves virpulī. Augu dienu un nakti nerimās dejas, dziesmas un rotaļīgas līksmes ar vietējām daiļavām, un Pjetro jutās savā elementā. Šķelmīgā lielībā viņš pastāsta, cik maigi viņu apskāvušas un skūpstījušas kādas grieķu pilsētas klostera mūķenes par to, ka Pjetro pratis dot pienācīgu pretsparu turku augstmanim, kurš pieprasījis no viņa godinājumus un dāvanas.

Konstantinopolē viņš padzirdēja, ka sultānam piederot tajā laikā vienīgais pilns Līvija sacerējumu teksts, kas saņemts mantojumā no Bizantijas imperatora. Pjetro iedegās kvēlē iegūt šo unikumu un piedāvāja par to 6500 mārciņu sterliņu. Turku valdnieks tomēr noraidīja pārdrošā eiropieša priekšlikumu. Tad Pjetro mēģināja uzpirkt sultāna bibliotekāru, apsolīdams viņam 12500 mārciņu sterliņu par manuskripta izzagšanu. Šī intriga tomēr izjuka, jo negodīgais ierēdnis neprata atrast bibliotēkā vērtīgo literatūras pieminekli.

Mezopotāmijā Pjetro iemīlējās otro reizi savā mūžā. Viņa iecerētā bija astoņpadsmitgadīga meitene,⁵ taču bargais liktenis arī šoreiz nesaudzēja Pjetro. Drīz pēc kāzām jaunā sieva sasirga ar noslēpumainu slimību un nomira.⁶

Izmisumā Pjetro radās makabriska iedoma: mīļotās mirstīgās atliekas viņš lika iebalzamēt un pēc tam četrus gadus zārkā vadāja sev līdzī pa pasauli, līdz tās novietoja ģimenes kapličā Neapolē.⁷ Pēc tam Pjetro vēlreiz nolēma izmēģināt laimi un apprecējās ar savas sievas draudzeni gruziņieti, kura nelaiķi bija kopusi slimības laikā.⁸ Šoreiz laulības bija laimīgas un sieva viņam dzemdēja 14 dēlus.⁹



Persepoles drupas

Pjetro savos ceļojumos nokļuva arī līdz Persijas dienvidiem. 60 kilometru uz dienvidaustrumiem no Širazas viņam pavērās ainava, kura ar savu diženumu un bargumu saviļņoja ceļiniekus līdz sirds dziļēm. Šeit pacēlās grandiozas drupas, par kurām Pjetro agrāk neko nebija dzirdējis. Klinšainu pauguru ieskautā iepakā bija redzamas terases, uz kurām veda kāpnes, pussabrukusi kolonāde, saplaisājuši mūri, bet vispirms milzīgi lauvu tēli, kas apsargāja masīvus portālus.

Aplūkodams drupas, Pjetro nevarēja atgūties no izbrīnas. Smiltis, ko gadsimtu gaitā šeit bija sanesuši svelmainie tuksneša vēji, šķita kā astoņkāji, kas ar alkatīgiem taustekļiem apvījuši mūrus,

⁵ V.E.: Maani Gioerida; viņa bija no nestoriāņu kristiešiem, kas mīta (tagadējās) Turcijas dienvidaustrumos, bet augusi bija Bagdādē.

⁶ V.E.: Viņa bija stāvoklī, saslima ar «drudzi», priekšlaicīgi dzemdēja nedzīvu dēlu un nomira 23 g.v. pēc 5 laulības gadiem. (Pats Pjetro arī izslimoja to pašu infekcijas slimību, taču palika dzīvs). Vispār viņi ceļoja pa rajoniem, kur notika karadarbība.

⁷ V.E.: Droši vien Romā.

⁸ V.E.: Mariuccia (Tinatin de Ziba). Viņa bija gruzīnu augstmaņu meita, bet (kara rezultātā) agri kļuvusi bārene, un Valles pirmā sieva bija viņu adoptējusi, kad viņi abi atradās Isfahanā.

⁹ V.E.: Tā gan ir norādīts visos avotos, kurus es tiku redzējis, taču turpat ir arī norādīts, ka šie dēli «nav izšķirami», jo viņiem nav zināmi vārdi. Domāju, ka tā ir kļūda, un ka bija ne 14 dēli, bet 14 bērni.

portālus un kolonnas. Klusums, kas pletās pāri vientulīgajai posta ainavai, uzvēdīja noslēpumainības un baismu elpu.

Varenās, vairākus simtus metrus garumā izkliestās drupas sirmā senatnē droši vien bijusi grezna pils. Bet kas gan radījis šīs monumentālās celtnes? Apkārtējie iedzīvotāji zināja vienīgi stāstīt par drupās it kā piemītošiem ļauniem gariem un nespēja ceļniekam sniegt nekāda izskaidrojuma. Iezemiešu tradīcijas sniedzās tikai līdz 8. gadsimta leģendārā Bagdādes kalifa Haruna-al-Rašida, «Tūkstsots un vienas nakts» varoņa laikiem. Taču drupas acīmredzot bija daudz vecākas.

Klaiņodams pa gruvešu kaudzēm, Pjetro uz ķieģeļiem ievēroja savādas, noslēpumainas zīmes. Pirmajā mirklī šķita, ka pa valgajiem ķieģeļiem lēkājuši putni, atstādami uz tiem savu kāju nospiedumus. Taču, tuvāk ielūkojies, viņš pamanīja, ka šīs zīmes veido līmenisku un statenisku svītriņu virknes. Svītriņām bija ķīļveida forma, un nevarēja būt nekādu šaubu, ka tā radusies, nezināmajam māksliniekam katras zīmes sākumā spēcīgāk iespiežot irbulīti valgajā mālā.

Kad Pjetro atveda šo zīmju nospiedumus uz Eiropu, iedegās kvēls strīds par to, kāda tām jēga un nozīme. Vieni apgalvoja, ka tās esot kādas senas rakstu zīmes, citi turpretim tiepās, ka tās uzskatāmas vienīgi par primitīvu ornamentu, ar kādu izrotātas irāņu celtnu sienas. Pjetro atbalstīja pirmo tēzi. Kādā no 1621. gadā rakstītajām vēstulēm viņš stāsta, ka esot saskaitījis simt atsevišķu zīmju un, pēc viņa domām, katra no tām apzīmējot veselu vārdu. Ar apbrīnas cienīgu atjautību Pjetro izteica minējumu, ka ķīļraksts jālasa un jāraksta no kreisās puses uz labo, jo līmenisko ķīļu smailes allaž pavērstas pa labi.

Rosīgu interesi izraisīja arī pašas drupas. Tika izsacīts trāpīgs minējums, ka Pjetro della Valle atklājis sagrauto Persepoli – Persijas impērijas galvaspilsētu, ko 6. gadsimtā pirms m.ē. nodibināja Babilonijas iekarotājs Kīrs. Viens no Kīra pēctečiem, Dārijs, uzcēla Persepolē varenu pili, kurā bija simtiem zāļu un istabu. Šeit viņš uzturējies apžilbinošā greznībā, tērpies ar zeltu izšūtās purpura drānās. Viņa rīcībā bija 15 tūkstoš pils kalpotāju, tūkstoš jātnieku – miesassargu un 10 tūkstoš kājnieku.

Persijas impērija pastāvēja tikai divi simti gadu. Tās pamati, kas balstījās uz pakļauto tautu izmantošanu un militārās despotijas pārspēku, bija pārāk ļodzīgi. Lai segtu milzīgos izdevumus galma un armijas uzturēšanai, karaļa¹⁰ ierēdņi darba tautai, jo sevišķi zemniekiem, uzlika arvien lielākus nodokļus un nodevas. Tieši tālab Maķedonijas Aleksandrs pēc Dārija armijas sagraves itin viegli pakļāva sev tautas un ciltis, kas ietilpa uzvarētās Persijas sastāvā.



Pils vārti Persepolē

Aleksandrs ieņēma Persepoli, bet karaļa pils nodega. Par ugunsgrēka cēloni izsacītas dažādas versijas. Grieķu vēsturnieks Diodors apgalvo, ka pili pašrocīgi aizdedzinājis Aleksandrs Lielais «brīdī, kad dzērums orgijā zaudējis saprātu». Cits vēsturnieks, Klitarhs, aprakstīdams šīs pašas dzīres, stāsta, ka Atēnu dejotāja Taisa dejas laikā starp pils koka kolonnām iemetusi liesmojošu lāpu. To redzēdami, piedzērušies maķedonieši arī satvēruši lāpas un cits pār citu metuši tās, kur vien pagadās. Pils centrālā daļa ar dārgiem audumiem, skulptūrām un vāzēm mirklī uzliesmojusi. Kalpotājiem tikai ar lielām pūlēm izdevies paglābt dažus celtnes sānspārnus.

Pils neskartās daļas saglabājās vēl daudzus gadsimtus. Kādu laiku tur atradās islama kalifu mitekļi, bet vēlāk sākās mongoļu un turku postošie iebrukumi, un no pils pāri palika tikai

drupas. Gruveši drīz vien pārklājās ar skopu augu segu, kur arābi ganīja savas aitas. Drupu izcelsme tika

¹⁰ V.E.: Visā šajā grāmatā tulkotājs Meļinovskis apzīmē valdniekus ar vārdu «karalis». Droši vien tas ir burtisks tulkojums no Kosidovska lietotā vārda (kaut kāda «kral» vai tamlīdzīgi; Internetā oriģinālais poļu teksts nevienai no Kosidovska grāmatām pašlaik, 2009.06, nav atrodams), taču šis tulkojums ir nepareizs. Poļiem pašiem ir bijuši karaļi, tāpēc poļu valodas tradīcijās tāds vārds droši vien apzīmē valdnieku vispār. Bet savādāk tas ir latviešu valodas tradīcijās. Pie mums ar vārdu «karalis» apzīmē tikai tos valdniekus, kas patiešām ir saukušies par karaļiem (no VIII–IX gadsimta franku valdnieka Kārļa Lielā vārda), bet tos, kam pašnosaukums bijis citāds un jo sevišķi tos, kas dzīvojuši ilgi pirms Kārļa Lielā, latviski ir jāsauc citādi: vienkārši par «valdniekiem» vai par «ķēniņiem» kā Bībelē un kā pasākās. (Meļinovska tekstā vispār ir daudzas dīvainas priekš latviešu valodas konstrukcijas: «...vairākus simtus metrus garumā...» utml.).

pilnīgi aizmirsta.. Un tikai 17. gadsimtā Pjetro della Valles atklājums atgādināja Eiropai par Persepoles kādreizējo diženību.

Lai arī itāļu ceļotājs nezināja, ka stateniskajās un līmeniskajās svītriņās ietvertas milzīgas izziņas vērtības par šumeru, babiloniešu, asīriešu un citu Tuvo Austrumu tautu civilizāciju, taču nenoliedzams viņa nopelns ir tas, ka viņš pirmais atveda uz Eiropu ķīlraksta paraugus un, pretēji daudzu zinātnieku domām, ar apbrīnojami asu atjautu uzminēja, ka tās ir senas rakstu zīmes, bet nevis ornamenti. Tādēļ viņa vārds uz laiku laikiem saglabājies arheoloģijas vēsturē.

Ķīlraksts sāk runāt

19. gadsimta pirmajos gados vācu universitātes pilsētā Getingenā dzīvoja Georgs Frīdrihs Grotefends,¹¹ kas vietējā licejā mācīja grieķu un latīņu valodu. Viņu uzskatīja par savādnieku, jo skolotāja iemīlota nodarbošanās bija dažāda veida šarādu un rēbusu risināšana, un šajā jomā viņš apliecināja neparastu atjautību un orientācijas ātrumu. Paziņas un draugi viņam sameklēja vissarežģītākos uzdevumus, taču Grotefends allaž prata ar tiem tikt galā.

1802. gadā sarežģīto uzdevumu cienītāja rokās nokļuva kāds no Persepoles tekstiem, kuru veltīgi bija mēģinājuši atšifrēt daudzi zinātnieki. Mīklainās ķīlveida zīmes skolotāju tā ieinteresēja, ka naktīs neļāva aizmigt. Kādu dienu dzertuvē, kur viņš draugu pulkā pie alus kausa parasti pavadīja vakarus, Grotefends diezgan lielīgi paziņoja, ka apņemoties izlasīt ķīlrakstu.¹²

Draugi šo paziņojumu uzņēma ar jautru neticību. Ķīlraksts tajā laikā bija viena no vismodernākajām zinātnes problēmām, un visi zināja, kādas nepārvaramas grūtības radušās tā izlasīšanā. Bija taču zinātnieki, kuri apgalvoja, ka šī problēma vispār neesot atrisināma.

18. gadsimta otrajā pusē uz Persepoli bija devies dāņu zinātnieks Karstens Nībūrs un pārzīmējis daudzas ķīļu zīmes, taču nespēja izlasīt nevienu vārdu. Tāpat nebija veicies vācietim Tihsenam un dānim Minteram, lai gan abi bija izsacījuši daudzus pareizus minējumus.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka dzertuvē atskanēja skaļi smieklī un zobgalības. Visi cienīja Grotefenda spējas, taču no vienkārša rēbusa uzminēšanas līdz ķīlraksta atšifrēšanai, ar ko veltīgi bija nopūlējušies visizcilākie speciālisti, ceļš bija tālu. Neticētāju izsmiekls ķērās Grotefendam pie sirds. Viņš ierosināja saderēt, ka ķīlrakstu izlasīs, un draugi labprāt tam piekrita.

Stājies pie grūtā uzdevuma, Grotefends ievēroja, ka Persepoles uzraksts sadalās trijās nepārprotami nošķirtās slejās. Varbūt tas izdarīts trijās dažādās valodās? Tā kā Grotefends bija lasījis antīkos rakstniekus, viņam senpersiešu valsts vēsture nebija sveša, un viņš zināja, ka ap 540. gadu pirms m.ē. persiešu karalis Kīrs iekarojis Babilonijas valsti. Tā kā uzraksts bija radies Persepolē, tad vienai no trim slejām noteikti vajadzēja būt senpersiešu valodā. Taču kurai? Grotefends sprieda šādi: persiešu valodā runāja uzvarētāji, tāpēc pats par sevi saprotams, ka tai vajadzēja būt centrālajā vietā. Centrālā vieta noteikti ir vidējā sleja. Bet malējās? Droši vien tajās bija tulkojums divās izplatītākajās pakļauto tautu valodās.

Pieņēmis šo apbrīnojami vienkāršo un tajā pašā laikā atjautīgo hipotēzi, Grotefends vērtīgāk ielūkojās vidējās slejas zīmēs. Un tad viņš pamanīja kādu raksturīgu detaļu, kas cieši piesaistīja viņa vērību. Starp ķīlveida zīmēm divreiz atkārtojās viena un tā pati, ar slīpu līniju atdalīta svītriņu grupa jeb kombinācija, kurai tāpat vajadzēja apzīmēt kādu vārdu. Ar viņam piemītošo aso saprātu Grotefends secināja, ka teksts satur informāciju par kaut kādām dinastiskām izmaiņām persiešu karaļa namā un tāpat abas identiskās rakstu kopas, jādomā, apzīmē karaļa titulu. Saskaņā ar tādu pieņēmumu teksts būtu šāds:

Karalis – karaļa vārds – nezināms vārds A – karalis – karaļa vārds – nezināms vārds A – nezināms vārds B.



Georgs Frīdrihs Grotefends

¹¹ V.E.: Georg Friedrich Grotefend (1775.06.09 – 1853.12.15).

¹² V.E.: Nu, droši vien jau bija iesācis atšifrēt un bija ideja, kā to darīt, savādāk tā nerunātu. Starp Grotefenda draugiem bija arī dzejnieks Heine.

Nezināmā vārda A nozīme likās skaidra. Ķīlveida svītru grupa A droši vien apzīmēja vārdu «dēls». Šādā veidā papildinātais teksts skanēja:

Karalis – karaļa vārds – dēls – karalim – karaļa vārds – dēls – nezināms vārds B.

Karaļa titula trūkums teikuma pēdējā daļā (pie nezināmā vārda B) sagādāja daudz raižu. Pieņemums, ka teksts uzskaitītu kārtējos dinastiskos valdniekus, šķita sabrūkam. Taču Grotefends neļāva izsist sevi no sliedēm. Viņš sprieda tā: ja nezināmajam vārdam B, kas neapšaubāmi ir kāda persieša vārds, nav pievienots karaļa tituls, kā tas ir ar diviem iepriekšējiem, tad jāsecina:

a) ka cilvēks, kas nosaukts šajā vārdā, nav karalis;

b) tā kā viņš minēts kopā ar abu karaļu vārdiem, tad šim cilvēkam jābūt ar tiem radnieciskās attiecībās;

c) tā ka vārds «dēls» atkārtojas divas reizes, tad šim cilvēkam jābūt viņu tēvam un vectēvam.

Tagad teksts skanēja jau šādi:

Karalis – karaļa vārds – dēls – karalim – karaļa vārds – dēls – persieša vārds.

Grotefends atskārta, ka ir uz pareizām pēdām. Ja viņam izdotos persiešu karaļu vēsturē atrast tādu dinastisku situāciju, kurā kādam persietim, kas nebija karalis, dēls un mazdēls ieguvuši troni, uzdevums būtu atrisināts. Tad neizlasītās ķīlraksta zīmes varētu aizvietot ar attiecīgiem vēsturisko personu vārdiem.

Pētnieks sāka meklēt senos vēsturnieku tekstos un atrada īstās personas. Tā persiešu augstmanim Histaspam bija dēls Dārijs, kas no 521. līdz 486. gadam pirms m.ē. bija Persijas karalis. Histaspas mazdēls un Dārija dēls Kserkss, kurš pazīstams ar to, ka mēģināja iekarot Grieķiju, valdīja no 486. līdz 465. gadam pirms m.ē. Tātad teksts galā skanēja šādi:

Karalis Kserkss, dēls karalim Dārijam, [kas bija] dēls Histaspam.

Tomēr viss nenorisinājās tik vienkārši, kā mēs šeit to attēlojam. Karaļu vārdus Grotefends aizguva no Herodota, kur tie bija sniegti grieķiskā izrunā. Lai izdibinātu katras atsevišķas ķīlrakstu zīmes fonētisko skanējumu, vajadzēja zināt karaļa vārdus to autentiskajā senpersiešu izrunā. Atslēgu šim atrisinājumam Grotefends meklēja Avestas, persiešu svēto rakstu grāmatas tekstos, kuras valoda ir vistuvākā senpersiešu valodai.

Kaut gan, piemēram, Histaspas vārds tur atrodams vairākos variantos (Gošaps, Kistaps, Gustasps, Vitasps), pētniekam, izmantojot neparasti atjautīgus induktīvus slēdzienus, izdevās atšifrēt deviņas senpersiešu ķīlraksta zīmes. Tikai trīsdesmit četrus gadus vēlāk, t.i., 1836. gadā, vācietis Lesens, francūzis Birnūfs un angļi Roulinsons atšifrēja pārējo alfabētu.

Uzraksts uz vientuļās klints

Uz angļu burinieka, kas kursēja starp Lielbritāniju un Indiju, par kuģa puiku kalpoja Henrijs Frederiks Roulinsons.¹³ Veiklais pusaudzis jo vērīgi ieklausījās, kad pasažieri, uz klāja saulgozī karsēdamies, stāstīja cits citam brīnišķīgas lietas par Indostānas zemēm, kurp viņi devās kā tirgotāji vai ierēdņi. Šo nostāstu ietekmē zēns sāka sapņot par tāliem ceļojumiem un dēkām. Darbu uz kuģa viņš pēkšņi izjuta kā derdzīgu nebrīvi un gaidīt gaidīja iespēju to pamest, lai izrautos plašajā pasaulē.

Kādā no kārtējiem braucieniem zēns iepatikās Bombejas gubernatoram, seram Džonam Malkolmam, kas viņam piedāvāja iestāties kādā no Ostindijas sabiedrības karaspēka vienībām. Roulinsons ar prieku pieņēma šo priekšlikumu un 1826. gadā, 16 gadu vecumā, sāka kalpot šajā izdaudzinātajā akciju sabiedrībā, kas guva milzīgu peļņu, aplaupot Indiju un apspiežot tās iedzīvotājus. Roulinsons laimīgi prātā labi izdabāt saviem maizestēviem, jo drīz vien saņēma virsnieka uzsuves. 1833. gadā mēs viņu sastopam jau majora dienesta pakāpē kā persiešu armijas instruktoru. 1839. gadā angļu valdība viņu ieceļ par savu politisko agentu Afganistānā. Vēlāk viņš ir konsuls Bagdādē, Lielbritānijas parlamenta loceklis un beidzot sūtnis Persijas šaha galmā Teherānā.

No vienkārša kuģa puikas līdz lielvalsts diplomātiska pārstāvja postenim – tā ir neparasta karjera. Ar ko izskaidrojama Roulinsona veiksmē? Šodien jau zināms, ka viņš bija angļu izlūkdienesta ievērojams aģents. Viņa rokās satecēja visi Tuvo un Vidējo Austrumu politisko intrigu pavedieni. Britu imperiālisma uzdevumā viņš kūdīja Āzijas tautas un ciltis pret Krieviju, sēja naidu starp persiešiem un afgāņiem, rīkoja pat savvērestību pret Persijas valdību, lai gan, būdams armijas instruktors, atradās tās dienestā.

¹³ V.E.: Vai nu paša Kosidovska vai tulkotāja kļūda; pareizs vārds ir Henry Creswicke Rawlinson (1810.04.11 – 1895.03.05). Viņš devās uz Indiju ne kā kuģapuika, bet kā kadets – t.i. kā cilvēks, kurš mācās par virsnieku. Mūža beigās (1891) viņam piešķīra baroneta titulu.

Mums nebūtu nekāda iegansta runāt par Roulinsonu, ja vien viņam nebūtu ievērojama loma ķīlraksta atšifrēšanā. Tiesa gan, «*Intelligence Service*» aģenti savu spiegošanas darbu visai bieži slēpa zem zinātnisku pētījumu un arheoloģisku meklējumu maskas, taču Roulinsons no citiem atšķīrās ar to, ka viņš patiesi bija centīgs ķīlraksta pētnieks un šajā jomā guva atzīstamus panākumus. Neko nezinādamas par Grotefenda pētījumiem, viņš ar līdzīgas metodes palīdzību izlasīja ne tikai trīs iepriekš minēto persiešu valdnieku vārdus, bet arī vēl dažas citas senpersiešu ķīlraksta zīmes. Kad beidzot 1838. gadā Roulinsons iepazinās ar Grotefenda darbu, viņš varēja secināt, ka paša pētījumu rezultāti bija daudz veiksmīgāki.

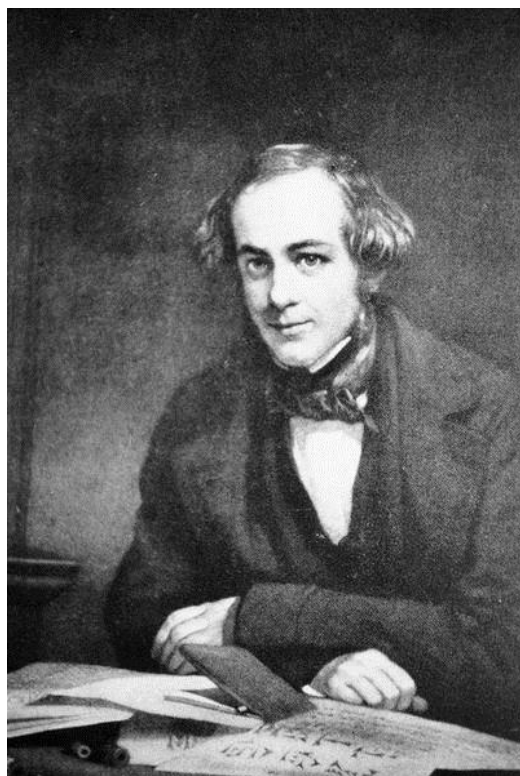
Izpildīdams savu saimnieku slepenos uzdevumus, Roulinsons bieži pārcēlās no vienas vietas uz otru. Šo ceļojumu laikā viņš pabija arī Behistunā, kur atklāja kaut ko pavisam neparastu. Kādu dienu divdesmit kilometru no Kermanšahas viņš izbrīnā apstājās pie kraujas, izrobotas klints, kas tūkstoš metru augstumā pacēlās pāri līdzenumam. Apmēram simts metru virs bezdibeņa Roulinsons klintī ieraudzīja slaveno Behistunas uzrakstu. Pie klints piestiprinātās plāksnēs iezīmējās ciļņi, kas attēloja bārdainus vīrus platkrokainos persiešu tērpos, kā arī ķīlrakstu slejas.

Jau vairāki desmiti paaudžu Tuvo un Vidējo Austrumu iedzīvotāju labi pazina milzīgos ciļņus. Gar Behistunas klints piekāji kādreiz veda ceļš uz Babiloniju, bet tagad aizvījās rošīgs tirdzniecības trakts, kas savieno Kermanšahu ar Bagdādi. Kopš senseniem laikiem to mēro smagi apkrautas tirgoņu karavānas, kā arī vientuļi ceļotāji. Klintī iecirstie dīvainie tēli iedvesa mānīcīgas bailes ceļavīriem un vietējiem iedzīvotājiem.

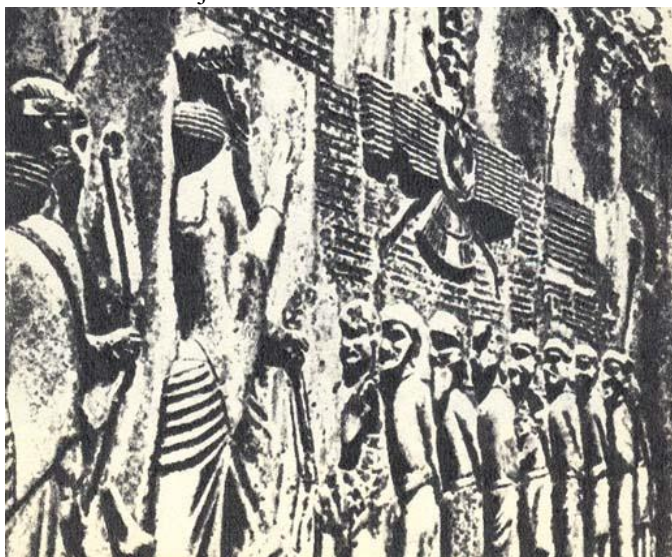
Ciļņi atstāja dziļu iespaidu uz Roulinsonu. Nereti stundām ilgi viņš tos aplūkoja tālskatī. Kādas neizmērojamas vēsturisku faktu bagātības slēpās šajās no līmeniskiem un stateniskiem ķīļiem veidotajās zīmēs! Sleju izvietojums nepārprotami liecināja, ka teksts sastādīts trijās valodās. «Tā kā senpersiešu alfabēts jau atšifrēts», anglis nodomāja, «varbūt viņam izdosies atklāt arī pārējo divu valodu noslēpumu». Līdz tam neviens par to pat sapņot nebija iedrošinājies, jo salīdzināmais materiāls bija pārāk niecīgs – vienīgi jau minētās Persepoles uzraksta pārdesmit zīmes. Turpretī Behistunas klints uzraksts šajā ziņā bija gluži nenovērtējama bagātība, jo – kā Roulinsons ar tālskata palīdzību bija saskaitījis – tajā ietilpa vairāk nekā četri simti ķīlraksta rindu, katra divdesmit metru garumā. Ar tik bagātīgu materiālu varēja pamēģināt izlasīt uzrakstus nezināmajās valodās.

Taču uzdevums nebija tik vienkāršs. Vispirms vajadzēja uzrāpties pa kraujo klints sienu un, karājoties virs bezdibeņa, svītru pēc svītras, precīzi nozīmēt visu rakstu. Lai to paveiktu, bija nepieciešamas garas kāpnes, virves un āķi – rīki, kurus tādā atpalikušā zemē sameklēt bija grūti.

Apņēmība pieklūt ciļņiem Roulinsonam kopš šī brīža nedeva miera. Nedēļām ilgi viņš sīki pētīja klintī katru plaisu un apsvēra, kā nokļūt galvu reibinošajā augstumā. Reiz viņš atklāja kaut ko tādu, kas iedvesa cerības. Roulinsons ievēroja, ka zem uzraksta visā tā garumā klintī izkalta dzega, kas senajam skulptoram aizvietojusi sastatnes. «Ja izdotos nokļūt uz tās», viņš nodomāja, «tad vairs nebūtu grūti nokopēt visu tekstu». Riskēdams ar



Henrijs Kresviks Roulinsons



Persiešu bāreljefs Behistunas klintī (persiešu karalis Darijs I un sadumpojušies vasaļi)

dzīvību, lietojot virves un āķus, viņš beidzot sasniedza mērķi un, pie klints izcilniem piesējies, biezā piezīmju grāmatā sāka pārzīmēt akmenī iecirstos ķīlrakstus. Darbs ilga vairākus mēnešus. Katru dienu Roulinsons no jauna rāpās klintī un, pa dzegu virzīdamies, nokopēja uzraksta apakšējās rindas. Izrādījās tomēr, ka no turienes nevarēja saskatīt augšējās rindas, jo ciļņu augstums bija septiņi metri. Tad viņš ar virvi uzvilka kāpnes augstāk un, uz tām stāvēdams, nokopēja vēl dažas rindas. Taču uzraksta augšējā daļa vēl aizvien palika ārpus redzes lauka.

Roulinsonam neizdevās šo darbu pabeigt. Pēc priekšniecības rīkojuma viņam nācās savu pasākumu pārtraukt un steigties uz Afganistānu. Tikai 1847. gadā Roulinsons atkal atgriezās Behistunā un ķērās pie pārtrauktā darba. Šoreiz vajadzēja piekļūt agrāk nepieejamai uzraksta daļai. Roulinsons pats jau baidījās riskēt un tāpēc nolīga jaunu kurdu puisī. Iesējies no klints virsotnes nolaistā virvē, jaunais drošminieks klintī sadzina koka ķīlus. Pēc tam, pārvietodams kāpnes no viena ķīla uz otru un pa tām rāpdamies, viņš atsevišķiem uzraksta fragmentiem piespieda mitru kartonu, tā iegūdamas zīmju precīzu atveidojumu. Pēc dažām nedēļām Roulinsonam kā vienīgajam pasaulē piederēja milzīgs ķīlraksta teksts, kuram bija nenovērtējama zinātniska nozīme. 1848. gadā, pēc vienpadsmit gadu ilga darba, viņš savu pētījumu rezultātus iesniedza Āzijas karaliskajai biedrībai Londonā.



Behistunas cilnis un uzraksti

Behistunas uzraksts, kā jau minējām, saturēja tekstus trijās dažādās valodās. Vidējā sleja bija rakstīta senpersiešu valodā. Pateicoties zinātnieku agrākajiem pūliņiem, tās izlasīšana nebija sevišķi grūta. Viena no divām pārējām slejām bija uzrakstīta sillabiskajā sistēmā, t.i., ar ķīļu zīmēm, kas šeit apzīmēja veselus balsienus, bet ne atsevišķus alfabēta burtus. Tas bija persiešu teksta tulkojums irāņu tautības elamiešu valodā. Elamiešu valsts sen vairs nepastāvēja, taču tās iedzīvotāju valoda Persijā bija plaši izplatīta, un ar to arī izskaidrojams uzraksts Behistunas klintī. Pateicoties dānim Nīlsam Vestergordam, kurš bija atklājis šīs valodas atslēgu, Roulinsons un vēl otrs anglis – Noriss – drīzumā atšifrēja attiecīgās slejas divi simti zīmju.

Atlika vēl izlasīt trešo uzrakstu, kurš, kā vēlāk izrādījās, bija tulkojums asīriešu-babiloniešu valodā. Pēc ļoti rūpīgas un komplicētas salīdzinošas analīzes Roulinsons izdarīja dīvainu atklājumu: raksts likās juceklīgs, gluži bez jebkādas loģiskas konsekvences. Ja senpersiešu rakstībā ķīļu zīmes apzīmēja atsevišķus alfabēta burtus, bet elamiešu rakstībā – balsienus, tad asīriešu-babiloniešu rakstībā viss izrādījās daudz sarežģītāk. Šeit viena un tā pati ķīļu zīme varēja apzīmēt gan balsienu, gan arī veselu vārdu.

Tuvāk iepazīstoties ar šo rakstību, atklājās kaut kas satraucošs: viena un tā pati zīme varēja attiekties uz vairākiem atšķirīgiem balsieniem un pat vairākiem dažādiem vārdiem.

Un otrādi – vairākas pilnīgi atšķirīgas zīmes tika lietotas viena un tā paša balsiena vai arī viena un tā paša vārda apzīmēšanai. Piemēram, skaņu *r* šajā rakstībā izteica ar sešām ķīļu zīmēm atkarībā no tā, ar kādu patskani *r* savienojās, Balsienos *ra*, *ri*, *ru*, *ar*, *ir* vai *ur* skaņa *r* katru reizi tika apzīmēta ar pavisam citu ķīļu zīmi. Vēl vairāk – kad šiem balsieniem blakus atradās kāds līdzskanis, piemēram, *ra* + *m*, jeb radās jauns balsiens *ram*, tad šajā kopā burts *r* tika attēlots atkal citādi.

Aiz saprotamiem iemesliem mēs šeit nevaram ielaisties sīkumos, taču, lai lasītājs apjaustu gandrīz vai neiedomājamās grūtības, kādas nācās pārvarēt Roulinsonam, atzīmēsim vēl vienu šīs rakstības īpatnību. Ja vairākas ķīļveida zīmes sasaistījās atsevišķā grupā, kas apzīmēja kādu priekšmetu vai jēdzienu, tad visa savienojuma izrunai nebija nekā kopēja ar tā sastāvdaļu skanējumu. Tā, piemēram, karaļa Nabuhodonosora vārdam pēc tā atsevišķajām fonētiskajām sastāvdaļām vajadzētu skanēt *An-pa-sa-du-sis*, bet to izrunāja *Nabukudurriussur*.

Kad Roulinsons publicēja sava sūrā darba rezultātus, zinātnieki pirmajā brīdī nosprieda, ka anglis tikai pajokojies. «Vai maz iespējams», viņi teica, «ka tiktu izdomāta tik nejēdzīgi juceklīga rakstība, kurai taču vajadzētu kalpot cilvēkiem kā sazināšanās līdzeklim?» Bet, pārliecinājušies, ka Roulinsons nav sagudrojis nekādu mistifikāciju, daži zinātnieki apgalvoja, ka tāda veida rakstību nekad neizdošoties atšifrēt.

Patiesi, uzdevums šķita nepaveicams. Bet, kā tas arheoloģijas vēsturē nereti gadījies, pateicoties laimīgai apstākļu sakrišanai, tieši tajā laikā tika izdarīts jauns sensacionāls atklājums. Franču arheologs Bota, par kuru runāsim nākamajā nodaļā, Ninīves drupās izraka ap simts ķīļraksta mala plāksnīšu no 7. gadsimta pirms m.ē. Tas bija ideāls lingvistisks materiāls, jo plāksnītes saturēja virkni enciklopēdisku ziņu. Tagad tās uzskata par senāko enciklopēdiju cilvēces vēsturē. Dažādu priekšmetu attēli tajās izkārtoti slejās, līdzās sniedzot to nosaukumu babiloniešu valodā un ķīļraksta zīmes to tiešajā fonētiskajā skanējumā. Šīs plāksnītes acīmredzot ir bijušas mācību līdzeklis rakstvežu skolu audzēkņiem tajā laikā, kad bilžu un sillabiskā rakstība tika vienkāršota, pārejot uz alfabētisko rakstību.

Šī pasaules visnenākā enciklopēdija saglabājusies gan tikai nelielos fragmentos, taču zinātniekiem tā deva pamatu asīriešu-babiloniešu rakstības divi simti zīmju atšifrēšanai.

Dažu gadu laikā, pateicoties daudzu zinātnieku kopējām pūlēm, asiroloģijā tika gūti tādi panākumi, ka varēja jau parādīties pirmās asīriešu valodas gramatikas. Lieli nopelni asiroloģijas attīstībā bija krievu zinātniekiem. Starp citu, V. Goļeņiščevs 1888. gadā izdeva pasaulē pirmo asīriešu valodas vārdnīcu, kas saturēja tūkstošiem rūpīgi pārzīmētu un komentētu ķīļraksta zīmju.

Kaut gan Roulinsona nopelni ir neapstrīdami, tomēr viņš nebija zinātnieks šā vārda cildenajā nozīmē, kas raksturo nesavtīgu kalpošanu zinātnei. Kā izlūkdienesta aģents pazīdams šifru noslēpumus, viņš ķērās pie Behistunas uzrakstu izlasīšanas aiz tādiem motīviem, kuriem nebija nekā kopīga ar zinātni. Drīzāk gan to darīt viņu pamudināja tieksme uzstādīt rekordu tādā jomā, kas tolaik bija izvirzījusies vispārējās uzmanības centrā, un līdz ar to iemantot personīgu slavu. Dzīdamies pēc lauriem, viņš nekautrējās pat piesavināties citu darba augļus. Lielu troksni sacēla viņa konflikts ar astrologu H. Hinksu, kurš bija veicis dažus ļoti svarīgus atklājumus senpersiešu valodas novadā. Sava darba iespiešanas laikā aplinkus ceļos par tiem uzzinājis, Roulinsons steidzīgi nosūtīja uz Londonu vēstuli, uzdodams Hinksa atklājumus par savējiem. Kad viņam pārmeta plaģiātu, Roulinsons, viltodams pasta spiedogu, mēģināja pierādīt, ka vēstuli uz Londonu izsūtījis, iekams viņš būtu varējis uzzināt par Hinksa atklājumiem. Tad trācis pamazām pierimās, bet dažus gadus vēlāk Roulinsona plaģiāts un pasta spiedogā viltojums tika pilnīgi pierādīti.

Vienlaikus ar Roulinsonu asīriešu rakstību pūlējās atšifrēt vairāki citi zinātnieki. Taču vēl arvien pastāvēja šaubas, vai raksti izlasīti pareizi. Kad Roulinsons publiski sāka dižoties, ka spējot atšifrēt pat visgrūtākos ķīļveida uzrakstus, Āzijas karaliskā biedrība Londonā nolēma izdarīt zinātnes vēsturē vēl nepieredzētu eksperimentu. Četriem izcilākajiem speciālistiem nosūtīja četras aizzīmogotas aploksnes, kas saturēja vienu un to pašu nule atrastu asīriešu tekstu, uzaicinot uzrakstu atšifrēt. Roulinsons, Talbots, Hinkss un Operts atšifrēja tekstu, izmantojot katrs savu īpatnēju metodi, un tulkojumu aizzīmogotās aploksnēs nosūtīja komisijai, kas bija ievēlēta speciāli šim nolūkam.

Visi tulkojumi izrādījās gandrīz identiski. Tiesa, dažus zinātniekus aizskāra Karaliskās biedrības izvēlēta metode, un viņi to uzskatīja par nesavienojamu ar zinātnes cieņu, taču vienādas atbildes neatstāja nekādu šaubu – asīriešu grūtās rakstības atšifrēšanu vajadzēja uzskatīt par neapstrīdamu faktu. 1857. gadā minētie tulkojumi tika publicēti ar nosaukumu «Asīrijas valdnieka Tiglatpalasara uzraksts, ko pārtulkojuši Roulinsons, Talbots, Hinkss un Operts».

No senā Behistunas uzraksta izrietēja, ka 529.–521. gadā pirms m.ē. Persijā valdījis Kambīzs. Viņa valsti satricināja pakļauto, nežēlīgi apspiesto tautu nemieri un politiskās sacelšanās. Turklāt paša valdnieka galmā izcēlās dinastiski strīdi un ķildas, kas manāmi vājināja monarha varu un beidzās ar valdnieka brāļa Bardija notiesāšanu uz nāvi. Dažādās valsts daļās parādījās viltvārdi, kas pretendēja uz troni. Visbīstamākais no tiem bija mags jeb zoroastrisma reliģijas priesteris Gaumata. Uzdodamies par Bardiju, kas pirms nāves soda izpildes it kā esot izbēdzis no cietuma, viņš savāca milzīgu piekritēju pulku.

Valdnieks pēkšņi nomira 521. gadā pirms m.ē., neatstājis tiešu troņmantinieku. Dinastiskās mantinieka tiesības bija vienam no Ahemenīdu sānu līnijas prinčiem – Histaspam, ko mēs jau pazīstam no Persepoles uzraksta. Tas bija nevarīgs un glēvs cilvēks, kas juceklīgajos laikos uzskatīja par prātīgāku atteikties no troņa sava dēla Dārija labā.

Dārijs I izrādījās enerģisks valdnieks un drosmīgs karotājs, īsā laikā citu pēc cita pieveicis visus nemierniekus, viņš vēlējās mūžos saglabāt ziņu par savu triumfu un neļaut pēctečiem aizmirst, ka viņš, Dārijs, Persijas karalis, atjaunojis valsts vienību un bijis vienīgais likumīgais Kambīza mantinieks.

Savu darbu vēsturi Dārijs lika iekalt klintī, turklāt tādā vietā, lai uzrakstu katrs varētu izlasīt, bet tajā pašā laikā lai tas būtu nepieejams un to nevarētu iznīcināt. Kraujajā klintī, kas pacēlās pie lielās Babilonijas maģistrāles, viņš nolēma paveikt šķietami neiespējamo. Virvēs virs bezdibeņa iesējušies vergi, svilinošā saules tveicē un vētru brāzmās, cietajā akmenī izkala jau pieminēto dzegu, lai uz tās nostiprinātu sastatnes. Smagās cilņu plāksnes uzvilka augšā un piestiprināja pie klints sienas, pie kam dažs labs no strādājošiem zaudēja līdzsvaru un ar šausmu kliedzienu nogāzās bezdibenī.

Bareljefs neskarts saglabājās 2500 gadu. Priekšplānā, stingi izslējies un uz liela loka atbalstījies, stāv Dārijs. Labo kāju viņš uzlicis uz zeme notriektā Gaumatas, kas bija iedrošinājies tīkot pēc valdnieka sceptera. Karaļa aizmugurē stāv divi galma augstmaņi ar bultu makstīm un šķēpiem. Pie karaļa kājām, savažoti, ar valgu kaklā, zemojas deviņi dumpinieki, «deviņi melu karaļi», kā sacīts uzrakstā. Līdzās un zem šīs grupas redzamas četrpadsmit ķīļraksta slejas, kuras trijās valodās daudzina dižā Dārija triumfu.

Šis teksts skan:

«Kamēr es biju Babilonijā, no manis atšķēlās persiešu, suzaniešu, mediešu, asīriešu, ēģiptiešu, partiešu, margiešu, satagidiešu un skitu zemes. Un, raugi, ko esmu paveicis ar Ahuramazdas žēlastību. Gadā, kad es sāku savu valdīšanu, esmu izcīnījis deviņpadsmit kaujas. Es vadīju tās pēc Ahuramazdas gribas un sagūstīju deviņus karaļus. Viņu vidū bija viens, kuru sauca par Gaumatu. Viņš meloja. Jo teica: esmu Bardijs, Kīra dēls. Persijā viņš sakūdīja dumpi. Vēl atradās arī kāds cits: to sauca par Nidintu, un tas bija babilonietis. Viņš meloja. Jo teica tā: esmu Nabuhodonosors, Nobonīda dēls. Viņš sakūdīja dumpi Babilonijā».

Novietodams plāksnes uz Behistunas klints, Dārijs bija pārliecināts, ka viņa kara veismēm ir neizdziestoša vēsturiska nozīme. Taču mums šīs uzvaras šķiet nenozīmīgākas, salīdzinot ar to faktu, ka viņš uzrakstu licis iekalt trijās valodās. Šis apstāklis kļuva par burvja rīkstīti, kas jo plaši pavēra vārtus uz senajām Šumeras, Babilonijas un Asīrijas civilizācijām, paplašinot mūsu zināšanas cilvēces vēsturē par vairākiem gadu tūkstošiem.

«Tūkstots un vienas nakts» valstībā

Par Mezopotāmiju jeb Divupi, kas atrodas starp Eifratu un Tigru, līdz pat 18. gadsimta beigām maz kas bija zināms. Neskaidras ziņas par šīs zemes vētrains un bagāto pagātni sniedza bībele, kā arī skaitā nedaudzi un turklāt vēl pretrunīgi seno ceļotāju apraksti. Šeit, Ninīvē un Babilonijā, kā to apgalvo vecā derība, esot valdījuši nežēlīgi un kareivīgi karaļi, kurus Jahve sodījis par elkdievību. Tomēr daudzi eiropieši uzskatīja, ka bībele ir tikai leģendu un mītu krājums, bet nostāsti par Asīrijas un Babilonijas lielajām pilsētām un varenajiem karaļiem vismaz krietni pārspīlēti. Iztēle par šīm nepazīstamajām civilizācijām aprobežojās ar «Bābeles torni» vai Semiramīdas gaisa dārziem.

Šodien senās Asīrijas un Babilonijas vietā atrodas Irāka ar savu galvaspilsētu Bagdādi. Ziemeļos šī valsts robežo ar Turciju, rietumos – ar Sīriju un Transjordaniju, dienvidos – ar Sauda Arābiju, bet austrumos – ar Irānu jeb seno Persiju. Kaut cik drošākas vēsturiskas ziņas par seno Mezopotāmiju bija tikai kopš m.ē. 1. gadsimta. Bija zināms, ka, neraugoties uz nemitīgiem kariem, iebrukumiem un valdnieku maiņām, Mezopotāmija bijusi bagāta un blīvi apdzīvota zeme, kur plaukusi tirdzniecība un amatniecība, māksla un arhitektūra.

Kamēr šajā apvidū kārtībā bija apūdeņošanas kanāli, neviens karš un neviens iebrukums nespēja izdeldēt lekno augsni. Gudri iekārtotā kanālu sistēma, kas Tigras un Eifratas ūdeņus novadīja uz tīrumiem, regulējot gadskārtējos palus, bija Mezopotāmijas galvenais un vienīgais labklājības avots. Neviens neatcerējās, kas tik saprātīgi un pārdomāti bija izveidojis šo sistēmu. Neviens nenogida, ka

kanālu cēlēji dzīvojuši vairākus gadu tūkstošus pirms m.ē. bībele pieminētajās Ūras, Bābeles un Ninīves pilsētās.

Mezopotāmijā nomainījās valdnieki, tautas un kultūras. Pēc šumeriem, akādiešiem, asīriešiem un haldejiem nāca persieši, pēc persiešiem – grieķi, pēc grieķiem – partieši, bet laucinieki turpināja dzīvot paši savu dzīvi, laboja kanālus, sēja un ievāca ražu. Nežēlīgi izmantoti un apkauti, ar varu sadzīti karapulcos un pazemes raktuvēs, viņi čaklā darbā radīja valsts bagātības. No viņu sūrajām pūlēm izauga daudzas bagātas pilsētas, tempļi un pilis, uzplauka arhitektūra un māksla, literatūra un zinātne, radās greznība, kādā dzīvoja karaļi, aristokrāti un satrapi.

Viduslaikos Mezopotāmija pieredzēja jauna uzplaukuma periodu. Pēc tam, kad valsti bija iekarojuši muhamedāņi, no Damaskas uz šejieni pārvietojās islama galvenais centrs. Kalifi par savu galvaspilsētu padarīja Bagdādi, kuras krāšņums, arhitektūras bagātības un pasakainais skaistums kļuva legendāri.

Arī pēc seldžuku turku iebrukuma, kad izveidojās Bagdādes varenā impērija, šajā ziņā maz kas izmainījās. Neraugoties uz juku laikiem, kanālu tīkls un upju slūžas saglabājās neskartas, ļaudamas ievākt bagātīgas ražas. Tikai kārtējie postošie mongoļu sirojumi Hulagu un Tamerlana vadībā pārvērtā valsti krāsmatās. Augsne, kurai pietrūka veldzes, jo tika izpostīta kanālu sistēma, saules versmē izkalta, saplaisāja, zaudēja audzelību un beidzot pārvērtās irdeni, vējā virmojošu putekļu jūrā, kļūdama par tuksnešu, noslēpumainu kurgānu, stepju, un klejojošu cilšu zemi.

Senā Mezopotāmija kopš tā laika tika aizmirsta uz daudziem gadsimtiem. Taču laiku pa laikam šurp ieradās ceļotāji no Eiropas. Viņi pēc tam zināja pastāstīt par tuksnesīgā līdzenumā vietumis izkaisītām noslēpumainām uzkalnēm. Ap tām plosījās vētras, pauguru piekāvē sanesdamas palsu smilšu kupenas. Beduīnu kamieļu ganiem nebija ne mazākās jausmas, ko nozīmē šie savādie kurgāni. Tiesa, šur un tur uz pakalnēm mētājās ķieģeļu drupačas, trauku lauskas un bazalta plakanciņu fragmenti, taču nekur nebija manāmas lielāku celtņu paliekas, kas liecinātu par novada bagāto pagātni. Šeit nepacēlās kolonnas, obeliski, sfinksas, piramīdas un klintī iekaltas valdnieku kapenes kā Ēģiptē, nedz arī tempļu drupas, dievu statujas, arēnas un amfiteātri kā Grieķijā un Itālijā. Mezopotāmijas vēsturi slēpa tuksneša biežā smilšu sega.

Kā pirmais eiropietis ceļojumu pa Mezopotāmiju aprakstīja dānis Karstens Nīburs. Dānijas karaļa Frederika V uzdevumā Nīburs organizēja zinātnisku ekspedīciju uz Tuvajiem Austrumiem. Taču tā beidzās traģiski. Nepilna gada laikā visi ekspedīcijas dalībnieki gāja bojā aiz spēku izsīkuma vai arī no infekcijas slimībām. Dzīvs palika tikai Nīburs, un viņš tad arī viens veica visus ekspedīcijas uzdevumus. Viņa grāmata «Ceļojums pa Arābiju un kaimiņu zemēm», kurā patiesīgi aprakstītas redzētās zemes, tautas un seno civilizāciju pamanītās pēdas, ilgu laiku bija vienīgais zināšanu avots par Tuvajiem Austrumiem. Ēģiptes karagājiena laikā Napoleonam tā vienmēr bijusi līdzī.

Nīburs viens no pirmajiem mēģināja atšifrēt ķīlraksta zīmes. Taču viņa pūles, ņemot vērā toreizējo zinātnes stāvokli, jau iepriekš bija lemtas neveiksmei. Dānis nespēja izlasīt ne vienu vienīgu zīmi. Taču viņš konstatēja – un šis apstāklis zinātniekam dara godu –, ka ķīlrakstā izšķiramas trīs sistēmas: bilžu jeb piktogrāfiskais raksts, balsienu, kā arī no 24 burtiem sastāvošā alfabētiskā rakstība.

19. gadsimta sākumā Divupe Eiropā kļuva populāra, pateicoties arābu «Tūkstots un vienas nakts» pasakām. Tolaik tā bija viena no visvairāk lasītajām grāmatām. Ar arābu pasakām aizrāvās arī jaunais angļu advokāts Ostins Henrijs Leijards.¹⁴ Šeherezādas uzburtā pasaule viņu tā apžilbināja un savaldzināja, ka viņš nolēma doties ceļojumā uz Bagdādi, Damasku un Persiju.

Diendienā, pabeidzis darbu advokātu kantorī Londonā, Leijards ieslēdzās savā istabā un, ar grāmatu kaudzēm apkrāvēs, cītīgi gatavojās ceļojumam. Viņš mācījās rīkoties ar sekstantu un kompasu, sastādīt ģeogrāfiskas kartes, sniegt pirmo palīdzību negadījumos, kā arī iepazīnās ar tropu slimību apkarošanas paņēmieniem. Nešķirdamies no vārdnīcas, jaunais advokāts apguva Irānas un Irākas valodu noslēpumus.

1839. gadā, kad Leijardam ir 22 gadi, viņš pamet darbu advokātu kantorī un kopā ar biedru dodas uz Tuvajiem Austrumiem. Jāšus viņš ceļo no ciema uz ciemu, no pilsētas uz pilsētu, pārnakšņodams viesmīlīgo turkmēņu būdiņās vai arābu



Ostins Henrijs Leijards
(albāņu tērpā)

¹⁴ V.E.: Austen Henry Layard (1817.05.05 – 1894.07.05). Dzimis Parīzē. Māte laikam no Spānijas ebrejiem – Anglijas bankieri un Dizraeli (premjerministra) draugiem. Skolā gājis galvenokārt Itālijā, bet arī Anglijā, Francijā un Šveicē. Par advokātu bija sava mātesbrāļa Benjamina Ostina kantorī.

ganu teltīs. Savas vienkāršības dēļ Leijards ātri iemanto iezemiešu draudzību un ar lielu interesi vēro viņu ieražas.

Ar neparastu literāru talantu Leijards katru dienu aprakstīja savus piedzīvojumus. No šīm piezīmēm vēlāk izauga divsējumu darbs ar nosaukumu «Ninīve un tās paliekas»¹⁵. Šī grāmata iemantoja nepieredzētu popularitāti.

«Ar pateicību un sajūsmu», viņš raksta savās piezīmēs, «es atceros tās laimīgās dienas, kad, rītām atāstot, mēs brīvi un bezrūpīgi šķīrāmies no nabadzīgajām būdīnām vai teltīm, lai dotos ceļā. Mēs klaiņojām, kurp acis rāda, neraizēdamies par laiku un attālumiem, lai, saulei rietot, apmestos naktsguļai kādu drupu piekāvē, kur savas teltis bija uzcēlušī arābu klejotāji...»

1839. gada aprīlī Leijards nonāca līdz Mosulai Tigras augštecē. No turienes viņš vairākkārt devās tālu apkārtnējā tuksnesī un pirmo reizi ieraudzīja leģendārās uzkalnes, kas slēpa seno cilvēku apmetņu paliekas. Kopš šā laika viņš kļuva par šo drupu kaismīgu pētnieku. Leijarda vēribu vispirms piesaistīja augstiene, kur pēc vietējiem nostāstiem būtu vajadzējis atrasties tās pilsētas drupām, kuru bija dibinājis bībeles Nimrods, Noasa pēctecis. Arābi viņu iztēlojās kā milzi un svēti ticēja, ka Nimroda kauļi atdusas tieši šajos gruvešos. Šī ticība dibinājās uz veco derību. Radīšanas grāmatā taču lasāms:

«Šis bija varens medinieks tā Kunga priekšā, tādēļ top sacīts: it kā Nimrods, viens varens medinieks tā Kunga priekšā. Un viņa valsts iesākums bija Bābele un Ereka un Akada un Kaline iekš Sinearzemes. No šās zemes Asurs ir izgājis un uztaisījis Ninīvi».¹⁶

Leijards secināja, ka arābu leģendām ir kāds reāls pamats. Viņš nosprieda, ka pat tādā gadījumā, ja ar Nimroda vārdu saistītās teiksmas būtu mānītīgas iztēles auglis, tomēr iespējams, ka uzkalne slēpj sevī kādas ļoti senas vēsturiskas apmetnes paliekas.

«Pēc paugura izvietojuma», viņš raksta savās piezīmēs, «nebija grūti saprast, ka tā ir tā pati uzkalne, kuru aprakstījis Ksenofons un pie kuras bija apmeties «desmit tūkstošu karaspēks». Un drupas ir tieši tās pašas, kuras grieķu vadonis pirms divdesmit divi gadsimtiem skatījis pats ar savām acīm. Jau toreiz tās bijušas kādas senas pilsētas drupas».

Pārlūkodams uzkalni, Leijards ik uz soļa pamanīja trauku lauskas, ķieģeļu drumslas un sadrupušu bazalta plakanciņu fragmentus. Arābu vidū bija izplatīti nostāsti, ka zemē slēpjoties melnā akmenī izkalti divaini tēli. Ceļotājā mazpamazām nostiprinājās pārliecība, ka nokalnē atrodami neskaitāmi arheoloģiski dārgumi. «Ziņkāres iekvēlināts», viņš raksta savās piezīmēs, «es nolēmu pie pirmās izdevības sīki izpētīt šos savā ziņā vienreizējos senatnes pieminekļus».

Taču pagaidām Leijardam vajadzēja ceļojumu pārtraukt, jo no Londonas līdzī paņemtie pieticīgie naudas līdzekļi jau stipri vien bija saplakuši. Tāpēc viņš devās uz Konstantinopoli, kur cerēja atrast atbalstu pie Lielbritānijas sūtņa sera Stratforda Kaninga.

Lai gan arheoloģija sūtni Kaningu ne mazākā mērā neinteresēja, viņš visai labvēlīgi uzklausīja Leijarda lūgumu. Šo labvēlību noteica tas, ka Tuvo Austrumu zemēs tajā laikā brieda svarīgi politiski notikumi. Kā tādās reizēs parasts, Lielbritānija ar sava izlūkošanas dienesta aģentu palīdzību vija intrigas un sēja nesaticību starp turienes apspiestajām tautām, lai jo vieglāk īstenotu savus imperiālistiskos mērķus. Irāka ar savām naftas un citu atradņu bagātībām, kā arī ģeogrāfisko izvietojumu ceļā uz Indiju britu kapitālistu acīs bija visai iekārojams kumoss. Eiropas lielvalstis daudzkārt izmantoja zinātniskas ekspedīcijas politiskiem un izlūkošanas mērķiem, un Kanings tūlīt atskārta, ka arī Leijarda nolūkiem atrodams atbilstošs pielietojums. Par iegānu izmantojot izrakumus Mezopotārijas pakalnēs, varēs labi iepazīties ar apkārtnējām zemēm, savākt ziņas par minerālu atradnēm, kā arī nodibināt tiešus sakarus ar arābu cilšu dumpīgajiem šeihem. Tā kā Leijards bija tipisks avantūrists un piedzīvojumu meklētājs, viņš nesvārstīdamies piekrita iestāties «Intelligence Service» dienestā, tādējādi iegūdam līdzekļus paredzētajiem izrakumu darbiem.



Pols Emīls Botta

¹⁵ V.E.: *Nineveh and its Remains*. London: John Murray, 1849.

¹⁶ V.E.: Genesis, [10:9](#).

Kā Kanings, tā arī Leijards, noslēdzot vienošanos, vadījās vēl no citiem apsvērumiem. Kaut arī aiz dažādiem iemesliem, taču abi nopietni uztraucās par to, ka francūzis Pols Emīls Bota¹⁷ bija izdarījis Mezopotāmijā visā pasaulē pazīstamus arheoloģiskus atklājumus. Leijardam tas vienkārši skauda, un viņš alka francūzīm atņemt arheoloģisko atradumu pirmatklājēja godu. Turpretī Kanings, un ne jau bez pamata, bažījās, ka Bota ir franču izlūkdienesta aģents, kurš, par ieganstu izmantodams arheoloģiskos izrakumus, tiecas šīs zemes pievienot Francijai.

1842. gadā Bota uzsāka arheoloģisku izrakumu darbus Kujundžikas pakalnē. Nolidzis strādniekus, viņš veselu gadu rakņājās bez kaut cik uzmanības vērtiem rezultātiem.

Tajā pašā vietā Leijards vēlāk atklāja Asīrijas galvaspilsētas Ninīves drupas.



Spārnotais briesmonis no Horsabadas

Neveiksmes sarūgtinātais Bota pārcēlās uz Horsabadas nokalni. Jau pēc nedēļas viņam tur uzsmaidīja laime. Strādnieki atraka kaut kādas izrotātas mūra sienas, daudz plakanciļņu, bet pats galvenais – milzīgus akmens tēlus ar cilvēku galvām un spārnotu vēršu ķermeņiem.

Vēsts par jauno atklājumu Parīzē izraisīja īstu sensāciju. Sajūsminātā Francija organizēja ziedojumu vākšanu, lai Bota varētu turpināt meklējumus. 1843.–1846. gadā tika atrakts grandiozs pils celtnu komplekss ar pagalmiem, portāliem, ceremoniju zālēm, gaiteņiem, harēma telpām un varenas piramīdas paliekas. Arheologi vēlāk noskaidroja, ka šeit bijusi asīriešu valdnieka Sargona vasaras rezidence, kas uzcelta 709. gadā pirms m.ē. galvaspilsētas Ninīves nomalē.

Bota pēc izglītības nebija arheologs un nezināja senatnes pieminekļu konservācijas metodes. Arheoloģiskos izrakumus viņš izdarīja ar nedzirdēti primitīviem paņēmieniem. Meklēdams diženas statujas, kuras varētu imponēt eiropiešiem, viņš nepievērsa uzmanību tam, ka algādžu kapļi neglābjami iznīcināja sīkos priekšmetus, kuriem nereti bija daudz lielāka vērtība. No zemes izraktās alabastra statujas tuksneša saules svelmainajos staros mirkli sabirza. Par laimi, Botam palīgā ieradās pazīstamais franču zīmētājs Ežēns Napoleons Flandēns, kurš uz kartona uzskiceja bojā ejošās senlietas. Viņu kopējo pūļu rezultātā radās darbs, ko šodien arheoloģijā uzskata par klasisku. Tā nosaukums skan: «Ninīves monументi, ko atklājis un aprakstījis Bota, bet izmērījis un uzzīmējis Flandēns».

Vairākas statujas Bota mēģināja nosūtīt uz Parīzi. Viņš tās uzkrāva uz pļosta, lai tauvā aizvilktu līdz Tigras augštecei. Taču Tigra šajā vietā ir strauja un dziļa kalnu upe, ar daudziem atvāriem un krācēm. Pļosts apgāzās, un visa nenovērtējamā krava nogrima. Otro transportu, ko nosūtīja lejup pa Tigru uz Persijas līci, izdevās iekraut tvaikonī, un sūtījums laimīgi nokļuva Francijā. Statujas, kurās bija

¹⁷ V.E.: Paul-Émile Botta (1802.12.06 – 1870.03.29). Dzimis Turīnā, Itālijā; viņa tēvs, itāļu vēsturnieks Karlo Džuzeppe Botta kļuva Francijas pilsonis 1814. gadā.

redzami vīri ar garām bārdām un spārnoti vērši ar cilvēku galvām, novietoja Luvras zālēs, kur tās apbrīvoja neskaitāmi parīziešu bari.

Pateicoties Botam, Eiropa pirmo reizi pati ar savām acīm ieraudzīja īpatnējos mākslas darbus.

Despota untums, revolūcija un arheoloģiskie atradumi

1845. gada novembrī Leijards mazā laiviņā devās lejup pa Tigru, lai nokļūtu līdz Mosulai. Negaidot viņa nodomu īstenošana sadūrās ar nopietnām grūtībām. Gandrīz vai visā Divupē uzbrāzmoja revolūcijas vilnis. Pāri līdzenumam pletās liesmojošo ciemu sātā atblāzma, bet ceļus kontrolēja līdz zobiem apbruņoti revolucionāri.

Mezopotāmija tolaik atradās turku kundzībā. Neilgi pirms Leijarda ierašanās sultāns bija iecēlis jaunu pašā jeb gubernatoru, vārdā Keriti-Oglu. Tas bija tipisks austrumu despots, atbaidošs varmāka, kurš gluži kā dzīvs šķita ņemts no arābu pasakām. Ar briesmu nostāstiem iebiedētiem bērniem tāda izskata cilvēks varētu rādīties sapņos: maza auguma, neredzēti resns, nikns, tikai ar vienu aci un vienu ausi, melnīgsnējā seja izķēmota ar baku rētām.

Viņa valdīšanas paņēmieni bija tikpat ērnoti kā paša izskats. Stājies amatā, viņš iedzīvotājiem uzlika sevišķu zobu nodokli, pie kam, acīmredzami ņirgādamies, paziņoja, ka tādā ceļā iegūtie līdzekļi tikšot izlietoti jauna žokļa iegādei, ko viņš salauzis «kremzdamš šejienes nolādēto ēdamo».

Zobu nodoklis bija tikai nieka priekšspēle tam, kas drīz vien sekoja. Pašā sāka bez žēlastības aplaupīt šausmu pārņemtos arābus un turkmēņus. Savu rokaspuisi priekšgalā viņš iebruka ciemos, izlaupīja visu, kas gadījās pa rokai, bet iedzīvotāju mitekļus sev par prieku lika aizdedzināt.

Kādu dienu ciemus aplidoja liksma vēsts, ka allahs cietsirdīgo tirānu sodījis ar nāvi. Pašā izmantoja šo gadījumu, lai īstā bufonādes stilā uzsāktu intrigu, kuras sadisms pilnā mērā atbilda viņa izkropļotajai humora izjūtai. Viņš pavēlēja savā pilī inscenēt dziļas sēras. Uz jumta plīvoja pusmastā nolaisti karogi, bet aiz noslēgtajiem vārtiem atskanēja apraudātāju un einuku gaudas.

Nomāktajās ļaužu masās tas viss izraisīja jaunu dzīves spar. Liksmi satrauktu cilvēku bari sapulcējās pie pils, lai paši savām acīm pārliecinātos par gubernatora nāvi. Ielās drūzmējās cilvēki saukdami: «Lai slavēts allahs, pašā nobeidzies!» Bet tad pils vārti pēkšņi pavērās un pa tiem, zobenus vicinot, izdrāzās pašā kara algotņu rindas. Atskanot vaimanām un izbailu kliegzieniem, ripoja galvas un pa ielām strauvējās plūda asinis.

Pēc baismīgā slaktiņa pašā ķērās pie vainīgo un nevainīgo cilvēku īpašumu konfiskācijas, aizbildinādamies ar to, ka vietējie iedzīvotāji, izplatīdami baumas par sava valdnieka nāvi, dziļi apvainojuši viņa cieņu. Šīs vajāšanas galu galā noveda tautu galīgā izmisumā. Arābu un turkmēņu ciltis ķērās pie ieročiem un uzsāka cīņu pret despotu.

Taču tumšie, politiski neapzinīgie iezemieši nebija spējīgi organizēti pretoties. Izmisums un naidis izlauzās stihiski: nemiernieki nodedzināja mājas un veselus ciemos, apkaudami ne tikai gubernatora kareivjus, bet pat savus ciltsbrāļus un reizēm izdarīdami arī parastus laupīšanas uzbrukumus.



Asīriešu bareljefs

Apsvēris situāciju, Leijards atzina par labāku neatklāt savus arheoloģiskos plānus. Acu apmānīšanai viņš iegādājās lielkalibra bisi un izplatīja valodas, ka dodoties mežacūku medībās. Pēc tam Leijards noīrēja jājamzirgu un devās ceļā Nimruda paugura virzienā. Pievakarē, dienai jau satumstot, viņš nokļuva mazā, nožēlojama izskata arābu ciematiņā. No iedzīvotāju mājokļiem bija palikušas tikai krāsmatas, virs kurām pletās gruzduma dvinga.

Palūkojies pa kādas pussabrukušas sienas plaisu, Leijards pamanīja dziestoša ugunscura nespodro gaismu. Ap plēnošajām oglēm, drūmi klusējot, sēdēja arābu ģimene. Tā sastāvēja no garā burnusā un baltā čalmā tērpta vīrieša, trim izģindušām sievietēm, kuru sejas aizsedza melnas čadras, un bariņa gandrīz pilnīgi kailu bērnu, kas bija piespiedušies pie noplukušajiem aitu suņiem.

Arābs bija Jehešas cilts šeihs Avads Abdallahs. Viņu ciemu nule bija nodedzinājuši pašā algotņi, bet iedzīvotāji patvērušies tuvējos kalnos. Pie ugunscura sēdēdams, Leijards pastāstīja Avadam par saviem plāniem un lūdza viņa palīdzību. Saņēmis bagātīgas dāvanas, arābs vēl tajā pašā naktī devās uz kaimiņu ciemu, lai nolīgtu strādniekus izrakumu darbiem Nimruda uzkalnē.

Gaidot viņa atgriešanos, satrauktais Leijards gandrīz visu nakti neaizvēra ne acu. «Senlolotās cerības», viņš raksta savās atmiņās, «tagad vai nu piepildīsies, vai arī izrādīsies veltīgas. Manu acu priekšā iznira brīnišķīgas ainas – pazemes pilis, gigantiski nezvēri, statujas ar cilvēku attēliem, neskaitāmi uzraksti. Es plānoju, kā no zemes klēpja izcelt šos dārgumus. Sapnī maldījos pa istabu labirintiem, nespēdams atrast izeju».

Rītausmā atgriezās Avads, atvezdams sev līdzī sešus arābus, kuri par nelielu atlīdzību bija ar mieru ķerties pie darba. Nekavējoties visi devās uz pauguru un sāka rakt. Leijards drebēja aiz nepacietības un uztraukuma. Taču jau pēc dažām stundām racēji atsedza varenu mūru fragmentus. Bagātīgās alabastra frīzes un apbrīnas cienīgi plakanciļņi neatstāja vietu šaubām: bija skaidrs, ka šeit atradusies kāda valdnieka lieliska rezidence. Pārsteidza ne tikai stila savdabīgums, bet arī detaļu reālistiskais apdares veids, tā ka tāltālās pagātnes cilvēki un viņu darbi Leijardam pēkšņi šķita kā spodra spoguļa virsmā parādīti.

Uz alabastra plāksnēm bija redzamas reljefas ainas, kas attēloja karagājienus un medības, galma dzīvi un reliģiskas ceremonijas. Lūk, strauju rumaku rauti, aizauļo kaujas rati, kuros stāv bārdaini karavīri. Tie uzvelk milzīgu loku stiegras un ar bultām trenc panikā bēgošā ienaidnieka kara pūlus. Kaujas ratu riteņi un ērzelu kājas šķaida ievainotos un kritušos karotājus. Citā vietā kaujinieki dodas trieciēnā pret stāvas klints virsotnē uzceltu cietoksni. Uzbrucēji rāpjas augšup, bet aplenkto cietokšņa aizstāvji uz viņu rindām veļ klints blukus un apber tās ar bultu krusu. Vietumis redzams, kā ievainotie karavīri nogāžas bezdibenī. Citā plāksnē tēlnieka roka uzbūrusi medību ainu. Kaujas ratos joņojoša valdnieka šķēps ķēris varenu lauvu. Ievainotais plēsoņa, asins paltī vērtīdamies, rēc nevaldāmā niknumā.

Katrs sīkums šajos attēlos izstrādāts apbrīnojami plastiski un precīzi. Skaidri saskatāmi apģērbi, bruņukrekli, smailas bruņucepures, kaujas rati un grezniem ornamentiem rotāti aizjūgi. Dzīve tur kūsā un mutuļo stihiskā, nevaldāmā sparā. Sīvās cīņās, aizrautīgi vajājot bēgošo ienaidnieku, kauju un medību kņadā izpaužas karaļu, karotāju un mednieku plēsonīgais, neapvaldītais, straujais raksturs.



Leijards lūkojās un neticēja savām acīm. Pārsteigts par vienreizējiem atradumiem, viņš skubināja algādžus strādāt čaklāk. Pētnieks dega nepacietībā cik vien iespējams ātri atrakt pils sienas, lai piekļūtu neredzēto senatnes dārgumu krātuvju noslēpumiem.

Meklējumu viskarstākajā brīdī pēkšņi ieradās turku virsnieks ar nelielu kareivju vienību. Laipni sasveicinājies ar Leijardu, viņš palūkojās apkārt, izmeta dažas piezīmes par zelta meklējumiem un beidzot pasniedza pašā pavēli, kas aizliedza turpināt darbus.

Leijardam tas bija briesmīgs trieciens. Nekavējoties viņš kāpa zirgam mugurā un devās uz Mosulu, lai personīgi aprunātos ar pašā. Turku gubernators pieņēma viņu valdzinošā laipnībā, taču ar nožēlu paziņoja, ka pavēli atcelt nevarot.

– Vai tad jūs nezināt, ka muhamedāņu iedzīvotāji sašutuši par to, ka uzkalnē tiek apgānīti ticīgo kapi?

Leijards apstulba. Viņš taču tur nebija redzējis nekādus kapus. Pētnieks steigšus atgriezās izrakumu vietā un – tavu brīnumu! – uzkalnē vietumis balti vizmoja kapakmeņu plāksnes, kādu tur agrāk nebija. Tās bija parādījušās kā uz burvja mājienu. Nekādas izejas neredzēdams, Leijards dziļā nomāktībā trīs dienas klaiņoja pa uzkalni. Viss viņa pasākums šķita sabrūkam.

Pēc trim dīkā bezdarbībā pavadītām dienām Leijards uzsāka sarunu ar turku virsnieku, kurš bija atvedis pašā aizliegumu.

- Galvoju jums, ka agrāk šeit nekādu kapu nebija... Nevaru apjēgt, no kurienes tie radušies.
- Ak, kapi. . . Ar tiem mums bija liela noķēpāšanās...
- Noķēpāšanās? Kā tas saprotams?

Virsnieks pasmīnēja un iekoda lūpa. Pēc tam, skatienu apkārt pametis, nomuršķēja:

– Veselas divas nakts stiepām plāksnes no tuvējo ciematu kapsētām un uzstādījām tās uzkalnā. Jūs apvaino ticīgo atdusas vietu apgānīšanā. Eh, ja jūs zinātu, cik daudz muhamedāņu kapu mēs nopostījām, vezdami kapakmeņus šurp!

– Bet kam vajadzīga visa šī komēdija?

– Mosulā kļīst valodas, ka jums zināmas zelta dārglietu slēptuves un tāpēc jūs šeit esat uzsācis izrakumu darbus. To padzirdējis, pašā nosprieda jūs no šejienes aizvēst, lai pats varētu turpināt meklējumus...

Iekams Leijards paguva izlemt, kas šādā situācijā darāms, jautājums atrisinājās pats no sevis. Turku valdība bija uzzinājusi par provinces despota nekrietnajām izdarībām un iesēdināja viņu cietumā.

Leijards atkal varēja atsākt izrakumus.

Kādu rītu, kad pētnieks, izgājis no telts, tuvojās izrakumu vietai, strādnieki sāka māt viņam ar lāpstām un pilnā rīklē kaut ko kliegt. Divi arābi atauļoja jāšus saukdami:

– Pasteidzies, ak bej, pasteidzies! Racēji atraduši Nimrodu! Ak allah! Neticami, bet tā ir vissvētākā patiesība!... Mēs redzējām paši savām acīm. Ir tikai viens dievs!

To paziņojuši, viņi aizlēkšoja Mosulas virzienā. Leijards aši aizskrēja pie izraktās bedres. No zemes rēgojās milzīga alabastrā veidota galva, kas bija augstāka par vidēja auguma cilvēku. Galva balstījās uz spārnota lauvas ķermeņa, kas vēl slēpās zemē un gruvešos. Statuja bija apbrīnojami labi saglabājusies. Bārdainā seja imponēja ar majestātisku, koncentrētu miera izteiksmi, bet detaļu veidojums apliecināja senā mākslinieka smalko amata prasmi, kas šāda veida statujās reti sastopama.

Ziņa, ka atrasts Nimrods, «varenais mednieks tā kunga priekšā» un Ninīves dibinātājs, ātri aplidoja māņticīgos arābus. Paugurs drīz vien mudžēt mudžēja no šurp sanākušajiem apkārtējo ciematiņu iedzīvotājiem. Gar bedres malām sastājušies, tie bikli blenza uz baltajā alabastrā veidoto milzīgo galvu. Leijardam tikai ar lielām pūlēm izdevās pierunāt vienu no šeihiem nokāpt lejā un pārliicināties, ka tā ir tikai akmens statuja.

– Tas nav cilvēka roku darbs! – šeihs iesaucās. – To radījuši neticīgie milži, par kuriem pravietis – lai miers ir ar viņu! – sacījis, ka tie bijuši lielāki par vissmuidrākajām dateļpalmām. Raugi, tas ir viens no tiem elku dieviem, kurus Noass – lai miers ir ar viņu! – nolādējis vēl pirms grēku plūdiem.

Pēc Avada padoma Leijards atradumam par godu sarīkoja svētkus. Viņš lika nokaut vērši un nolīga klaiņojošus muzikantus. Dzīres ilga cauru nakti. Uz liesmojošiem sārtiem iesmos cepa gaļas gabalus. Stabulēm spiedzot un bungām rībot, aplaimotie tuksneša dēli dziedāja, dejoja un klaigāja līdz saullēktam.

Vēsts par statuju zibeņātri sasniedza Mosulu. Pilsētā uzkūšāja kaislībās, tirgus laukumā drūzmējās satraukti ļaužu bari. Vietējais kadijs un muftijs steidzās pie turku pašā, lai svinīgi protestētu pret Nimroda atrakšanu, kas esot pretrunā ar korāna baušļiem. Jaunais gubernators Izmails-pašā ataicināja pie sevis Leijardu un ieteica viņam uz kādu laiku pārtraukt darbus, līdz nomierināsies satrauktie prāti. Tāpēc anglis paturēja tikai divus algādžus un meklējumus veica slepšus, daudz lēnākā tempā.

Ar laiku, kad pirmais sašutums bija rimies, Leijards nolīga vairāk strādnieku un sāka atrakt uzkalni vairākās vietās. Rezultātus nevajadzēja ilgi gaidīt, īsā laikā tika izrakti sešdesmit spārnoti vērši un lauvas ar cilvēku galvām. Dažām no šīm būtnēm bija piecas kājas, un sākumā Leijards nekādi nevarēja atrast izskaidrojumu šai savādībai. Bet kādudien, iedams garām spārnotam vērsim, pētnieks izbrīnā sastinga: vērsis sakustējās un paspēra soli uz priekšu. Tas bija redzes apmāns, ko radīja šī piektā kāja. Vērši acīmredzot bija sargājuši ieeju pilī un ar šīs atjautīgās izdomas palīdzību izraisījuši apmeklētājos māņticīgas bailes. Par šīm statujām Leijards savā dienasgrāmatā raksta: «25 gadsimtus tie bija slēpti cilvēku acīm, bet tagad, lūk, atkal nostājas mūsu priekšā visā savas antīkās diženības spožumā. Bet cik krasī izmainījusies visa apkārtējā ainava! Tur, kur kādreiz pilnā krāšņumā uzplauka varenas tautas civilizācija, mēs tagad redzam pusbarbarisku cilšu nabadzību un tumsonību. Kur agrāk pacēlās lepni tempļi un bagātās, trokšņainās pilsētās virmoja dzīve, tagad atrodam gruvešus un bezveida smilšu sanesas. Virs plašajām pils zālēm, kuras apsargāja šīs statujas, tagad klimst arklos iejūgti vērši un šalc druvas. Arī Ēģipte var lepoties ar tikpat veciem un burvīgiem monumentiem, taču tie allaž bijuši

atklāti cilvēku skatieniem un pauduši savas tēvijas varenību un slavu, bet tēli, kas šobrīd atrodas mūsu priekšā, nule tikai izniruši no aizmirstības tumsas...»

Divu gadu laikā Leijards atraka piecas pili, ko bija uzcēluši asīriešu karaļi 9.–7. gadsimtā pirms m.ē. Pirmo no atraktajām celtnēm vēlāk identificēja kā asīriešu karaļa Ašurnasirpala II (valdīja no 885. līdz 859. g. pirms m.ē.) pili. Tikai vienā ziņā Leijards piedzīvoja vilšanos: Nimruda uzkalnē bija nevis Ninīves drupas, kā viņš to domāja, bet gan Kalahas pilsētas paliekas.

19. gadsimta vidū arheoloģija vēl nebija zinātne šī vārda pilnā nozīmē. Toreiz nepazina arheoloģisko izrakumu darbu eksakti zinātniskas metodes. Mūsdienā arheologi atrastos priekšmetus izmēra un nofotografē pašā izrakšanas vietā, tāpēc ka to stāvoklis un novietojums bieži sniedz daudz svarīgākas vēsturiskas ziņas nekā pats atradums. Sīka lauska vai kreļļu graudiņš dažkārt var piegādāt vairāk informācijas nekā impozanta statuja, tāpēc arheologi tik rūpīgi izsijā smiltis, savācot pat gluži mikroskopiskas paliekas. Pateicoties prasmīgai restaurācijai un konservācijai, no lauskām atkal atdzimst burvīgas vāzes vai statuetes, bet priekšmeti, kuriem draud bojā eja, tiek pasargāti no tās ar ķīmiskiem līdzekļiem.

Leijarda metodes, pat ņemot vērā toreizējo zinātnes stāvokli, bija neparasti rupjas un postošas. Dzīdamies pēc sensacionāliem atradumiem, kas viņam atnestu slavu, anglis no piļu sienām noplēsa alabastra plāksnes, apraka pienācīgi neizpētītus drupu fragmentus, sajaucdams lauskas un ķieģeļu drupačās, bet ķīļrakstiem vispār gandrīz nepievērsa uzmanību. Tāpēc daudzi vērtīgi asīriešu materiālās kultūras liecinieki, kā, piemēram, bruņas un ieroči, stikla vai bronzas trauki, vāzes un citi mākslas izstrādājumi, kapļu un lāpstu triecienos tika iznīcināti.

Darbi Nimruda uzkalnē ilga divus gadus. Šajā laikā Leijards itin bieži sūtīja uz Londonu sīkākus atradumus. Beidzot tomēr viņš pieņēma drosmīgu lēmumu nogādāt tur divus mazāka apmēra spārnotus briesmoņus ar cilvēku sejām. Šim nolūkam viņš Mosulā lika izgatavot milzīgus ratus ar stipriem riteņiem. Smagie rati, ko vilka vērši un stūma arābi, tika atgādāti pie uzkalnes. Ar virvju un sviru palīdzību milzīgos tēlus uzbīdīja uz platformas. Pa to laiku bija iestājusies nakts, un virs apvāršņa parādījās pilns mēness. Mēnessnīcā balti vizmojošie milzīgie spārnotie rēgi, kā dziļā miegā iztraucēti, nolūkojās uz tiem svešo pasauli. No rīta mazā gaismiņā sākās to transportēšana līdz upei, kur jau gaidīja pļots, kas bija uzrīkots uz sešsimt ar gaisu piepūstiem ādas maisiem. Arābiem mežonīgi aurojot un riteņiem čīkstot, neveiklais aizjūgs sakustējās un devās upes virzienā.

Gājienu vadīja pats Leijards. Tūlīt aiz viņa dejas solī nāca muzikanti, ar flautām un bungām saceldami velnišķīgu troksni. Ratus vilka trīs simti sardzes dzītu arābu. Nopakaļus, pilnā kaklā brēcot, slāja sievietes un bērni. Spiedošās varzas vidū, šķēpus vicinādami, aulekšoja arābu jātņieki, kas skubināja vilcējus.

Uz pļosta uzkrautās statujas laimīgi tika nogādātas Londonā.

Leijards atklāj pazudušo Ninīvi

Nosūtījis uz Londonu Nimruda kalna atradumus, Leijards atgriezās Konstantinopolē, kur viņu gaidīja jauni izlūkdienesta uzdevumi. Tikai pēc divi gadi ilga pārtraukuma, t.i., 1849. gadā, viņš atkal parādījās Mosulā. Šoreiz Leijards sāka izrakumu darbus Kujundžikas uzkalnā. Viņu neatturēja tas, ka savā laikā Bota jau bija šeit veicis nesekmīgus meklējumus.

Arī šoreiz viņam taisni neticami laimējās. Jau pirmajās dienās, izdarot šķērsrakumu, atklājās kādas celtnes varenī mūri. Zem milzīgām smiltis un gruvešu kaudzēm pakāpeniski parādījās masīvi portāli, ko apsargāja spārnoti nezvēri ar cilvēku galvām, zāles, istabas, gaitenī un pagalmi. Alabastra plāksnes ar plakanciļņiem, frīzes, bet vispirms sienas, kas bija apšūtas ar melni, dzeltenī un zili glazētiem podiņiem, liecināja par celtnes kādreizējo greznību, un nevarēja vairs būt nekādu šaubu, ka tā ir Asīrijas karaļu pils.

Drupās bija skaidri redzamas ugunsgrēka un vandālisku postījumu pēdas. Liesmās apkvēpušas un sīkās lauskās sasistas alabastra plāksnes mētājās pa zemi, vietumis bija redzamas pārorgļojušās koksnes paliekas. Pat biezie mūri nebija spējuši pretoties nezināmo postītāju niknumam. Tas viss runāja par liecinošu un visai skaidru valodu: pili kopā ar līdzās esošo pilsētu pēc sīvas kaujas bija ieņēmuši ienaidnieka kara pulki. Visi iedzīvotāji tikuši nogalināti, bet pilsēta pēc izlauptšanas nodedzināta.

Liesmas tomēr nebija iznīcinājušas visu. Leijards atrada drupās ne mazums mākslas darbu: plakanciļņus, statuetes, skulptūras, zīmogus un ķīļraksta plāksnītes. Starp daudzajiem priekšmetiem sevišķu ievērību pelna viens no visizcilākajiem senās tēlniecības šedevriem; plakanciļnī veidota ievainota lauvas mātīte. Triju bultu caururbta, tā rēc izmisumā un nevarīgā niknumā, velkot pa zemi paralizētās pakaļkājas. Skulptūra apliecina ne tikai labas zināšanas anatomijā un reālistisku pieeju detaļu atveidojumā, bet vispirms saista ar retu izteiksmes spēku, ko varēja panākt tikai iedvesmots mākslinieks.

Lai gan zvēra majestātisko galvu jau apvij pirmsnāves gurduma ēnas, saspringtajos muskuļos pulsē kvēlas, pirmatnējas, baismas iedvesošas dzīvības alkas. Uzburdams plāksnē šo dramatisko mednieku dzīves epizodi, senais meistars pielietojis skopu, gandrīz vai stilizētu lauvenes zīmējumu, un, pateicoties tam, kompozīcija ar vienreizējo daiļuma harmoniju izraisa visdziļāko sajūsmu.

Virzoties tālāk Kujundžikas uzkalnes dzīlēs, Leijards atklāja divas savdabīgas istabas. Akmens klonu tajās sedza pusmetru biezās dažādas formas un krāsas māla lausku slānis. Tuvāk papētot, izrādījās, ka tās ir ar biezu dubļu un netīrumu kārtu segtas, sadrumstalotas ķīlraksta plāksnītes. Leijards mirkli atskārta, ka izdarījis neparasti svarīgu atklājumu. Nevarēja būt šaubu, ka šajās istabās atradusies asīriešu karaļu bibliotēka, visvecākā bibliotēka cilvēces vēsturē. Tūkstošiem māla plāksnīšu, kas agrāk bijušas saliktas plauktos, bet tagad mētājās pa zemi, bija nesamaksājams dārgums, jo varbūt tās sevī ietvēra visu Mezopotārijas vēsturi. Leijards māla lauskas ar liekšķeri sabēra kastēs un nosūtīja uz Londonu, kur Britu muzeja pagrabos plāksnītes gaidīja zinātnieku, kurš tās atšifrētu.



Izrakumi visnotaļ apstiprināja Leijarda sākotnējo pieņēmumu, ka viņš atklājis pazudušo un sen meklēto Asīrijas galvaspilsētu Ninīvi. Kā rādīja vēlākie pētījumi, atrastā pils bija piederējusi karalim Senaheribam, kurš valdīja no 704. līdz 681. gadam pirms m.ē. Pats svarīgākais atradums tomēr bija tieši šī bibliotēka, kas sastāvēja no 30 tūkstoš ķīlraksta plāksnītēm. To bija dibinājis Asīrijas visvarenākais valdnieks un viens no sava laika visizglītotākajiem cilvēkiem, Ašurbanipals (668.–626.g. pirms m.ē.), Šumeras, Babilonijas un Asīrijas literatūras pieminekļu cienītājs un kolekcionārs. Lai savā pilī savāktu visus pieejamos Mezopotārijas dokumentus, viņš nodarbināja veselu pārrakstītāju armiju, tos izsūtīdams pa valsti un sarakstes ceļā vadīdams to meklējumus. Tādā veidā viņš izveidoja bibliotēku, kas saglabājusies līdz mūsu dienām un sniegusi mums atslēgu asīriešu-babiloniešu vēstures izpētei.

Pēc ķīlraksta atšifrēšanas izrādījās, ka tajā ietvertas neizsmeļamas zināšanu bagātības par senajām tautām: dinastiskie saraksti un hronikas, politiski traktāti un diplomātiskā sarakste, saimnieciski rēķini un astronomiski pētījumi, nostāsti, mīti, reliģiskas himnas un dzejojumi, to vidū arī cilvēces vēsturē vissenākā episkā poēma.

Asīrijas valsts, kuras galvaspilsēta sākumā bija Ašura, bet vēlāk Ninīve, radās uz Babilonijas drupām 1250. gadā pirms m.ē. Tiglatpalasara valdīšanas laikā (745.–727. g. pirms m.ē.) Asīrija kļuva par spēcīgu militāru valsti, kas savas varenības kalngalus sasniedza Ašurbanipala laikā. Pēc šā valdnieka nāves uz pakļauto tautu nežēlīgu apspiešanu dibinātajā valstī sākās iekšējs sairums. To izmantoja haldejieši. Apvienojušies ar irāņu ciltīm, viņi ieņēma Babiloni un nodibināja Jaunbabilonijas valsti. Asīrijas karalis pret iebrucējiem nosūtīja karaspēku Nabopalasara vadībā. Taču Nabopalasars, kas pēc izcelšanās bija haldejietis, pārgāja ienaidnieka pusē un ar Babilones priesteru un augstmaņu atbalstu pasludināja sevi par karali.

Savienībā ar mediešiem viņš guva uzvaru pēcuzvaras par asīriešiem, līdz 612. gadā pirms m.ē. ieņēma un nopostīja Ninīvi. Asīriešu valsts faktiski beidza pastāvēt 605. gadā pirms m.ē. pēc kaujas Karhemišas pilsētas tuvumā Eifratas krastā. Sena hronika Ninīves ieņemšanu apraksta šādi:

«Graujošs veseris paceļas pār tevi, Ninīve. Pa ielām joņo kaujas rati, ar dārdonu piepildīdami laukumus. Tie kvēlo ugunsgrēka spožumā. Un laistās kā zibens. Atveras slūžas, un pils sairst gruvešos. Grābiet zeltu, grābiet sudrabu, jo bagātības nav saskaitāmas un apkārt milzums visdažādāko mantu. Ninīve ir nopostīta, izputināta un izlaupīta. Posts asinīs slīkstošajai pilsētai, kur valda krāpšana un slepkavības un nerimstas laupīšanas. Dzirdama pletņu švīkstoņa, ripojošo riteņu kladzoņa, rumaku zviedzieni un aulojošo kaujas ratu dārdonu».

Pāri dūmos apkvēpušajām un nogalināto pilsētas iedzīvotāju asinīm apšļāktajām krāsmatām pletās nāves klusums. Smilšu sanes un savairojušās nezāles apsedza Ninīves pēdējās redzamās pēdas. Varenā Asīrijas galvaspilsēta kopš šā laika uz 25 gadsimtiem pazuda zem biezas zemes kārtas. Un tikai 1849. gadā Leijards atsedza apbirzušos, bet vēl aizvien varenos mūrus.

1854. gadā angļu arheologs Londonas Kristāla pilī sarīkoja savu izrakumu izstādi. Briti ieraudzīja bībelē daudzinātās Ninīves bagātības un krāšņumus. Mēmā apbrīnā viņi aplūkoja rekonstruētās asīriešu karaļu istabas, ceremoniju zāles, skulptūras un plakanciļņus, bet pār visām lietām – mūri no ķieģeļiem, kas pārklāti ar daudzkrāsainu, nevienā citā antīkā arhitektūrā nelietotu glazūru.

Šumeri ienāk vēsturē

Šumeru vēsturi šodien mēs zinām samērā labi. Arheologi Mezopotāmijas dienvidos atrakuši viņu pilsētas, pilis un tempļus, bet ķīlraksta plāksnītes šumeru valodā, kuras speciālisti lasa bez sevišķām grūtībām, atklāj mums aizvien jaunus faktus no viņu rosmes pilnās dzīves.

Bet vēl 19. gadsimta vidū, kad jau diezgan daudz bija zināms par asīriešiem un babiloniešiem, zinātniekiem nebija ne mazākās nojausmas, ka daudz senākā un vienlīdz bagātā šumeru kultūra tālu bija apsteigusi šīs tautas. Par tās pastāvēšanu sirmā Mezopotāmijas senatnē pirmie signalizēja – lai arī tas liekas dīvaini – nevis vēsturnieki vai arheologi, bet gan valodnieki. Līdz tam nezināmas tautas pēdas viņi bija atklājuši, pētot dažas ķīlraksta īpatnības.

Atklājumi, kas veikti ar dedukcijas metodi, t.i., loģisku secinājumu ceļā, nav nekas ārkārtējs. Ne vienreiz vien ar tās palīdzību gūti izcili panākumi, kas iezīmējuši lūzumu zinātnes tālākajā attīstībā. Lai aina būtu pilnīgāka, ir vērts pieminēt svarīgākos šādā ceļā izdarītos atklājumus.

Pirms simt gadiem astronomi bija pārliecināti, ka Saules sistēmā ietilpst septiņas planētas, no kurām Urāns atrodas vistālāk no Saules. Aprēķinot orbītu, pa kuru Urānam vajadzētu riņķot saskaņā ar vispārējo gravitācijas likumu, pārsteigtie zinātnieki konstatēja, ka aušīgā planēta nez kādēļ nevēlas virzīties pa tai paredzēto ceļu. Pirmajā mirklī likās, ka novirzes planētas kustībā liek apšaubīt vispārējo gravitācijas likumu, ko astronomija bija pieņēmusi kā neapstrīdamu zinātnisku aksiomu. Ticamāka tomēr šķita cita iespēja, proti, ka kaut kur Saules sistēmas nomalē slēpjas kāda vēl neatklāta planēta, kas izraisa novirzes Urāna orbītā.

Pieņemdami šo tēzi par izejas punktu, jaunie matemātiķi – francūzis Leverjē un anglis Adamss, pilnīgi neatkarīgi viens no otra ķērās pie sarežģītiem matemātiskiem aplēsumiem un norādīja vietu, kur jāatrodas noslēpumainajam planetāro noviržu vaininiekam. Viņu darbu vainagoja pilnīgs triumsfs. Astronomi pavērsa teleskopus virzienā, kādu tiem norādīja matemātiķu aplēsumi, un pēc neatlaidīgiem meklējumiem atrada Neptūnu.

Taču tas vēl nav viss. 20. gadsimta sākumā tika konstatēts, ka aprēķini tomēr nesakrīt, kaut arī Neptūna pievilkšanas spēks bija ņemts vērā. Urāna orbītā vēl aizvien bija vērojamas neizskaidrotas novirzes. Amerikāņu astronoms Persivals Lovels secināja, ka tās izraisa vēl kāda cita planēta, un aplēsa tās varbūtējo atrašanās vietu Saules sistēmā. Tomēr šoreiz jaunās hipotēzes pārbaude vairs nebija tik vienkārša, jo runa bija par planētu, kas atradās milzīgi tālu no Saules. Tikai 1930. gadā izdevās to atklāt starp miljoniem zvaigžņu. Jauno planētu nosauca par Plutonu.

Piemēru ģeniālam atklājumam, kas veikts ar zinātniskās dedukcijas metodi, mums sniedz arī ķīmija. Lielais krievu zinātnieks Mendeļevs 1869. gadā publicēja tabulu, kurā 63 ķīmiskie elementi bija sakārtoti pēc to atomsvāriem, katram piešķirot kārtas numuru. Konceptijas ģenialitāte tomēr vispirms slēpās tajā faktā, ka, pamatojoties uz dažiem jau atklātiem atoma uzbūves likumiem, zinātnieks paredzēja arī citu, tajā laikā vēl nezināmu elementu eksistenci un iedalīja tabulā tiem atbilstošas vietas. Ķīmijas zinātnei tālāk attīstoties un atklājot jaunus elementus, tabulas tukšās vietas pakāpeniski tika aizpildītas. 1950. gada atrada simto elementu – centūru, bet pēc tam vēl divus. Līdzīgu gadījumu sastopam arī antropoloģijā. Vācu dabas zinātnieks Hekels, balstīdamies uz evolūcijas teorijas atziņām, izteica pieņēmumu, ka dabā kādreiz vajadzējis būt pārejas posmam starp cilvēkveidīgo pērtiķi un cilvēku. Šo vēl neatklāto dzīvo būtni zinātnieks nosauca par pitekanthropu. Un, lūk, 1892. gadā Javas salā holandiešu ārsts Dibuā izraka ne īsti pērtiķa, ne arī cilvēka skeleta paliekas. Atrasto skeleta fragmentu mērījumi deva neapgāžamu pierādījumu, ka pitekantrops patiešām eksistējis. Pēc savas attīstības tas stāvējis krietni zemāk par cilvēku, taču augstāk par cilvēkveidīgo pērtiķi. Cilvēka saprāts arī šajā gadījumā guva ievērojamu uzvaru.

Šo faktu gaismā mums vairs neliksies nekas neparasts, ka valodnieki, kaut arī tiem nebija nekādu vēsturisku vai arheoloģisku pierādījumu, dedukcijas ceļā guva pareizus secinājumus par šumeru pastāvēšanu.

Kā viņi izdarīja šo atklājumu? Asīriešu-babiloniešu rakstībā, kā mēs jau zinām, dažām ķīlveida zīmēm ir piktogrāfisks, t.i., bilžu, raksturs, bet citas apzīmēja alfabēta skaņas vai arī veselus balsienus, tātad, ar vārdu sakot, pārvērtās fonētiskos simbolos. Tik atšķirīgu, citu citam svešu elementu līdzās pastāvēšana paskubināja valodniekus izdarīt secinājumu, ka šī sarežģītā rakstības sistēma izveidojusies ilgas un lēnas attīstības rezultātā. Atsevišķi, veselu vēsturisku laikmetu ritumā pievienotie elementi uzslāņojušies cits citam kā gadu kārtas ozola stumbrā.

Ķīlveida rakstā manāmas trīs attīstības pamatfāzes. Ceturtajā tūkstošgadē pirms m.ē. tika lietota tā saucamā piktogrāfiskā rakstība. Tā dibinājās uz to, ka vairāk vai mazāk reālistiski uzzīmēja noteiktu priekšmetu. Ar laiku rakstveži centās vienkāršot savu uzdevumu un reducēja zīmējumu līdz dažām visnepieciešamākām kontūrām, tā ka tas pārvērtās par shematisku, grūti izlasāmu zīmi. Tie jau bija

nosacīti simboli, kādus, kā, piemēram, «putns»  vai «ūdens» , varēja izlasīt tikai tas, kurš to nozīmi bija ielāgojis.

Mēs jau zinām, ka Mezopotāmijā rakstīja ar irbulīšiem uz valgām māla plāksnītēm. Uzvilkt apla vai viļņveida līnijas uz šādām plāksnītēm bija pagrūti, un tas ievērojami pagausināja rakstīšanu. Tādēļ ar laiku zīmējuma kontūras iztaisnojās un apaļos izliekumus aizstāja leņķi. Tādā veidā radās lineāri hieroglifiskā rakstība. Piemēram, kad vajadzēja pierakstīt vārdu «vērsis», senais rakstvedis lietoja no vairākām svītriņām sastāvošu simbolu – .

Beidzot, lai vēl vairāk atvieglotu raksta tehniku, taisnās svītras pārstāja savienot citu ar citu, bet izspieda tās katru atsevišķi, tā ka ikviena zīme tagad veidojās no svītriņu kopas. Tā kā, pieskaroties valgajam mālam, rakstītājs sākumā iespieda irbulīti dziļāk, bet pašu svītriņu uzvilka vieglāk, zīmes pamazām pieņēma ķīļveida izskatu.

Pārejot no piktogrāfiskās rakstības uz ķīļu zīmēm, vienlaikus notika arī daudz svarīgāka iekšēja evolūcija. Simboli, ar kuru palīdzību sākotnēji attēloja priekšmeta izskatu, atrāvās no sava satura un kļuva vienīgi par fonētiskām zīmēm, kas apzīmēja vai nu veselus balsienus, vai arī atsevišķas alfabēta skaņas.

Veicot pirmos mēģinājumus atšifrēt asīriešu-babiloniešu uzrakstus, asirologi sastapās ar neskaidrībām, kuras sākumā šķita neatrisināmas. Neloģiskais piktogrāfisko, sillabisko un alfabētisko elementu juceklis ne tikai apgrūtināja raksta lasīšanu, bet arī izvirzīja intriģējošu jautājumu, kā šāda veida rakstība vispār varējusi rasties. Nevienš taču apzināti nebūs gribējis to komplicēt un apgrūtināt lasīšanu. Atbilde uz šo jautājumu bija vienkārša: atsevišķi šīs rakstības elementi nogulsņējušies cits uz cita tieši tāpat, kā kultūras slāņi arheoloģiskos izrakumos. Periodā, kad asīriešu-babiloniešu rakstība atradās jau fonētisko zīmju attīstības stadijā, senie kaligrāfi, vai nu sava konservatīvisma dēļ, vai arī aiz kādiem citiem apsvērumiem, saglabāja tajā dažus tradicionālus agrākās piktogrāfiskās rakstības simbolus, kas jau bija kļuvuši par pagātnes reliktiem.

Starp asīriešu-babiloniešu rakstības pieminekļiem nav atrasts neviens tīrs, ne ar ko nesajauktas piktogrāfiskās rakstības piemērs, lai gan tā bija visnenākā domu saglabāšanas forma. Tas ļāva secināt, ka babilonieši un asīrieši nevarēja būt ķīļraksta radītāji, bet gan jau samērā attīstītā veidā aizguvuši to no kādas citas tautas. Rakstīt prasme rodas daudzus gadsimtus ilgā vēsturiskas un kulturālas attīstības rezultātā. No tā izriet, ka tautai, kas bija radījusi ķīļveida rakstību, bet vēlāk bez jebkādam pēdām pazudusi, vajadzēja būt ar lielu un bagātu kultūru.

Balstoties uz ķīļraksta analīzes rezultātiem, valodnieki izteica pārliecību, ka šāda tauta kādreiz pastāvējusi, lai gan šo pieņēmumu pagaidām nevarēja apstiprināt nekādi arheoloģisko atradumu fakti. Viņi bija pat tik pārliecināti par savas hipotēzes patiesīgumu, ka nosauca mīklaino tautu attiecīgā vārdā. Vieni dēvēja šo tautu par šumeriem, citi – par akadiešiem. Abi nosaukumi bija aizgūti no kāda atšifrēta uzraksta, kurā semītu karalis Sargons godā sevi par «šumeru un akadiešu karali».

Jautājums par šumeru eksistenci palika zinātnisko hipotēžu sfērā līdz pat 1877. gadam, kad franču konsulārais aģents Ernests de Sarzeks kāda liela paugura piekāpj Tello apvidū atrada pilnīgi nepazīstamā stilā veidotu statueti. Šā atraduma ierosināts, viņš ķērās pie arheoloģiskiem izrakumiem, lai gan nekad agrāk ar arheoloģiju nebija nodarbojies. Pakāpeniski no zemes viņš izcēla skulptūras, statuetes, ķīļraksta plāksnītes un māla trauku lauskas ar pavisam oriģināliem ornamentiem. Visus atradumus Sarzeks rūpīgi iesaiņoja kastēs un nosūtīja uz Parīzes Luvru.

Starp daudzajiem atradumiem bija zaļa diorīta statuja, kas attēloja Lagašas pilsētas karaļpriesteri. Statuja pēc sava stila bija daudz arhaiskāka par visiem līdzšinējiem atradumiem Mezopotāmijā. Pat vispiesardzīgākajiem arheologiem nācās atzīt, ka skulptūra radusies ceturtajā vai trešajā tūkstošgadē pirms m.ē., tātad tā ir vecāka par babiloniešu-asīriešu kultūras pirmsākumiem.

Zinātnieku aprindās šis atradums izraisīja milzīgu satraukumu. Nevarēja būt nekādu šaubu, ka Sarzeks atklājis Mezopotāmijas pirmkultūras pierādījumus, tā apstiprinādams valodnieku tēzi par šumeru pastāvēšanu. Kā vēlāk izrādījās, Tello apvidū francūzis bija atklājis šumeru pilsētas Lagašas drupas, kura Mezopotāmijas vēsturē spēlējusi diezgan izcilu lomu un kādu laiku bijusi pat Šumeras kultūras dzīves centrs.

Pat pēc tam, kad bija atrastas plāksnītes ar šumeru ķīļraksta fragmentiem, daži asirologi vēl negribēja ticēt šīs tautas eksistencei. Viņi aizstāvēja viedokli, ka atrastas vienkārši Babilonijas kultūras atliekas no līdz šim nepazīta, senāka laika posma.

Pavisam fantastisku teoriju pret šumeru pastāvēšanu izvirzīja franču semitologs Halevi. Viņš apgalvoja, ka hipotētiskie šumeru uzraksti neesot nekas cits kā mākslīgi radītas valodas fragmenti, kaut kas līdzīgs šifram, ko babiloniešu priesteri izgudrojuši slepenai sarakstei.

1880. gadā Maskavā nonāca dažas kastes ar Mezopotāmijas senlietām. To vidū bija ķīlraksta plāksnīšu kolekcija ar dīvainiem zīmējumiem. Asirologi, īpaši izcilais franču zinātnieks Menāns, iepazinušies ar viņiem nosūtītajām fotogrāfijām, nosprieda, ka plāksnītes ir viltojums un ka tik savāda rakstība cilvēces vēsturē nekad neesot varējusi pastāvēt.

Tad par šo rakstību ieinteresējās lielais krievu asirologs Mihails Ņikoljskis. Pēc rūpīgiem pētījumiem viņš publiski aizstāvēja plāksnīšu autentiskumu un paskaidroja, ka tajās sastopams viens no visvecākajiem ķīlraksta paveidiem – jau pieminētais lineāri hieroglifiskais raksts. Zinātniekam bija pat izdevies izlasīt dažas šā raksta zīmes.

Ņikoljska atziņas pasaules zinātnieku aprindās savā laikā izraisīja plašu polemiku. Tomēr, kad dažus gadus vēlāk Tello apvidus nokalnē izraka lielāku skaitu plāksnīšu ar tāda paša tipa rakstu, neviens vairs nevarēja šaubīties, ka krievu zinātnieks patiešām ir šumeru senraksta atklājējs.

Sarzekš savus izrakumus izdarīja no 1877. līdz 1881. gadam. Laikā starp 1888. un 1890. gadu amerikāņi Pīterss, Heinss un Fišers atrada Nipuras pilsētu, šumeru reliģiskā kulta centru, bet 1922. gadā angļi Vūlijs izdarīja sensacionālus atklājumus senajā bībeles Ūrā – Ābrama pilsētā.

Šo pilsētu drupās atrada lieliskus, milzīgus tempļus, vāzes, skulptūras, stūrakmeņus ar ierakstiem, ķīlrakstu plāksnītes, kā arī no zelta, sudraba un dārgakmeņiem izgatavotus mākslinieciskus izstrādājumus. Tempļu tuvumā atrastie arhīvi ļāva izsekot šumeru vēsturei līdz vissirmākās senatnes tumsai. Pat vairāk – Farā, Urukā, El-Obeidā un Ūrā tika atraktas neolīta laikmeta apmetnes, ko Mezopotāmijas dienvidos ilgi pirms šumeru parādīšanās bija nodibinājušas tur ienākušās nepazīstamās tautas.

Pateicoties šiem atklājumiem, mūsu zināšanas paplašinājās par veseliem gadu tūkstošiem. Šodien mēs zinām, ka jau pieci tūkstoši gadu pirms m.ē. Mezopotāmijas ciltis nodarbojās ar lopkopību, zemkopību un pat cēla tādas lielas pilsētas kā Ūra, Lagaša un Nipura.

Kur šalca dateļpalmu birzis

Pusceļā starp Bagdādi un Persijas līci, apmēram 15 kilometru uz rietumiem no Eifratas tagadējās gultnes, paceļas nokalne ar grandiozajām Ūras pilsētas drupām. Cik tālu vien sniedzas skatiens, visapkārt palss, nedzīvs tuksnesis un stepes ar trūcīgu augu segu. Vietumis redzamas Irākas fellahu nožēlojamās kleķa būdiņas, kas vēl vairāk pastiprina nomācošo vientulības sajūtu. Tikai austrumos iezīmējas tumšās palmu aprises, kas garā joslā stiepjas gar Eifratas krastu.

Pāri bezgalīgajam līdzenumam plešas miegains gurdenums. Nāvējošā versmē gaiss ņirb un dzirkstī. Laiku pa laikam, iecirzdamās vientulīgam ceļiniekam mutē un degunā, uzvirpuļo smiltis. Nereti iznirst mirāžas, izraisīdamas ilūziju, it kā ainavu apšalktu dzestras ūdens straumes. Taču pieredzējis cilvēks nepaļaujas mānīgajai dabas rotaļai, jo visi zināms, ka pelniem līdzīgā izkveltētā zeme jau kopš seniem laikiem ir izslāpis tuksnesis.

Grūti noticēt, ka kādreiz šeit bijis biezi apdzīvots novads ar daudzām pilsētām, ievāktas bagātīgas graudaugu, augļu un dārzeņu ražas, plaukusi zinātne un māksla, strauji attīstījusies tirdzniecība un amatniecība. Taču nevar būt nekādu šaubu, ka varenie, kraujie uzkalni ar drupām virsotnēs stāsta par bagāto, slavas pilno jaunību, kādu sirmā pagātnē pieredzējusi šī nelaimīgā zeme. Tās klēpī arheologi šodien atrod masīvus cietokšņu mūrus, pilis, svētnīcas, bibliotēkas, skulptūras un no dārgmetāliem izgatavotas greznuma lietas, kas liecina par senās Mezopotāmijas iedzīvotāju apdāvinātību, par viņu augsti attīstīto kultūru un civilizāciju, par tās valdnieku bagātību, par to, ka šī zeme kādreiz nesusi bagātīgas ražas.

Pirms vairākiem gadu tūkstošiem Mezopotāmijas dienvidu daļu klāja Persijas līča ūdeņi. Tad ūdens sāka pamazām kristies un no straumes iznira plaši dumbrāji. Tigra un Eifrata no Anatolijas augstienēm sanesa dūņas, tās saulē izžuva, dūkstīs un meldru biežņā izveidodamas auglīgas salas, kur uzdīga dzīvība. Drīz upēs un kanālos bagātīgi savairojās zivis, nedolā ligzdas vija putni un savus midzeņus ierīkoja mežacūkas, bet salās sazaļoja dateļu palmas, kas deva barojošus augļus.

Pirmajiem atnācējiem šis lekni zaļojošais zemes stūris, kam visapkārt pletās smilšu tuksneši, šķita pati apsoltā zeme. Gadu gadā abas upes izkāpa no krastiem, tālu pārplūdinādamas apkārtējo līdzenumu. Augustā un septembrī tās atkal atgriezās savās gultnēs. Augstākās vietas šajā laikā tropiskās saules staros ātri izžuva, un tikai ieplakās saglabājās nelieli dūksnāji. Cilvēkam vajadzēja vienīgi izmantot dabas dāsnās veltes, ierīkot kanālus un novadīt ūdeni vajadzīgās vietās, lai staigājais pārvērstos sakņu un augļu dārzos.

Pirmie ieceļotāji Mezopotāmijas dienvidos ieradās mums nezināmā, aizvēsturiskā laikmetā. Kā liecina izrakumi arābu ciematā El-Obeidā, kas atrodas septiņus kilometrus no Ūras drupām; jau neolīta laikmetā šeit strauji uzplaukusi dzīve. Tur atrastas no dūņām un niedrēm celto kleķa mājojku paliekas,

bez podnieka ripas veidoti podi, kapļi, skaldīti un slīpēti krama cirvji, uz uguns izdedzināta māla sirpji, akmens paliktni, kur bija iestiprinātas durvju asis, laivas un makšķeru āķi. Apmetnes iedzīvotāji audzējuši mājdzīvniekus, apstrādājuši tūrumus un nodarbojušies ar zveju. Akmens vārpstas un metu atsvari liecina, ka viņi jau pratuši arī aust. Kā rotas viņi lietojuši no vulkāniskā stikla, gliemežvākiem vai caurspīdīga kvarca izgatavotas krelles un, spriežot pēc izraktajām statuetēm, tetovējuši savu ķermeni. Līdz šim laikam nav noskaidrota šo cilvēku izcelsme. Zinātnieki domā, ka tās ir bijušas semītu akadiešu ciltis, kas vēlāk nezināmu iemeslu dēļ pārcēlušās uz Mezopotāmijas ziemeļu apvidiem, kur radījušas pašas savu valsts organizāciju.

Šumeri Mezopotāmijas dienvidos parādījās krietni vēlāk. Izrakumi liecina, ka tie šeit apmetušies mierīgā ceļā un pamazām sajaukušies ar agrākajiem zemes iedzīvotājiem. Šumeri bijuši lieliski zemkopji. Tieši viņi radījuši plašo kanālu tīklu mūklāju nosusināšanai un ūdens uzkrāšanai sausuma periodam.

Šumeru zemkopja prasmīgās rokas ievērojami paaugstināja zemes auglību. Apmēram no 2500. gada pirms m.ē. saglabājušies dokumenti liecina, ka miežu tūrumi caurmērā devuši sešdesmit sesto graudu. Grieķu vēsturnieks Herodots raksta, ka tur ievākti divi simti reižu vairāk graudu, nekā iesēts. Romiešu rakstnieks Plīnijs apgalvo, ka ražas tur ievāktas divi reizes gadā, turklāt rugaines noderējušas par lieliskām aitu ganībām.

Trešajā tūkstošgadē pirms m.ē. Dienvidmezopotāmijā jau bija biezi apdzīvota zeme. Par to liecina daudzās pilsētas, kas atradušās tuvu cita citai. Lielākās no tam bija Nipura, Isina, Šurupaka, Uma, Lagaša, Uruka, Ūra un Eridu. Mezopotāmijas ziemeļrietumu daļā dzīvoja semītu akadiešu ciltis. Viņu pilsētas bija Opisa, Akšaka, Sīpara, Bābele, Kuta, Kiša un Akada.

Šumeri, tāpat kā visas citas tautas, sākotnēji dzīvojuši dzimts kopienas iekārtā. Attīstoties tehnikai, šumeru zemnieks sāka ražot vairāk, nekā tam pašam vajadzēja iztikai. Pārpalikumu piesavinājās dzimts vecākie. Tā rezultātā pirmatnējā kopiena pakāpeniski saira, pamazām pārveidojoties šķiru sabiedrībā. Arheoloģiskie atradumi visai pārliecinoši pierāda, ka trešajā tūkstošgadē pirms m.ē. starp šķirām jau bija izveidojusies diezgan dziļa nošķirtība. Atsevišķu pilsētu priekšgalā atradās karaļpriesteri, kam parādīja dievišķu godu. Kopā ar pārējiem priesteriem un augstmaņiem viņi mājāja lepnās pilīs neredzētā greznībā, turpretī zemnieki un amatnieki arvien vairāk nonāca verdzības stāvoklī.

Šumeri nespēja apvienoties monolītā valsts organizācijā. Kaut gan viņus saistīja kopēja kultūra un reliģija, tomēr šumeri sadalījās daudzās pilsētvalstīs, kas nemītīgi karoja savā starpā, atņemdamas cita citai labākās zemes un tiekdams sāncenšiem uzspiest savu virskundzību. Šajā periodā izveidojās varenā Akadas valsts, kuras karalis bija Sargons. Apvienojis ziemeļu semītu ciltis vienā valstī, viņš savu karaspēku nosūtīja savukārt uz savstarpēji naidīgām šumeru pilsētvalstīm, uzveica tās un nodibināja Mezopotāmijā pirmo despotisko monarhiju. Taču semītu akadiešus ātri uzsūca pakļautās tautas augstākā kultūra, un Sargona monarhija drīz vien kļuva par šumeru valsti.

No kurienes ieradās šumeri un pie kādas tautību grupas tie pieskaitāmi? Atrasto galvaskausu un kaulu pētījumi noskaidroja, ka tas bijis indoeiropiešu atzarojums, bet lingvisti konstatēja, ka šumeru valoda bijusi radniecīga jafetiešu valodu grupai.¹⁸



Šumeru sievietē

¹⁸ V.E.: Šis ir tāds dīvains un visumā pārsteidzīgs Kosidovska apgalvojums. «Jafetiešu valodas» ir nezinātnisks apzīmējums, kas nāk no Bībeles (Nojam bija trīs dēli: Sems, Jafets un Hams; Sema pēcteči ir semīti, Hama pēcteči – nēģeri, bet Jafeta – eiropieši...); ar jafetiešu valodām saprata aptuveni indoeiropiešu valodas (atstājot vispār bez senčiem veselu lērumu citu valodu, tādu kā tjurku, ķīniešu utt., utml.). Šumeri neapšaubāmi ļoti atšķīrās no semītiem; viņi piederēja eiropoīdajai (Vidusjūras) rasei, taču bija melnmataini, pat sauca paši sevi par «melngalvjem» (kamēr, piemēram, grieķi sauca sevi par «helēņiem», kas nozīmē «baltie, gaišie»); šumeru valoda bija aglutinātīva, kamēr indoeiropiešu valodas ir sintētiskās; nekāda šumeru valodas radniecība ar citām valodām joprojām (54 gadus pēc Kosidovska) nav atrasta. Personīgi es domāju, ka šumeri bija Arābijas pussalas

Ir vesela virkne datu, kas liecina, ka šumeri sākotnēji bijuši kalniešu tauta un droši vien ieradusies no Irānas augstienēm vai Āzijas kalniem. Sirmā pagātnē ciltis, kas dzīvoja kalnainos apvidos, nesa upurus dieviem kalnu virsotnēs. Līdzīgā kārtā arī šumeri savus dievus aizvien novietoja kādā augstienē. Lai neatkāptos no senās tradīcijas, viņi Divupē, kur augstieņu nebija, no nededzinātiem ķieģeļiem cēla milzīgas piramīdas, tā saucamos zikurātus, un uz šo mākslīgo kalnu nošķeltajām virsotnēm iekārtoja saviem dieviem tempļus. Katrā šumeru pilsētā atrasts vismaz viens tāds zikurāts.

Taču šis pieņēmums nesaskan ar pašu šumeru teiksmām, kurās neatlaidīgi apgalvots, ka viņi ieradusies šurp «pāri jūrai». Arheologi nenoliedz arī šādu iespēju, jo ne vienreiz vien izrādīties, ka daudzās uz pirmā acu uzmetiena neticamās šumeru teiksmās slēpjas kāds graudiņš patiesības. Starp citu, šumeru kultūras pēdas atrastas Afganistānā, Beludžistānā un pat Indas ielejā, ko no Mezopotārijas šķir 2500 kilometru. Tieši tādēļ šumeru izcelšanās jautājumu zinātne vēl līdz šim neuzskata par galīgi atrisinātu.

Ūras karaļu kapenēs, kurām mēs veltīsim atsevišķu nodaļu, atrasts tā saucamais Ūras karogs. Savā laikā tas izraisīja lielu sensāciju. Tā ir plāksne, uz kuras mozaīkas tehnikā attēlots, kā šumeri dzīvojuši un gērbušies trešajā tūkstošgadē pirms m.ē. Mēs redzam tur karaļpriesteri dzīrojam ar saviem galminiekiem. Augstmaņi, gērbušies greznos, tunikām līdzīgos vilnas tērpos, rokās tur kausus. Ar savām lielajām galvām, platajam sejām un garajiem deguniem viņi atgādina mūsdienu arābus. Pretēji vēlākiem babiloniešiem un asīriešiem viņi neaudzēja bārdas. «Karoga» apakšējā daļā redzams svinīgs gājiens, vedot uz upurvietu ziedojamos dzīvniekus un sasietus gūstekņus, ko apsargā šumeru karavīri ar bruņucepurēm galvā, vairogiem un šķēpiem rokā. Vislielākais pārsteigums bija attēlā parādītie kaujas rati, kuros iejūgti ēzeļi, jo pirms «Karoga» atrašanas valdīja uzskats, ka šādus ratus ieviesuši tikai asīrieši.

Padebešu templis no zilgmes un zelta

1922. gadā arheoloģiska ekspedīcija angļu zinātnieka Leonarda Vūlija¹⁹ vadībā uzsāka sistemātiskus izrakumus uzkalnā, ko arābi dēvēja par «Darvas pauguru». Tur slēpās Ūras varenās drupas. Ūrā bija šumeru, babiloniešu un asīriešu augsti godātā mēness dieva Nana galvaspilsēta, kur gandrīz divtūkstoš gadu atradās viņa templis.

Novākusi tūkstošiem tonnu smilšu un gruvešu, ekspedīcija atsedza sagrautas piramīdas, tā sauktā zikurāta jeb dieva tempļa pamatus un mūru paliekas. Rūpīgi mērījumi ļāva rekonstruēt celtnes izskatu gandrīz vai visās detaļās. Tā terasveidīgi pacēlās trijos stāvos, augšā sašaurinādamās. Nošķeltajā virsotnē bija templis, uz kuru veda trīs rindas stāvu kāpņu, katrā pa simt pakāpienu. Piramīdu veidoja milzīgs daudzums neapdedzinātu ķieģeļu, bet no ārpuses tā bija apšūta ar uguni apdedzinātiem ķieģeļiem.

Ar mērījumiem celtnes veidojumā tika konstatētas novirzes un nepareizības, kuras arheologi sākotnēji nespēja izskaidrot. Atsevišķu stāvu sienas nebija vertikālas, bet gan drusku nošķiebtas, līdzīgi viduslaiku cietokšņu mūriem vai eskarpēm. Vēl vairāk – tās neveidoja taisnas līnijas, bet ieliecās līmeniskā lokā pret centru. Piramīdas rekonstrukcija rasējumā viegli izskaidroja šo intriģējošo noviržu jēgu. Celtnē, kas sastāvētu no taisnstūrveida cits uz cita sakrautiem sešskaldņiem, radītu smagnēja, nedzīva blūka iespaidu. Turpretī fasādes nošķiebtās un iedobtās plaknes veidoja slaidas līnijas, kuras ļāva novērotāja skatienam brīvi slīdēt uz virsotni, lai apstātos pie tempļa, kas bija visas celtnes vainagojums un galvenais akcents. Kļuva pilnīgi skaidrs, ka šumeru arhitekti bijuši ne tikai lieliski celtnieki, bet arī iejūtīgi mākslinieki, kas labi



Čārlzs Leonards Vūlijs 1913.gada pavasarī Karkemišas izrakumu laikā

pirmssemītu iedzīvotāji. (Semīti IV gadu tūkstošā pirms m.ē. ieradās Priekšāzijā no Ziemeļāfrikas, izspiezdami šumeru radniekus). Šumeri pārstāv izmirušu cilvēces zaru, kurš neizturēja semītu spiedienu un izzuda. Pēdējā pieturvieta pirms ierašanās Divupē viņiem bija, jādomā, tagadējā Bahreina – šumeru teikās Dilmunas sala.

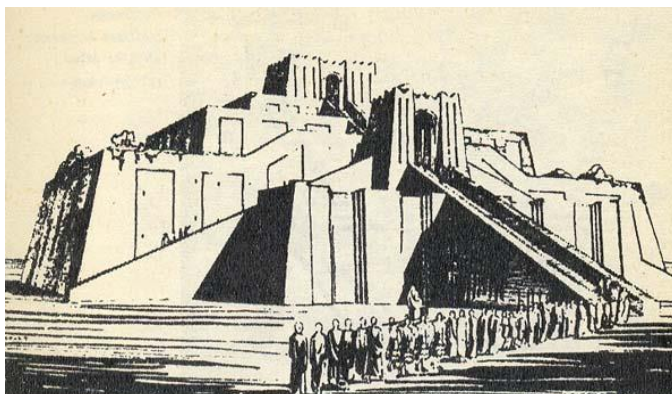
¹⁹ V.E.: Charles Leonard Woolley (1880.04.17 – 1960.02.20). 1935. gadā iecelts bruņinieku kārtā.

pārzinājuši grandiozu celtnu kompozīcijas noslēpumus. Ar apbrīnojamu meistarību viņi tajās prata apvienot monumentālu spēku ar vieglumu un valdzinošu harmoniju.

Krāsojuma paliekas uz ķieģeļiem palīdzēja arhitektiem noskaidrot papildu detaļas: abi zemākie stāvi bijuši melnā krāsā, trešais, pats augstākais – sarkanā, bet templis pašā virsotnē laistījies gaišzilā glazūrā un kupola zeltījumā.

Krāsas pildīja ne tikai dekoratīvas funkcijas, bet tām bija arī zināma simboliska nozīme, kas saistījās ar šumeru priekšstatiem par Visuma uzbūvi. Melnā krāsa simbolizēja pazemes valstību, sarkanā – zemi, bet zilā – debesis un sauli.

Piramīdas mūros bija šauras spraugas, kas atgādināja seno cietokšņu šaujamlūkas. Sākumā neviens neprata izskaidrot, kam vajadzīgas šīs dīvainās atveres. Tā kā piramīdu veidoja ar ķieģeļiem aizpildīts masīvs, spraugas nevarēja būt logi. Tikai pēc ilgstošiem pētījumiem un diskusijām arheologi nonāca pie atziņas, ka spraugas kalpojušas ūdens novadīšanai no terasēm. Bet no kurienes uz terasēm varēja rasties ūdens, ja Mezopotāmijā lietus tikpat kā nekad nelija? Uz šo jautājumu sniegtā atbilde izrādījās gluži sensacionāla. Izrādījās, ka šumeri uz terasēm bija sanesuši zemi un ierīkojuši tur dārzus. Skaidrs, ka tropiskajā klimatā puķes un kokus vajadzēja jo bieži un bagātīgi laistīt. Ja ūdens pārpalikumu nenovadītu uz āru pa sienās ierīkotām spraugām, tas ar laiku izskalotu piramīdas pamatus, un celtnē agrāk vai vēlāk sagrūtu.



Ūras zikurāta rekonstrukcija

Ķīlraksta plāksnītes visā pilnībā apstiprināja arheologu pieņēmumus. Vienā no ierakstiem babiloniešu karalis Nabonīds paziņo, ka licis attīrīt no zariem un uzpost Gig-par-ku templi. Minēto zaru noslēpums atklājās tikai pēc tam, kad tika noteikta svētnīcas atrašanās vieta. Šis templis atradies piramīdas pakājē, tātad zem pašām terasēm, no kurām nevīžīgi dārznieki nogrieztos zarus droši vien bija vienkārši metuši lejā, nelikdamies ne zinīs par to, ka tie nokrīt uz zemāk stāvošās celtnes jumta.

Šumeru reliģiskā rituāla galvenā sastāvdaļa bija procesijas. To greznums, krāšņums un spožums droši vien bija viens no paņēmieniem, kā noturēt pazemībā un paklausībā sūri strādājošo tautu. Karaļpriesteris dēvēja sevi par «dieva nomnieku zemes virsū», pasvītrodams, ka nevis viņš, bet gan pats dievs ir visu zemes bagātību īpašnieks. Zemkopjiem un amatniekiem lika ticēt, ka, atdodot dieva pārvaldniekam lielāko daļu sava darba augļu, viņi izpilda svētu un obligātu reliģisku pienākumu.

Cik apburošai gan vajadzēja būt zikurāta majestātiskai celtni! Padebešos iesniegdamies, tās tornis saulē vizēja bagātīgā krāsu gammā; melnā un koši sarkanā – fasādes terasveidīgās sienas, smaragda zaļumā – gaisa dārzi, bet augstu padebešos kā pārdabiska parādība, zilgi zeltaini vizmodams, pacēlās templis.

Šī svētnīca nebija vispārēja reliģiska kulta vieta, bet gan dieva privāta rezidence, kur vienkāršajiem mirstīgajiem ieeja bija liegta. Viņi drūzmējās piramīdas pakājē, biklā bijībā vērodami reliģiskā rituālā norisi. Priesteru korim arfu, fleitu un bungu pavadībā dziedot svinīgas himnas, pa kāpnēm augšup un lejup virzījās karaļa, priesteru un augstmaņu procesija. Gājiena dalībnieki bija gērbušies ar zeltu un dārgakmeņiem bagātīgi izrotātās svētku drānās, virs viņu galvām plandīja tempļa karogi un ligojās dieva Nana emblēmas.

Skaidrs, ka svinīgajām procesijām vajadzēja dziļi iespieties seno tautu atmiņā un iztēlē. Ar tām saistītās leģendas pārdzīvojušas šumerus un zikurātus, kas jau sen pārvērtušies gruvešu kaudzēs. Šādu ceremoniālu tālu atceru izpausme ir bībeles Jēkaba sapnis. Patiesi – vai tad eņģeļu procesija, kas kāpj augšup un lejup, nesauc atmiņā šumeru rituālos gājienus pa piramīdās kāpnēm? Ābrama ciltis no paaudzes paaudzē saglabāja šīs ainas vēl kopš Ūras nebrīves laikiem, atbilstoši savai iztēlei radīdamas Vecās derības Jēkaba kāpnes. Pirms Vūlija arheoloģiskajiem atklājumiem neviens pat iedomāties nevarēja, ka bībeles alegorijai ir kāds sakars ar patiesiem vēsturiskiem notikumiem un ka eņģeļu kāpnēs ietverts senās Šumeras vareno piramīdu noslēpums.

Noslēptie dārgumi un krāsmatas

Ūras piramīda, kā rāda izrakumi, nestāvēja vientuļi klajā laukā. No visām pusēm to ielencā mazāki templi, saimniecības noliktavas un priesteru dzīvojamās mājas, kopā veidodamas it kā atsevišķu pilsētas kvartālu.

Ar sevišķu greznību šo celtni vidū izcēlās dievietei Ningalai, Nana laulātai draudzenei, veltītais templis. Tas bija zāļu, kapelu, iekšējo galeriju, pagalmu un nocietinājuma mūru sarežģīts komplekss, kas izveidojies daudzu gadsimtu gaitā un ar laiku izaudzis līdz visai iespaidīgiem apjomiem.

Mezopotāmijas karaļi par šo templi rūpējās sevišķi gādīgi. To nemitīgi uzlaboja, izdarīja profilaktiskus remontus un, kad vecie mūri laika gaitā sabruka, uz to pamatiem uzcēla jaunas, vēl skaistākas celtnes. Visai svarīgi tiem šķita, lai viņu pūles Ningalas mitekļa saglabāšanā netiktu piemirstas. Pateicoties viņu godkārei, mums šodien zināmi gandrīz visu to karaļu vārdi, kuri šādā vai tādā veidā rūpējušies par tempļa diženumu. Arheologi tos atraduši iegravētus uz ķieģeļiem un sienu nišās paslēptiem māla konusiem, kā arī uz rituālām bronzas statuetēm vai cieta diorīta ligzdām, kurās atbalstījās tempļa divviru durvju asis.

Vūlija ekspedīcija atrada vairākas, citu virs citas izbūvētas grīdas, bet zem katras no tām bija karaļa pamatlicēja vārds, kurš saistījās ar tempļa attīstības zināmu fāzi. Pateicoties šim laimīgajam apstāklim, viegli bija nosacīt ne tikai celtnes atsevišķus uzslāņojumus, bet arī to rašanās laiku un saistību ar noteiktiem, no ķīļrakstiem zināmiem vēsturiskiem notikumiem.

Kādā izrakumu slānī atrada milzīga ugunsgrēka pēdas, kurš kādreiz bija plosījies templī. Turklāt krāsmatās bija izsvaidītas vāzes un rituālas statuetes, kas acīmredzot tiši bija sasistas sīkās drumslās, nepārprotami apliecinot, ka postījumus izdarījis kāds iebrucējs.

Kad templis bija kļuvis par iebrucēju upuri, un kas bija postījumu vaininieks? Atbildi uz šo jautājumu izdevās atrast diezgan dīvainos apstākļos. Tempļa pagalmā stāvēja no nededzinātiem ķieģeļiem celts pazems pjedestāls, līdz pusei apbērts ar melna akmens plāksnes lauskām. Pieminekļa situācija bija skaidra; pjedestāls kādreiz bijis apšūts ar plāksnēm, ko nezināmie vandaļi sasītuši. Saliekot lauskas vienkop, izrādījās, ka tajās iekalts uzraksts, kas cildināja Babilonijas karaļa un likumdevēja Hamurapi (Radīšanas grāmatā pieminēts kā Ābraama laikabiedrs) uzvaras un iekarojumus (ap 1800. g. pirms m.ē.).

Templī atrada ķīļraksta plāksnītes, kas pavēstīja, ka Hamurapi kopā ar visu Dienvidmezopotāmiju iekarojis arī Ūras pilsētu. Lai iemūžinātu savas uzvaras, viņš tempļa pagalmā uzcēla pieminekli, kas dziļi aizskāra šumeru vissvētākās reliģiskās jūtas. Tāpēc arī, saceloties pret apspiedējumiem, viņi savu naidu vispirms vērsa pret šo pieminekli, kurš tiem izaicinoši atgādināja sakāves un pazemojumu. Plāksnes ar uzrakstiem viņi noplēsa no pjedestāla un sasita gabalu gabalos, atstādami pieminekli tādā izskatā, kādā gandrīz četri tūkstoši gadu vēlāk to atraka arheologa lāpsta.

Taču kāpēc nemiernieki neiznīcināja pieminekļa paliekas un tādā kārtā neizdzēsa pēdējās redzamās nebrīves pēdas? Jādomā, tāpēc, ka tam pietrūka laika. Hamurapi zibenīgā ātrumā reaģēja uz sacelšanos. Iekams šumeri bija paguvuši izbaudīt nule atgūto brīvību, viņš parādījās pie pilsētas vārtiem, triecienā to ieņēma un atdeva izlaupīšanai saniknotajiem karapulkiem. Celtnes un templi tika pārvērsti gruvešos.

Zem vienas no tempļa grīdām Vūlijs izdarīja sensacionālu atklājumu. Viņš tur atrada pārsteidzoši skaistas zelta dārglietas, kas uzskatāmas par īstiem zeltkaļu mākslas šedevriem: piekariņus, roku sprādzes, kakla rotas un saspraužamās adatas ar meistarīgi izstrādātām sieviešu figūriņām galviņu vietā.

Šo dārgumu īpašnieks pilsētas aplenkšanas laikā tos acīmredzot bija paslēpis, bet pēc tam vai nu gājis bojā, vai arī nokļuvis gūstā. Tā dārgumi pazuda bez vēsts. Bet, tā kā identiska arheoloģiska slāņa ķieģeļiem bija karaļa Nabuhodonosora zīmogs no 6. gadsimta pirms m.ē., varam secināt, ka dārglietas vienā un tajā pašā vietā nogulējušas neiedomājami ilgu laiku – 2500 gadu.

Nabuhodonosors bija pēdējais valdnieks, kurš rūpējās par Ūras diženumu un veica tur plašus celtniecības darbus. Drīz pēc viņa nāves Mezopotāmija pieredzēja jaunu iebrukumu. Persijas karalis Kīrs Lielais sagrāva vareno Jaunbabilonijas valsti un iekaroja visu zemi starp Eifratu un Tigru.

Viņa uzvaru atvieglāja iekšējas jukas, kuras novājināja Jaunbabilonijas valsti. Tās pēdējais karalis Nabonīds centās salauzt priesteru varu un radīt kaut ko līdzīgu valsts reliģijai, kas atrastos viņa vadībā.



Zikurāta drupas Ūrā

Apdraudētie priesteri pieteica viņam nesaudzīgu cīņu. Tādēļ, kad Kīrs tuvojās Ūrai, viņi nevairījās pat no valsts nodevības, slepšus atdarīja pilsētas vārtus un izdeva savu karali ienaidnieka rokās. Nabonīds nokļuva gūstā un pazuda bez vēsts.

Ūras pilsētas likteni nosacīja divi vēsturiski notikumi. Viens no tiem – persiešu pāriešana zoroastrisma reliģijā. Jaunās ticības bargais monoteisms bija nesamierināmā pretmetā Mezopotāmijas vecajam politeismam, kas piekopa neskaitāmu dievību kultu. Ūras veco templi, pēc visa spriežot, nopostīja elku grāvī, un tādā kārtā priesteri saņēma sodu par tēvijas nodevību.

Daudz skaudrāku katastrofu pilsētai sagatavoja pati daba. Eifrata pamazām izmainīja savu gultni un beidzot atkāpās no pilsētas mūriem gandrīz 15 kilometru uz austrumiem. Nabadzībā un postā pagrimušai Ūras pilsētai vairs nebija līdzekļu, lai ar jaunu kanālu sistēmu aizkavētu apkārtējo druvu izžūšanu. Kādreizējie tūrumi, sakņu un augļu dārzi pamazām pārvērtas par stepēm un tuksnešiem. Iedzīvotāji pameta pilsētu un pārcēlās uz citiem novadiem, kur vieglāk bija nopelnīt maizes kumosu.

Pamestā pilsēta pakāpeniski sagruva. Tuksneša vētras to pārklāja ar biezu smiltis kārtu. Pagāja gadi, un neviens vairs neatcerējās, ka zem tuksneša sanesām slēpjas varenas metropoles nožēlojamās paliekas, kura pirms gadu tūkstošiem bija izkaldinājusi lielu un bagātu civilizāciju.

Gruvešu augšējos slāņos atrasti sagrauti mitekļi, kas celti no vēlāk izraktiem senajiem šumeru ķieģeļiem. Viena šāda mājokļa pagrīdē bija apslēpts pods ar ķīlraksta plāksnītēm, kuras ļāva konstatēt, ka šis bija pēdējais, skumjais tempļa vēstures posms. Jo šajās būdās mitinājās nabadzībā nokļuvušie dieva Nanas priesteri, pārtikdami no ubagu dāvanām, ko tiem pasniedza nedaudzie senās reliģijas piekritēji, kuri brīnumainā kārtā vēl bija saglabājušies, lai gan visapkārt milzīgā pārsvarā bija Zoroastras mācības sekotāji.

Kādā citā uzkalnes vietā arheologi atrada persiešu iecelotāju podnieku krāsnis un mājokļus, kā arī ķīlraksta plāksnītes no 5. gadsimta vidus pirms m.ē. Bet vēlāk gandrīz 25 gadsimtus, līdz pat 1922. gadam, kad Vūīja ekspedīcija «Darvas kalnā» uzsāka savus pirmos meklējumus, pilsētu sedz aizmirstības migla.

Vēsturē vecākā episkā poēma

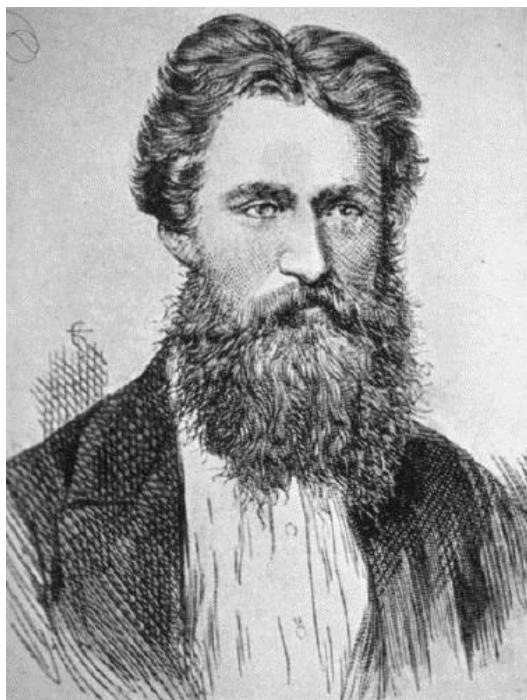
«Tūkstots un vienas nakts» burvīgo pasaku ietekmē Leijards sapņoja par ceļojumiem Tuvajos Austrumos, bet, savus sapņus īstenojot, negaidīti uzdūrās Mezopotāmijas noslēpumainajām uzkalnēm.

Leijards gan bija aktīvas darbības cilvēks un neatlaidīgs reiz nospraustā mērķa sasniegšanā, taču viņa rīcības galvenais dzinulis bija viņa romantiskā daba. No romantiskiem sapņiem līdz zinātniskiem atklājumiem – lūk, brīnišķīgais ceļš, kādu nostaigājis Leijards.

Gluži citāds, jaunlaiku arheologa tips, bija anglis Džordžs Smits.²⁰ Kautrais, nosvērtais un čaklais cilvēks sev iztiku nopelnīja, strādādams kā gravieris valsts naudas kaltuvē Londonā. Lai gan jau kopš bērnu dienām zēns izrādīja lielu mīlestību pret zināšanām, viņa vecāki bija tik trūcīgi, ka nespēja dēlam nodrošināt augstāko izglītību. Tā izcili spējīgajam jauneklim neatlika nekas cits, kā iestāties darbā kāda graviera darbnīcā, kur viņš kā māceklis nostrādāja ilgu gadus.

Taču Smits neatsacījās no augstākām tieksmēm. Katru brīvu brīdi viņš izmantoja, lai papildinātu savu izglītību. Vispirms viņš mācījās svešvalodas un nodevās vēsturisku grāmatu lasīšanai. Ar asiroloģiju jauneklis sadūrās pavisam nejauši. Britu muzejs gatavoja izdošanai albūmu ar nosaukumu «Rietumāzijas ķīlraksta teksti», un Smitam uzticēja klišeju izgatavošanu šim darbam. Tas bija mehānisks graviera kopētāja darbs, taču dīvainās zīmes Smitu ieinteresēja tik lielā mērā, ka viņš apņēmas iemācīties tās lasīt.

Tas bija pārgalvīgs un, likās, jau iepriekš neveiksmei lemts nodoms. Cik bezgala daudz darba un pūļu gan vajadzēja šim autodidaktam, lai to īstenotu. Cik nakšu gan viņam nācās pavadīt bez miega, lai apgūtu asiroloģijas noslēpumus. Tomēr izcilas spējas un



Džordžs Smits

²⁰ V.E.: George Smith (1840.03.26 – 1876.08.19).

cildena zinātkāre ļāva Smitam pārvarēt visas grūtības. Savās atmiņās, kuras iemantojušas tik lielu popularitāti, ka pieredzējušas septiņus izdevumus, Smits šādiem vārdiem raksturo savas dzīves mērķi:

«Katram cilvēkam piemīt noteiktas noslieces vai tieksmes, kas labvēlīgos apstākļos spēj apstarot visu viņa atlikušo mūžu. Mani pašu allaž saistījušas orientālistikas studijas, un jau kopš pašas jaunības es interesējos par meklējumiem un atklājumiem Austrumos, jo sevišķi par Leijarda un Roulinsona lielajiem darbiem. Pirmajos gados es paveicu maz vai gandrīz neko, taču 1866. gadā, redzēdams, cik trūcīgas ir mūsu zināšanas par tiem Āzijas novadiem, kuri saistīti ar bībeles tekstiem, es nolēmu kaut ko darīt vairāku strīdīgu jautājumu atrisinājumā».

Tajā pašā gadā, tikko 26 gadu vecumā, Smits publicēja savu pirmo darbu asirolōģijā, kurš zinātnieku aprindās tūdaļ viņam radīja lielu popularitāti, pārvērzdams jauno autodidaktu amatieri par atzītu autoritāti šajā vēstures nozarē. Nākamajā gadā Smits guva ilgoto gandarījumu par savām pūlēm: viņu iecēla par asistentu Britu muzeja ēģiptolōģijas un asirolōģijas nodaļā, kur viņš varēja pilnīgi nodoties iemīļotajām studijām.

Šķita, ka Smita dzīve tagad ieies rāmā gultnē zinātniskā darba kabinetā. Taču liktenis lēma citādi. Smits bija tipisks zinātnieks ar vēsu prātu, un viņa dzīves uztveri nekādā ziņā nevarēja saukt par romantisku. Tāpēc droši vien viņš pats bija pārsteigts, kad pāri viņam kā no pārpilnības raga nobīra daždažādi piedzīvojumi un dēkas, par kādām būtu varējis sapņot tikai nelabojams romantiķis. Kautrais zinātnieks vispirms radīja apbrīnu visā pasaulē ar saviem atklājumiem, bet vēlāk devās ceļojumos, kuru fantastiskie mērķi plaši tika izdaudzināti britu bulvāravīžu slejās. Pat viņa nāvi pavadīja neparasti un dramatiski apstākļi, it kā aušīgais liktenis līdz pat pēdējam brīdim būtu gribējis izjokot šo romantiķi pret paša gribu.

Patiesībā sākumā nekas sensacionāls nebija paredzams. Kastēs sakrautas, Britu muzeja pagrabos glabājās simtiem Asurbanipala bibliotēkas ķīlraksta plāksnīšu, ko savā laikā šeit bija atsūtījuši Leijards un Rasams no Kujundzikas pakalnes. Tas, protams, ieinteresēja Smitu. Ķīlraksta plāksnītes, kas ar liekšķeri bija sabērtas kastēs, izskatījās visai nožēlojami. Tā bija milzīga kaudze sīkās lauskās sadrumstaltotu māla šķembu, ko turklāt klāja bieza zemes un putekļu kārtā. Salikt no tām veselas plāksnītes un notīrīt tā, lai netiktu bojāti ķīlveida uzraksti, – tāds bija uzdevums, ko pildīt uzņēmās jaunais muzeja asistents.

Smits ķērās pie šīs sarežģītās mīklas atrisināšanas un pēc vairāku mēnešu ilgiem apnicīgiem sagatavošanas darbiem varēja pāriet pie paša galvenā – uzrakstu atšifrēšanas. Vārdu pa vārdam pamazām atburtojot tekstus, Smitu pārņēma aizvien lielāks satraukums. Kā dzīvs viņa acu priekšā nostājās pasaulē visvecākā tautas eposa spēcīgais un cildenais varonis Gilgamešs, par kuru zinātnei līdz šim nebija ne jausmas. Lasīdams par Gilgameša dēkām, Smits pārliecinājās, ka viņš atklājis Mezopotāmijas Homēru, kurš bija vairākus gadsimtus vecāks par grieķu Homēru, un ka viņa priekšā ir episkās dzejas pirmparaugs, kas radies cilvēka civilizācijas visagrīnākā rītausmā.

Gilgamešs, būdams Urukas (bībelē: Ereha) pilsētas valdnieks, nežēlīgi apspieda tās iedzīvotājus, likdams tiem grūti strādāt, ceļot cietokšņa mūrus un tempļus. Iedzīvotāji par savu sūro likteni sūdzējās dieviem, kuri nosprieda atbrīvot viņus no varmācīgā despota. Šai nolūkā dievi radīja ar pārcilvēcisku spēku apveltītu milzi, ko nosauca par Enkidu. Milzim vajadzēja doties cīņā pret Gilgamešu un to nonāvēt. Enkidu dzīvoja dziļā meža biežnā, draudzēdamies ar zvēriem un glābdams tos no mednieku vajāšanām.

Uzzinājis par Enkidu, Gilgamešs sagudroja viltību. Viņš aizsūtīja uz mežu daiļu priesterieni, lai tā milzi savaldzinātu un atvilinātu uz Uruku. Starp abiem spēkoņiem notika drausmīga divcīņa, kurā, pretēji dievu un cilvēku paredzējumiem, neviens no viņiem neguva uzvaru. Enkidu un Gilgamešs, redzēdami, ka viņu spēki vienādi, kļuva par uzticamiem draugiem un turpmāk kopīgi veica dažādus



Gilgamešs, pasaules senākā epa varonis

varoņdarbus. Starp citu, viņi cīnījās ar milzīgiem lauvām, atbrīvoja dievieti Ištaru no meža briesmoņa Humbabas ķetnām un nogalināja drausmīgu vērši, ko pret viņiem bija sūtījis dievs Anu.

Kādu dienu Enkidu grūti sasirga un, jūtot nāvi tuvojamies, sirsnīgi atvadījās no mīlotā biedra. Gilgamešs rūgti apraudāja drauga zaudējumu un pirmo reizi mūžā nodevās pārdomām par nāves neatminamo mīklu:

Sešas dienas un sešas nakts es asaras lēju par viņu,
Iekams to guldīja kapā.
Tagad es bīstos no nāves un tuksnesī bēgu.
Kā smaga nasta plecos gulst drauga pēdējie vārdi.
Kur mieru lai rodu? Kā asaras valdīt?
Mīļotais draugs mans pārvērties pišļos.
Laikam es reiz tāpat atgulšos kapā.
Palikšu gulām un necelšos kājās.

Nemiera urdītais Gilgamešs nolēma uzmeklēt savu senci Utnapištumu, vienīgo cilvēku zemes virsū, pār kuru nāvei nav bijis varas, lai no viņa izzinātu mūžīgās dzīvošanas noslēpumu. Taču ceļā viņš sadūrās ar visneiedomājamākiem šķēršļiem un burvestības radītiem kavēkļiem. Gilgamešam vajadzēja pieveikt cilvēkveidīgus skorpionus, pārvarēt kārdinājumu uz kavēties brīnumjaukā, paradīzei līdzīgā zemē, kur uz kokiem augļu vietā karājās dārgakmeņi, atvairīt dievietes Siduras vilinājumus, kas skubināja viņu atmet domas par nāvi un ļauties dzīves baudām.

«Saulrieta» kalnos viņš tumsā klaiņoja divpadsmit stundas, līdz beidzot nonāca pie «Nāves ūdeņiem», kur pārcēlājs Uršanabi apņēmas viņu pārvest uz otru krastu pie Utnapištuma.

Sākumā Gilgamešs jutās vīlies. Utnapištims negribēja viņam atklāt nemirstības noslēpumu, jo nāve esot dabisks un nenovēršams dzīvības atribūts. Tikai sievas ietekmē viņš beidzot Gilgamešam pastāstīja, ka jūras dibenā augot sevišķa zāle, kas dodot mūžīgu dzīvošanu. Gilgamešs metās dzelmē un triumfēdams atgriezās krastā ar brīnišķīgo augu rokās. Viņš tagad loloja cildenus un augstus mērķus: viņš nebūs tāds patmīlis kā Utnapištims, bet mūžīgās jaunības zāli aiznesīs uz savu dzimto pilsētu un apdāvinās ar to visus iedzīvotājus. Diemžēl, Gilgamešam peldoties, zāli pakāra čūska un aprija. Tā sabruka viņa cildenie, prometejiskie nodomi, un Gilgamešs tukšām rokām atgriezās Urukā, kopš tā laika nododamies pārdomām par dzīvības un nāves noslēpumu.

Tautas teiksma radīja apbrīnu ne tikai ar savu dzejisko pievilcību, bet tāpat ar tajā ietverto domu dziļumu, Gilgameša vētrainās dzīves gaitās atspoguļojas seno cilvēku paaudžu sapņi un centieni, to nemiers un tieksme pārvarēt dabas spēkus, to nerimtīgā tiekšanās no barbarisma uz civilizāciju. Nesaudzīgais Urukas valdnieks, kura padotajiem bija dibināts iemesls par viņu žēloties, dzīves pieredzes ietekmē kļūst par cildenu varoni, kam vispirms rūp savas tautas labklājība un laime.

Poēma uzrakstīta babiloniešu valodā, bet tās šumeriskā cilme bija neapšaubāma. Gilgameša vārds taču ne vienu reizi vien sastopams senajos šumeru uzrakstos. Tāpat atrasti uz cilindveida spiedogiem izgrebti Gilgameša attēli jau pirms Babilonas perioda, un tie liecina, cik populārs eposa varonis bijis senajā Šumerā. Poēmu vēlāk savā valodā pārtulkojuši šumeru mantinieki – babilonieši un asīrieši.

Utnapištims bija pastāstījis Gilgamešam, kādā veidā viņš pats kļuvis nemirstīgs.

Kad Utnapištims dzīvojis Šurupakas pilsētā pie Eifratas upes, sapnī viņam parādījies dievs Ea un brīdinājis, ka nolēmis cilvēci par tās grēkiem sodīt ar plūdiem. No iznīcības paglābt viņš nospriedis tikai Utnapištumu un tā dzimtu. Tādēļ dievs licis Utnapištimum uzbūvēt lielu šķirstu un pārvākties tajā ar visu mantu, dzīvniekiem un savas dzimtas locekļiem. Debesis pēkšņi aizsegusi milzīgā melna tūce, un pār zemi klājusies neauredzama tumsa. Sešas dienas ilgušas lietavas, līdz visu pārplūdinājis ūdens. Septītajā dienā šķirsts apstājies Niciras kalna virsotnē.

Kad Džordžs Smits 1872. gadā kērās pie eposa tulkošanas, viņš drīz vien atskārta, ka Utnapištuma stāstījumā par grēku plūdiem ir nopietni robi, jo trūka daudz ķīļraksta plāksnīšu. Bet jau tas, ko viņam izdevās no lauskām sastādīt, dziļi satrauca Viktorijas laikmeta angļu puritāņu dievticīgos liekuļus, kuriem Vecā derība bija neapstrīdams jebkuru cilvēces zināšanu avots. Izrādījās taču, ka stāsts par Noasu ir tautas teiksma, ko ebreji aizguvuši no šumeriem.

Angļu preses slejās uzvirda kaislības. Vecās derības piekritēji neuzskatīja sevi par uzvarētiem. Viņi apgalvoja, ka nevarot būt runa par kaut kādu šīs teiksmas saistījumu ar bībeles stāstu par Noasu, ja neesot zināms tās noslēgums, kas taču esot vissvarīgākais. Tas, ko līdz šim izlasījis Smits, pēc viņu domām, norādot tikai uz atsevišķu detaļu nejaušu sakritību. Strīdu varētu izšķirt vienīgi tad, ja tiktu atrastas iztrūkstošās ķīļraksta plāksnītes, bet tas šķita gluži neiespējams.

Laikraksts «Daily Telegraph», gribēdams izraisīt sensāciju un sagādāt sev reklāmu, apsolīja 1000 sterliņu mārciņu lielu balvu tam, kas atradīs trūkstošās plāksnītes. Avīzes īpašnieki klusībā laikam cerēja, ka neviens nebūs ar mieru uz sava rēķina doties tik tālā ceļojumā, lai milzīgajās drupu kaudzēs meklētu dažas neizskatīgas māla lauskas. Tas šķita tikpat bezcerīgs pasākums kā adatas meklēšana siena kaudzē.

Tādēļ jo lielāks bija vispārējais izbrīns, kad pats Smits piedāvājās uzņemties tālo ceļu. Kas gan paskubināja kautro, zinātnē iemīļējušos darba rūķi pieņemt izaicinājumu un iznest savu labo vārdu sensācijas trokšņainajā tirgū? Grūti taču bija turēt Smitu aizdomās, ka viņu būtu iekārdinājusi izsolītā balva vai arī viņā pēkšņi būtu ieskanējies līdz šim klusējošā piedzīvojumu meklētāja stīga.

Šķietami vieglprātīgā lēmuma pamatā bija pārdomāts speciālista asirologa aprēķins. Smits pats ar savām acīm bija pārliecinājies, cik barbariskā nevīžībā kastēs bija saliekšķerētas ķīlraksta plāksnītes. Leijards un Rasams, dzīdamies tikai pēc efektīgiem arheoloģiskiem atradumiem, bija pret tām izturējušies visai nevērīgi. Vai tad nebija pieļaujama tāda iespēja, ka daudz ķīlraksta plāksnīšu viņi vispār nebija pamanījuši un atstājuši tās Kujundžikas nokalnes drupās, bet to vidū varēja būt arī Utnapištima nostāsta iztrūkstošie fragmenti? Tādā gadījumā pietiktu ar mazdrusciņ laimes, lai tās atrastu.

Un atkal jauna sensācija. Gluži kā pēc burvja mājiena piepildījās tas, ko visi uzskatīja par tukšas iztēles augli. Trijos, ar grūtībām un piedzīvojumiem pārbagātos ceļojumos uz Mezopotāmiju, kuri kopā ilga gandrīz četrus mēnešus, Smits savāca vairāk nekā trīs tūkstošus ķīlraksta plāksnīšu, no kurām viņš atlasīja 380 fragmentus ar Utnapištima stāstījuma iztrūkstošajām daļām.

Pēc teksta atšifrēšanas un pārtulkošanas izrādījās, ka tas skan šādi:

Iekrāvu visu mantību savu, visu, kas dzīvē bij gūts,
Ievedu šķirstā es dzimtu un radniekus savus,
Pievācu radību dzīvo un amatu ļaudis.
Kolīdz gaismiņa svīda,
No debesīm tālām peld mākoņu tūces,
Tumsa dzēš gaismu, viss izgaist un pazūd.
Acs krēslībā drūmā vairs nesaredz brāli,
Nedienā gaužā pat dievs nepazīst dievu,
Augšup tie lido pie debesu Anu,
Līdzīgi smilkstošam sunim pie palodas glaužas...
Sešas dienas un tikpat daudz nakšu
Plosījās vēji un trakoja bangas,
Negaisos zemi ar ūdeni jaucot.
Tikai septītā dienā vētra ar palieti beidz karot.
Aprima jūra, pieklusā negaiss, noplaka palī.
Paveros jūrā – klusums visapkārt,
Cilvēki grimuši zampā un dubļos,
Sniedzas līdz mitekļu jumtiem staignāja dūņas.
Paveros pamalē tālā, kur jūra un debess:
Divpadsmit mēros no šķirsta nirst sala.
Nasira kalnā apstājas šķirsts,
Virsoņi satver to, nelaiž vairs tālāk...
Sākoties septītai dienai, palaižu balodi gaisā.
Izzūd tas tālē, bet drīz vien pārrodas šķirstā.
Iznesu čurksti un palaižu gaisā,
Pazūd tā acīm, bet pārrodas drīzi,
Atgriežas šķirstā, jo vieta sausa nav rasta.
Iznesu kraukli un palaižu gaisā,
Sausumu atradis, mitekli radis, šķirstā tas nenāk,
Tīkamāk meklēt tam ēsmu, ķērcot un peroties peļķē.

Kas gan tagad varēja noliegt, ka Utnapištima nostāsts ir bībeles teiksmas avots un pirmatnējais variants? To apliecināja gan līdzīgās detaļas abos tekstos – baloža un kraukļa palaišana, kalns, uz kura nosēdies šķirsts, grēku plūdu ilgums, gan arī pati nostāsta morāle: cilvēces sodīšana par tās grēkiem un dievbijīgā Utnapištima – bībeles Noasa izglābšana. Izrādījās, ka bībele ir tikai aizvēsturisku mītu, nostāstu un teiksmu krājums, kompilācija.

Smita vētrainā dzīve beidzās traģiski. Trešās ekspedīcijas laikā viņš kļuva par upuri holeras epidēmijai, kas tolaik plosījās Tuvajos Austrumos. Smits nomira 1876. gada 19. augustā Alepo pilsētā, 36 gadu vecumā. Dienasgrāmatā, kuru viņš rakstīja gandrīz līdz pašam pēdējam brīdim, bija atzīmēts:

«Es strādāju tikai zinātnes labā... manā kolekcija ir bagātīgs materiāls pētījumiem. Cerēju to apstrādāt pats, bet tagad vēlos, lai mani atradumi būtu pieejami visiem pētniekiem. Aizvien esmu pūlējies pildīt savu pienākumu...»

Pa grēku plūdu pēdām

Lai gan jau iepriekš bija pieņemams, ka grēku plūdu aina šumeru poēmā ir tautas dzejskā iztēles auglis, tomēr radās jautājums, vai, līdzīgi daudzām citām teiksmām un nostāstiem, tajā nebija kāds graudiņš vēsturiskas patiesības. Utnapištima nedienas taču varēja būt kādas tālas stihiskas katastrofas atbalss, kas dziļi iespiedusies sekojošo paaudžu atmiņā visdažādāko teiksmu un reliģisko līdzību veidā.

Šāds jautājums jo vairāk vietā šķita tāpēc, ka paši šumeri ne mirkli nešaubījās par grēku plūdu vēsturisko realitāti. Dinastiskos reģistros uzskaitīdami Mezopotārijas karaļus, viņi tos sadalīja divās skaidri norobežotās grupās: karaļos pirms un pēc grēku plūdiem. «Bet vēlāk uznāca grēku plūdi, un pēc tiem karaļi atkal nokāpa no debesīm», – lūk, formula, kas ik uz soļa sastopama viņu hronikās.

Angļu arheologs Vūlijs, kurš no 1927. līdz 1929. gadam izdarīja izrakumus Ūrā, ar šo jautājumu sastapās gluži nejauši, Nocietinājumu mūra piekāvē atradās prāvs uzkalns, kas sastāvēja no visdažādākiem gružiem, drupām un pelniem, – šeit droši vien atradusies kādreizējā pilsētas mēslaine, kur iedzīvotāji no mūra augšas izmetuši virtuves atkritumus. Mēslaines ar savu arheoloģisko atradumu bagātību aizvien bijušas vērtīgs ziņu avots par seno tautu materiālo kultūru, tālab arī Ūras atkritumu paugurs izraisīja lielu interesi.

Vūlijs lika izrakt četrpadsmit metru dziļu pārbaudes šahtu. Strādnieki ar lāpstām izmeta drupas un atkritumus, pavadu pelnus, sodrējus, apgruzdušu koksni, sadrupušus ķieģeļus un milzīgu daudzumu keramikas lausku. Paugura augstums un tāpat lielais skaits dažādu kultūras slāņu, kas bija skaidri saredzami izrakuma sienās, liecināja, ka Ūras iedzīvotāji šo vietu par mēslaini izlietojuši daudzus gadsimtus.

Šahtas dibenā Vūlijs izdarīja visnozīmīgāko arheoloģisko atradumu savā mūžā. Izrādījās, ka zem 14 metru biezā atkritumu slāņa slēpās kapulauks, kas bija tik sens, ka pat šumeriem nebija par to ne jausmas, jo citādi viņi šo vietu nekad nebūtu izmantojuši par mēslu izgāztuvi.

Bet arī pati kapsēta bija vairākus gadsimtus veca. Kapi noslāņojās cits virs cita divās, trijās un vietumis pat sešās kārtās. Daudzas paaudzes saviem mirušajiem šeit bija rakušas kapus un ierīkojušas kapenes, nenojauzdamas, ka zem tiem slēpjas viņu senču aizmirstās atdusas vietas. Šajā kapsētā tad arī atrada šumeru pilsētvalsts Ūras seno karaļu kapenes ar neaplēšami vērtīgiem zelta un dārgakmeņu izstrādājumiem.

Vūlijs neapmierinājās ar šo atradumu. Viņš katrā ziņā gribēja izdibināt, kas slēpjas zem kapenēm. Kāds bijis šī zemes stūrīša liktenis, iekams tas kļuva par mirušo cilvēku mājokli? Varbūt to apstrādājuši zemkopji, bet varbūt tur atradusies kāda apmetne? Atbildi varēja sniegt tikai lāpsta un kaplis. Arheologu šeit gaidīja jauns, gluži negaidīts pārsteigums, jo zem kapulauka atradās cita mēslaine ar dažādiem māsaimniecības atkritumiem. Tā laikam bija radusies visagrīnākajā Ūras vēstures periodā, tāpat bija nedzirdēti sena, daudz senāka par agrāk atklātajām karaļu kapenēm.

Izrakušies cauri samērā biezam atkritumu slānim, strādnieki uzdūrās sacietējušai, kādreiz ūdens sanestai dūņu nogulšņu kārtai, kurā vairs nebija nekādu cilvēka darbības pēdu. Viss norādīja, ka beidzot sasniegts sākotnējās upes deltas dibens no tiem laikiem, kad šeit vēl nebija apmeties cilvēks. Pārliecinājušies par šo faktu, strādnieki paziņoja, ka nav jēgas rakties tālāk. Sākumā Vūlijs bija tādās pašās domās, taču, vērtīgāk ielūkojies apkārtnē, secināja, ka dūņu sanesu slānis, neraugoties uz samērā dziļo rakumu, atrodas daudz augstāk par apkārtējo līdzenumu. Triangulācijas mērījumi to pilnībā apstiprināja. Tā kā grūti bija pieņemt, ka upes gultne atradusies augstāk nekā apkārtējā zemene, uzkalnei vajadzēja būt cilvēku roku veidojumam un savās dzīlēs glabāt kādu noslēpumu. No otras puses, tam it kā runāja pretī dūņu slāni, ko neapšaubāmi bija sanesuši upes ūdeņi.

Darbā atkal tika laistas lāpstas. Taču pasākums šķita diezgan bezcerīgs. Apritēja stunda pēc stundas, bet no izrakuma tika izmests tikai tas pats upes māls gluži bez jebkādam cilvēka eksistences paliekām. Likās, ka par spīti mērījumiem biežais dūņu slānis tomēr ir agrākais upes dibens no tiem laikiem, kad Mezopotāmijā vēl bija bijusi neapdzīvojams dūksnājs.

Apmēram divarpus metru dziļumā arābu strādnieki, izbrīnā par ieraudzīto, mitējās rakt. Viņi tūlīt atsauc Vūliju un, lūk, zem upes dūņu sanesu biezā slāņa atkal parādījās drupas, trauku lauskas, gruži un sodrēji. Bija atklāta kāda ļoti sena cilvēku apmetne.

Arheologa ievingrinātā acs tūdaļ pazina, ka tā piederējusi kādai gluži savdabīgai kultūrai, kas pilnīgi atšķīrās no šumeru kultūras un hronoloģiski, protams, bija daudz vecāka un primitīvāka. Atšķirīgi trauku ornamentācijas motīvi, no pulēta akmens izgatavoti darba rīki, kā arī raksturīgi izdobti ķieģeļi, kas līdzinājās El-Obeidas apmetnē atrastajiem, neapšaubāmi liecināja, ka atraktas neolītiskā laikmeta apmetnes paliekas.

Divarpus metru biezais dūņu slānis, ko bija sanesušas ūdens straumes, ar skaidri manāmu robežu nodalīja divas pilnīgi dažādas kultūras. Virspus dūņu kārtas atradās paliekas no šumeru kultūras, kas jau bija samērā augstu attīstīta un pazina uz podnieka ripas darinātus traukus, bet zem nogulsņējumu kārtas – citas, nepazīstamas tautas pirmatnējās kultūras liecinieki.

Kā radies biezais māla slānis, kurš vienu no otra atdalīja divus atšķirīgus kultūras laikmetus? Atbilde var būt tikai viena: plūdi. Taču plūdi, kas pēc sevis atstājuši tādas pēdas, nevarēja būt parasta dabas parādība. Tā neapšaubāmi bijusi nepieredzētu apmēru kataklizma ar traģiskām sekām visai dzīvībai dabai. Lai nogulsnētos divarpus metru biezās dūņu un duļķu slānis, ūdenim šeit ilgāku laiku vajadzējis turēties apmēram astoņu metru augstumā. Ūdenim sakāpjot līdz šādam līmenim, visai teritorijai no Irākas tuksneša līdz Elamas priekškalnei un no Hilas jeb senās Bābeles līdz Persijas līcim vajadzēja kļūt par plūdu upuri. Pārplūdinātas bija visas pilsētas un ciemi, atskaitot vienīgi tos, kas atradās uz augstākām pakalnēm. Un patiesi, šumeru hronikas zina stāstīt, ka dažām pilsētām no plūdiem izdevās paglābties.

Šie plūdi, protams, nebija vispārēja katastrofa, kā tas iztēlots šumeru un ebreju teiksmās, bet gan lokāla parādība Eifratas un Tigras baseinā ar 650 reiz 150 km lielu platību. Taču turienes iedzīvotājiem šis novads šķita ietveram visu pasauli un paši plūdi likās bargā un taisnīgā dieva sods par cilvēku grēkiem.

Plūdi izskaidro noslēpumu, kāpēc pēkšņi izzuduši ar roku veidotie un savdabīgiem rakstiem izrotātie māla trauki, kas kādreiz, kā to liecina izrakumi, bijuši izplatīti visā Mezopotāmijā. Ciltis, kuras šos traukus izgatavoja, plūdos gāja bojā, bet nelielās brīnumainā kārtā izglābušās grupas pagrima līdz barbarisma limenim, ar pūlēm kaut kā izvilkdamas kailo dzīvību. Kādreiz tik auglīgā zeme pārvērtās dūkstīs, cilvēku apmetnes ūdens bija aiznesis, mājdzīvnieki līdz pēdējam iznīcināti. Nepazīstamo cilšu civilizācijas attīstība tika brutāli pārrauta, un tās nekad vairs nespēja pacelties no pagrimuma. Stagnājiem izžūstot un ūdenim atplūstot Eifratas un Tigras gultnēs, šurp ieradās citi ļaudis un drīz vien sajaucās ar vietējām, pie dzīvības palikušo cilšu paliekām. Šie atnācēji bija šumeri. Vecā Derība piemin šumeru leģendu, ka šumeri «atnāca no rītiem un apmetās Šinaras (Babilonijas) līdzenumā». Citā nostāstā sacīts, ka viņi ieradusies no dienvidiem pāri jūrai, atnesdami sev līdzī prasmī kopt zemi, apstrādāt metālus, kā arī rakstības mākslu. «Un kopš šiem laikiem», leģendā sacīts tālāk, «zemes virsū nekas vairs no jauna nav izgudrots».

Šīm abām tautām apvienojoties radās šumeru civilizācija.

Kā zelta krellu graudiņš palīdzēja atklāt karaļa noslēpumu

Pirmo meklējumu negaidītie rezultāti norādīja, ka Ūras mēslainē slēpjas neapveramas arheoloģiskas vērtības, kuras vispirmām kārtām spēj izskaidrot daudzus pagātnes noslēpumus. Nākamā pārbaudes šahta ne tikai nepievīla šīs cerības, bet pat tālu tās pārsniedza. Jo tas, kas tur tika atrasts, pašos pamatos grozīja zinātnieku agrākos uzskatus par pasaules senāko civilizāciju.

Starp daudzajiem bronzas ieročiem un darba rīkiem tur atrada senatnes zeltkaļu patiesu šedevru – šodien jau plaši pazīstamo «Ūras dunci». Šis nepārspējami lieliskais un greznais mākslas darbs sastāvēja no zeltā kalta asmens, ar zelta inkrustācijām izrotāta lazurīta roktura un košiem ornamentiem izrakstītas zelta maksts. Šahtā vēl atrada prāvāku skaitu filigrāni izstrādātu tualetes piederumu, kā grieznītes, lancetes un šķirstiņus, kas ļauj gūt priekšstatu ne tikai par šumeru civilizācijas bagātību, bet arī par tās augstajiem mākslinieciskajiem sasniegumiem.

Šo atradumu ietekmē Vūlijs nolēma jo sīki izpētīt visu milzīgo mēslaines uzbūrumu. Piesardzīgi, slāni pa slānim atrušinot zemi, racēji nonāca līdz jau pieminētajam šumeru kapulaukam. Pakāpeniski tika atrakti 1400 Ūras iedzīvotāju kapi, kas vietumis atradās cits virs cita sešās kārtās. Kapsētas vizemākajā slānī atklāja sešpadsmit karaļu kapenes, kas bija daudz senākas par pilsētas vienkāršo iedzīvotāju apbedīšanas vietām.

Parasto mirstīgo kapiem bija taisnstūra bedres veids. Tās dibenā atradās satrusējuši ģindeņi. Mirušie visbiežāk noguldīti uz sāniem, ar ceļgalos viegli saliektām kājām, bet rokās tie turēja pie lūpām pieliktu krūzi. Skeleti bija ievīstīti ar garu bronzas adatu saspraustās mašās vai arī apglabāti dēļu, vītola klūgu pinuma vai neapdedzinātā māla šķirstos.

Kapenēs tika salikts liels daudzums visdažādāko ikdienas dzīvē nepieciešamo priekšmetu. Tajās atrada izbārstītas kakla rotu krelles, auskarus, aproces, nažus, dunčus, tualetes piederumus, taču visvairāk māla, bronzas un alabastra traukus. Lai gan netika atrasts neviens priekšmets, kas būtu tieši saistīts ar reliģisku kultu, taču pats fakts, ka mirušajam līdzī devi pārtiku un dzērienus, liecina, ka šumeri ticējuši aizkapa dzīvei.

Karaļu kapenes sastāvēja no diviem līdz četriem atsevišķiem kambariem, kas bija izmūrēti no akmeņiem vai ķieģeļiem un pārmurēti ar kupolveidīgu velvi. Šie kambari atradās dziļas, ar zemi pilnīgi aizbērtas bedres dibenā. Uz ieeju, ko pildīja akmens šķembu sabērums, veda nolaidens, zemē izrakts un ar vītola klūgu pinuma masām izklāts gaitenis.

Diemžēl kapenes bija aplaupītas. Tajās neatrada nevienu senatnes pieminekli un tāpat nekādu pēdu no mirušo atliekām. Patiesībā tas arī nebija nekāds brīnums, ja ņemam vērā vētrainos notikumus, kādus pieredzējuši kapi savā daudzus gadsimtus ilgajā pastāvēšanas laikā. Atcerēsimies to slāņu struktūru. Pašā apakšā bija atradusies visvecākā pilsētas mēslaine. Vēlāk šajā vietā tikusi iekārtota kapsēta, kur mūrētās kapenēs apbedīja karaļnama piederīgos. Pēc vairākiem gadsimtiem, kad atmiņas par kapsētu bija pilnīgi pagaisušas, šo vietu atkal izmantoja par mēslaini. Vēlāk šeit pakalnē no jauna apbedīja mirušos, līdz galu galā šo vietu atvēlēja dzīvojamai māju celšanai.

Kā redzam, šī nelielā zemes platība pastāvīgi tika izmantota. Tāpēc arī nav grūti iedomāties, kā kapenes kļuva par upuri laupītājiem. Iespējams, ka strādnieki, rokot bedres kapu otrajā slānī, ar lāpstām uzdūrušies zemāk esošo karaļu kapeņu mūriem. Kārdinājums bija pārāk liels, lai neielauztos noslēpumainajās celtnēs un nepavērotu, kas tajās slēpjas. Ielūkojušies kapenēs, viņi tajās ieraudzīja žilbinoši greznus zelta izstrādājumus un sāka tos laupīt, nesaudzējami pat karaļu pīšļus.

Atkal apritēja vairāki gadsimti. Senajā kapsētā jau tika celtas dzīvojamās mājas. Rokot pamatus celtnēm, strādnieki itin viegli varēja atrast kādu priekšmetu, ko laupītāji steigā bija pametuši, tāpat kā tas atgadījās ar «Ūras dunci», ko vēlāk atrada tikai Vūlija ekspedīcija. Tas paskubināja meklēt citus kapus, no kuriem dārglietas vēl nebūtu izlaupītas. Ir saglabājušās rūpīgi izplānotu postījumu pēdas. Tas liecina, ka ar kapeņu izlaupīšanu nodarbojušies ne tikai Ēģiptē. Laupītāji vispirms līdz zināmajam dziļumam izraka vertikālu šahtu, bet pēc tam pa līmenisku tuneli piekļuva pie karaļa kapa, kura atrašanās vietu viņi jau iepriekš bija aplēsuši.

Daudzos gadījumos tas viņiem izdevās ar apbrīnas cienīgu precizitāti. Taču reizēm droši vien iesācējiem šādā «amatā» misējās, viņi nepareizi aplēsa meklētās kapenes atrašanās vietu un nerasniedza kāroto mērķi. To pierāda vairāki pusizrakti tuneļi, kuru ass turpinājumā nav nekādu kapeņu.

Arheologiem izvirzījās grūta problēma: nosacīt, kādam laikmetam pieder karaļu kapenes. Secinājumi, ar kuru palīdzību pētnieki atrisināja šo uzdevumu, ir ļoti interesanti, jo sniedz mums ieskatu arheoloģijas zinātnes darba precīzajās metodēs.

Mēs jau pieminējām Akadas semītu karali Sargonu, kurš iekaroja Šumeras pilsētvalstis un Mezopotāmijā izveidoja despotisku monarhiju. Dibinoties uz šumeru hronistu ierakstiem, tika aprēķināts, ka šis iekarotājs valdījis no 2360. līdz 2305. gadam pirms m.ē. Taču tas nemaz nebija tik vienkārši. Vadoties no vairākiem apsvērumiem, kurus šeit nav iespējams izklāstīt, asirolologi ilgāku laiku uzskatīja, ka Sargons ir leģendārs tēls, kam piedēvēti vairāku aizmirstu vēsturisku karaļu veikumi. Starp citu, viņš tika identificēts ar bībeles Nimrodu.

Nedrīkst aizmirst, ka virs karaļu kapenēm Ūras kapulauka augšējās slāņos apbedīja pilsētas vienkāršos iedzīvotājus. Aptuveni nosacīt šo kapu vecumu palīdzēja sensacionāls atradums: divi cilindriski spiedogi, uz kuriem bija iegravēts to īpašnieka uzvārds un amats. Arheologi bija ārkārtīgi pārsteigti, kad izrādījās, ka spiedogi piederējuši diviem Sargona galminiekiem. Tie abi apkalpojuši karaļa meitu, kura ieņēmusi mēness dievietes priesterienes augsto amatu. Tika atrasta pat plāksne ar viņas attēlu. Plakancilnī redzams priesteris, kurš uz altāra uzliek upuri, bet viņam aiz muguras stāv plati krokotās drānās tērpta sieviete. Līdzās iegravētais uzraksts apliecina, ka tā ir karaļa Sargona meita. Viens no spiedogiem piederējis viņas frizierim, bet otrs – rakstvedim un galma ceremonijmeistaram.

Divu galminieku kapu atradums ļāva konstatēt, ka pretēji agrākajām teorijām Sargons bijis vēsturiska persona un tāpat pieminētie kapi radušies ap 2300. gadu pirms m.ē.

Bija pilnīgi skaidrs, ka zemāk esošās karaļu kapenes bija krietni vecākas par tām apbedījuma vietām, kas radušās karaļa Sargona laikā. Taču par cik gadiem vecākas? Atbildi uz šo jautājumu atrada diezgan sarežģītā aplinkus ceļā.

Līdz mūsu dienām saglabājušies divi dinastiski saraksti, kuros uzskaitīti šumeru karaļi. Vienu no šiem sarakstiem sastādījuši šumeru hronisti, bet otru atstājis babiloniešu priesteris vēsturnieks Beross, kurš dzīvojis 3. gadsimtā pirms m.ē. un rakstījis grieķu valodā.

Pēc šiem sarakstiem šumeru vēsture sākas ar pasaules radīšanu. Pirmie karaļi tajos dēvēti par senkaraļiem. Pēc vienas versijas to bijis astoņi, pēc otras – desmit. Šie valdnieki mūža ilguma ziņā pārspējuši Metuzala²¹ rekordu, jo kopumā nodzīvojuši 241 300 respektīvi 456 000 gadu. Senkaraļu dinastija izbeigusies ar grēku plūdiem, bet pēc tam – kā vēsti teiksmā – pasauli piepildījuši Utnapištima pēcnācēji. Pirmā šumeru karaļu dinastija, kura sākusi valdīt pēc grēku plūdiem, saskaņā ar minētajiem sarakstiem atradusies pie varas 24 150 gadu.

Karaļu mītiskais vecums, kā arī citas pārdabiskas īpašības, kas viņiem piedēvētas šajos sarakstos, bija par iemeslu tam, ka asirologi jau no paša sākuma šos nostāstus atmeta kā neticamus un vēsturiskā ziņā gluži nevērtīgus.

Vūlijs, Ūras mēslainē izdarīto atklājumu ietekmēts, sāka apsvērt, vai pirmā dinastija pēc grēku plūdiem, neraugoties uz tai pierakstīto fantastiski ilgo valdīšanas laiku, tomēr patiesībā nebūs eksistējusi. Drīz vien kāds jauns atklājums apstiprināja viņa pieņēmumu.

El-Obeidas pilsētas drupās Vūlijs atraka dievu mātes Nin-Harsagas templi. Tā bija grezna celtnē, viena no vissenākajām Mezopotāmijā, rotāta ar daudzām vara kolonnām, mozaīkas greznojumiem, plakanciļņiem un statujām. Drupu kaudzē atrada skaisti pulētu zelta krelles graudu ar tajā iegravētām ķīlraksta zīmēm. Pēc zīmju atšifrēšanas izrādījās, ka ar tām uzrakstīts svētnīcas dibinātāja vārds. Uzraksts pilnībā skanēja šādi: «A-ani-pada, Ūras pilsētas karalis, Mes-ani-padas dēls, uzcēla šo templi dievietei Nin-Harsagai». Vēlāk izraka arī svētnīcas dibināšanas plāksni ar šo pašu karaļu vārdiem.

Zelta krelles grauda atrašana asirologu vidū izraisīja nepieredzētu satraukumu. Karalis Mes-ani-pada taču bija minēts abos sarakstos kā pirmās šumeru karaļu dinastijas dibinātājs pēc grēku plūdiem. Līdz šim viņu bija uzskatījuši par mītisku tēlu, bet tagad tas pēkšņi kļuva par vēsturisku personu. Viņa dēls bija Vūlija atklātā tempļa dibinātājs.

Kad īsti bija valdījis Mes-ani-pada? Noteikt to precīzi neizdevās, taču, dibinoties uz raksturīgiem keramikas trauku ornamentācijas motīviem, kuru vecums jau noteikts citādā ceļā un kuri atrasti tajā pašā kultūras slānī, varēja aptuveni aprēķināt, ka viņš dzīvojis ap 2700. gadu pirms m.ē.

Bet tagad atgriezīsimies pie karaļu kapenēm Ūrā. Atrastais uzraksts deva iespēju uzzināt kāda tur apbedītā karaļa vārdu. Tas bija A-bar-gi.

Atrastajos dinastiskos sarakstos šis vārds nav sastopams. Arheologiem bija par ko padomāt. Nevarēja taču apgalvot, ka A-bar-gi būtu teiksmu tēls, jo tika atrasts viņa kaps ar daudzām zelta dārglietām. Tātad viņš noteikti bija dzīvojis un noteikti bijis Ūras karalis.

Atbilde bija šāda: A-bar-gi dzīvojis agrāk par Mes-ani-padu. Bet sarakstā taču apgalvots, ka Mes-ani-pada bijis pirmais šumeru karalis. Kas gan tādā gadījumā varētu būt bijis A-bar-gi?

Tas noskaidrojās tikai pēc ķīlraksta plāksnīšu izlasīšanas. Ap 2700. gadu pirms m.ē., tātad Mes-ani-padas valdīšanas laikā, Ūras pilsēta kļuva par hegemonu citām šumeru pilsētvalstīm. Mes-ani-pada kļuva par pirmo visas Šumeras valdnieku, un tāpēc viņa vārds arī atrodams minētajos sarakstos. Citi karaļi, kas bija valdījuši pirms viņa, to skaitā arī A-bar-gi, bijuši tikai lokāli Ūras pilsētvalsts valdnieki un, kā tas redzams no ķīlraksta plāksnītēm, atradušies pat vasaļu atkarībā no varenākās Lagašas.

Un tā mēs esam nonākuši līdz jautājuma serdei. Šumeras pirmā valdnieka Mes-ani-padas laikā, t.i., ap 2700. gadu pirms m.ē., Ūras kapsēta jau bija pārvērsta mēslainē. Seno vietējo karaļu kapenes bez liekām ceremonijām tika apbērtas ar visvisādiem gruziem, jo neviens tās vairs neatcerējās.

Rodas jautājums: cik ilgam laikam vajadzēja apritēt, lai kapenes pilnīgi aizmirstu? Šķiet, vismaz diviem vai trim gadsimtiem. Tātad karaļu kapenes uzceltas trīs simti gadu agrāk par 2700. gadu pirms m.ē., tas nozīmē – apmēram ceturtais un trešās tūkstošgades mijā pirms m.ē.

Šādā kārtā zelta krelles grauds palīdzēja atklāt karaļu kapeņu noslēpumu.

Labās zemes varonis un Ūras mazā princese

Kādu dienu strādnieki, kas izdarīja izrakumus kapulaukā, atrada no zemes izslējušos vara šķēpa smaيلي. Pie smailes, kā izrādījās, to aplūkojot, bija piekniedēta uzmava kāta piestiprināšanai. Līdzīgu atradumu šeit bija bez sava gala, tāpēc arheologi varbūt arī nebūtu tam pievērsuši sevišķu uzmanību, ja vien uzmava nemirdzētu tādā zeltainā spožumā, it kā nule no meistara rokām nākusi. Vienīgi tīrs zelts varējis tā spītēt laika postošajai iedarbei.

Vūlijs nekavējoties apstādināja darbus, lai rūpīgi pārlūkotu atraduma vietu. Un tieši tur, kur bija rēgojusies šķēpa smaile, viņš pamanīja zemē iesniedzamies statenisku rievu, kas neapšaubāmi bija radusies, koka kātam pilnīgi satrūdot. Šķēpa novietojums izraisīja dažādas pārdomas. Līdztekus šķēpa

²¹ Metuzals – bībeles patriarhs, kurš, pēc nostāstiem, dzīvojis 969 gadus, tādēļ viņa vārds kļuvis par ilga mūža apzīmējumu. V.E.: Skat. Genesis, 5:25.

kāta stāvoklim zinātnieks lika rakt šahtu un sev par lielu izbrīnu uzdūrās tieši ieejai kādās mūrētās kapenēs. Vairs nevarēja būt nekādu šaubu, ka noslēpumainais šķēpa kāts kādreiz noderējis kā ceļrādis uz ieeju kapā. Kāds no bērū procesijas dalībniekiem to bija iedūris zemē tajā brīdī, kad kaps tika aizbērts, droši vien gribēdams sev atvieglot vēlāku tā izlauptšanu. Taču kapenes bija neskartas.

Vūlijs satraukti vēroja strādniekus, kuri steidzīgi attīrīja ieeju no drupām un smiltīm. Kad darbs beidzot bija paveikts, viņš ar strauji pukstošu sirdi iegāja tumšajā telpā. Ieraudzītā pārsteigts, viņš sastinga uz sliedīšņa. No pasakainām bagātībām, kas šeit bija visapkārt saliktas uz kambara grīdas, varēja apreibt galva. Vūlijs nešaubījās, ka atklājis pirmo šumeru dižmaņa kapu, ko nebija skārusi laupītāja roka.

Telpas vidū stāvēja satrusējis katafalks, uz kura atradās nomelnējuši miroņa pīšļi. Galvgalī zemē bija iedurta rinda šķēpu, bet starp tiem vienādās atstarpēs izvietotas visdažādākā lieluma alabastra un dedzināta māla vāzes. Tāda pati šķēpu rinda atradās arī miruša kājgalī, tikai ar to starpību, ka šeit starp šķēpiem klonā bija iedzītas bultas ar krama uzgaļiem.

Pēc šumeru paražas mirušais bija noguldīts uz sāniem, ar ceļgalos viegli saliektām kājām, bet rokās tas turēja pie mutes pieliktu krūzi. Taču krūze nebija izgatavota no māla kā citās kapenēs, bet gan izkalta no tīra zelta. Augstmaņa krūtīs klāja simtiem lazurīta un zelta krellu graudu. Pie platas sudraba jostas bija piestiprināts zelta duncis, kā arī zelta riņķī piekarināta lazurīta galoda. Līdzās elkonim un pagalmim bija nolikti kausi, gliemežnīcas formā veidotas eļļas spuldzes, diadēmas un neskaitāms daudzums rotas lietu, un tas viss izgatavots no visaugstākās raudzes zelta. Ar labo roku mirušais bija satvēris varenu divasmeņu cirvi.

Vūliju sevišķi sajūsmināja zelta parādes bruņucepure ar vaigu aizsegciem. Tā atgādināja parūku ar meistarīgi izkaltām matu cirtām. Skaidri bija redzams, ka to veidojusi prasmīga zeltkaļa roka.

Tāpat izbrīnu radīja tas, kādā stāvoklī bija atrastās dārglietas. Nepielūdzamais visu iznīcinātais laiks iepretī zeltam izrādījās neticami bezspēcīgs. Diadēmas, kausi, bruņucepure un rotas izskatījās tādas, it kā nule būtu ieliktas kapā.

Zelta izstrādājumos bija iegravēts kapeņu iemītnieka vārds: Mes-kalam-dugs – «Labās Zemes Varonis». Šis pievārds vai tituls liecina, ka mirušais nav bijis karalis, bet gan izcils karavadonis. Diezgan droši var apgalvot, ka slavu viņš iemantojis ar uzvarām šumeru pilsētvalstu savstarpējās cīņās par hegemoniju un tādēļ, kā to liecināja neparasti bagātīgais kapeņu izrotājums, karaļa galmā bija baudījis neparastu cieņu.

Ķīlraksta plāksnītēs «Labās Zemes Varonis» – Mes-kalam-dugs nekur nav pieminēts. Ziņas par viņu saglabājušās, tikai pateicoties tam apstāklim, ka kaps brīnumainā kārtā paglābies no aplaupītāju alkatības. Droši vien arī turpmāk mēs par viņu neko vairāk neuzzināsim. Taču jau tas vien, kas atradās līdzās katafalkam un tātad mirušajam piederējis personīgi, mums daudz pastāsta par slavenā karotāja dzīvi. Mēs uzzinām par viņam parādīto godu Ūrā, redzam viņa tērpa un apbruņojuma greznību, apbrīnojam kausus, no kādiem viņš dzēris vīnu, pārliecināties, ka mirušajam ļoti patikušas skaistas vāzes, daudzkrāsainas kakla rotas, meistarīgi izstrādāti ieroči un dārglietas, ar vārdu sakot, gūstam ieskatu tajā izsmalcinātajā krāšņumā, kādā viņš pavadījis un nobeidzis savu spožo mūžu.

Šā neparastā atklājuma ietekmē pat atturīgais arheologs nespēja iegrozot savas fantāzijas rotaļu. Iztēlē kā dzīvi iznira tēli un ainas, kas saistījās ar karotāju Mes-kalam-dugu. Lūk, slavas spožumā viņš no karagājiena triumfēdams atgriežas Ūrā. Gar ielu malām sastājušies, viņu jūsmīgi sveic pilsētas iedzīvotāji. Bet viņš, kaujas ratos lepni izslējies, traucas uz templi, kura zilgi margojošās sienas un zelta mirdzumā žilbinošais jumols augstu augstu paceļas zikurāta virsotnē. Tur viņu laipni apsveic grezna galma ielenktais karaļpriesteris un, visai pilsētai dzirdot, cildina viņa varonību kaujas laukā.

Aiz vadoņa kaujas ratiem, kas visnotaļ pārkļāti smagiem bareljefiem un kalumiem, bronzas bruņucepurēm galvā soļo ar šķēpiem, vairogiem, lingām un stopiem bruņoti karavīri. Aiz tiem velkas



Šumeru karavīra Meskalamduga zelta bruņucepure

nožēlojamas kara gūstekņu rindas, ko apsardze paskubina ar pātagu pliukšķieniem un sitieniem. Viņu vidū redzami ne tikai spēcīgi kareivji, bet arī sievietes, bērni un pat sirmgalvji, kurus var izmantot vergu darbiem priesteru un augstmaņu plašajos zemes īpašumos. Triumfālo gājienu noslēdz gara pajūgu virtene, kas piekrauti ar visdažādāko kara laupījumu.

Pilsētas iedzīvotāji ar apbrīnu nolūkojas savā varonī. Svelmīgā saule spoži atmirdz viņa bruņucepures zeltā. Krūtis viscaur sedz smagas zelta un lazurīta krelles. Viņa apbruņojums – zelta duncis pie sudraba jostas, ar gravējumiem bagātīgi izrotāts vara vairogs un zeltā kaldināts šķēps – tas pats, kurš tik dīvainā kārtā uzvedināja Vūliju uz kapeņu atrašanās vietu.

Mirdzošā ietērpā apžilbinātajam pūlim Mes-kalam-dugs droši vien šķita pārdabiska būtne, ko dievs Nana atsūtījis uz Ūru. Raugi, saules apmirdzēts, šeit skatāms viens no tiem izredzētajiem, kuru dēļ jāstrādā ar tulznainām delnām, jāpacieš bads, jāatdod lielākā daļa no ievāktās ražas, lai izdabātu dievam, kas no zikurāta augstumiem gādā par pilsētas drošību. Šo gudrību tautai bija iepotējuši rakstu pratēji priesteri. Pēc zvaigznēm tie paredzēja nākotni un, pateicoties ķīlraksta burvju zīmēm, allaž noteikti pasacīja, kādas nodevas katram jāpiegādā karalim un priesteriem.

Par Ūras valdošās šķiras bagātību mēs uzzinām vēl no cita kapa, kas tāpat saglabājies neskarts. Tajā bija apbedīta gadus sešus vai septiņus veca meitenīte, pēc visa spriežot, pie karaļa dzimtas piederīga princese. Mūrētajā kapā tika atrastas ar lazurīta krellēm inkrustētas un dižskābarža lapu veidā darinātiem karuļiem rotātas diadēmas, zelta kausi, krūzes, bļodas, vāzes un daudz rotas lietu. Taču tie nebija parasta veida priekšmeti, bet ar saviem miniatūrajiem izmēriem atgādināja bērnam domātas rotaļlietas.

Nav grūti iedomāties, kādā greznībā augusi mazā princese, ja viņa ēdusi un dzērusi no speciāli izgatavotiem, viņas augumam piemērotiem zelta traukiem.

Karaļi nemira vientulībā

Rakdamies cauri Ūras mēslaines milzīgajam sabērumam, strādnieki kādu dienu uzdūrās pārsteidzoši dīvainam atradumam. Seklas bedres dibenā viņi ieraudzīja piecus satrusējušus ģindeņus, kas bija rūpīgi noguldīti cits citam blakus. Dunči, kas atradās tiem līdzās, liecināja, ka mirušie bijuši vīrieši, droši vien senās Šumeras karotāji.

Lai gan arheologi jau bija pieraduši pie sensacionāliem atklājumiem kapulaukā, tomēr šis atradums izraisīja sevišķu interesi. Jo nekad vēl nebija atrakts kopējs kaps, tāpat mirušie nekad nebija apbedīti bez mašas pārklāja vai zārka. Krasā pretrunā ar visu līdz šim uzzināto par šumeru apbedīšanas ierāžām likās arī tas, ka, atskaitot tradicionālo, pie mutes pielikto krūzi, mirušajiem nebija dots līdzīti itin nekas no mājturības piederumiem, pat neviena trauka ar ēdienu un dzērienu, kas parasti bija atrodami citos kapos.

Jau pats kopējais kaps bija arheoloģiska mīkla, kas šķita kāda romantiska noslēpuma apdvesta. Taču, pirms Vūlijs no šā fakta bija paguvis izdarīt kādus secinājumus, viņa vērību piesaistīja jauns atklājums. Ģindeņi gulēja uz kārklu klūgu mašas, kas veidoja it kā kapa grīdu. Tuvāk izpētot, atklājās, ka grīda nav līmeniska, bet diezgan slīpi nosliecas uz leju, un maša aizsniedzas tālāk zemē, ārpus atrakuma robežām. Rokoties tālāk paralēli mašai, kļuva skaidrs, ka tā pa nolaidenu slīpni ved uz kādu nezināmu, pagaidām ar zemi pārklātu mērķi. Pieci karavīri gulēja slīpnes pašā sākumā, it kā viņu uzdevums būtu apsargāt pieeju tai.

Nelielā atstatumā, šķērsām pāri visai slīpnei, divās rindās gulēja desmit sieviešu atliekas. Neparasti bagātīgās rotas, ar ko tās bija greznotas, liecināja, ka šeit apbedītās sievietes nav bijušas no vienkāršajām tautas aprindām. Ap galvu tām bija ar lazurīta un karneola inkrustācijām rotātas zelta stīpiņas, bet ap kaklu – meistarīgi darinātas krāsainas krelles. Arī viņām nebija doti līdzīgi apbedīšanas rituālā parastie sadzīves priekšmeti.

Kopš šā mirkļa gandrīz katrs turpmākais kapļa cirtiens nesa jaunu atklājumu. Turpat apbedīto sieviešu pīšļu tuvumā tika atraktas apbrīnojami skaistas arfas paliekas. No koka rāmja gan nebija saglabājies it nekādu pēdu, taču metāla apkalumi un rotājumi atradās tādā stāvoklī, ka bija iespējams tiem pielāgot iztrūkstošās daļas un tādā veidā atjaunot tos iepriekšējā izskatā, kādā šumeri pirms gadu tūkstošiem instrumentu bija ielikuši kapličā. Arfas līmeniskais stienis bija apkalts ar zelta plāksnītēm. Tajā bija saglabājušās naglas ar zelta galviņām stīgu nostiepšanai. Rezonatora malas rotājusi mozaīkas josla ar karneola, lazurīta un baltu gliemežvāku inkrustācijām. Taču galvenais dekoratīvais motīvs bijis lielisks, no zelta plāksnēm izkalts rotājums. Tas attēloja vērša galvu ar lazurīta acīm un bārdi. Uz arfas, rokas izpletusi, gulēja ar zelta rotām un daudzkrāsainām krellēm greznota sieviete. Tā droši vien bijusi arfiste.

Kolīdz strādnieki un arheologi paspēja mazliet atgūties no šīs mēmā traģisma apdvestās ainas, viņi slīpnes zemākajā posmā atklāja kaut kādus dzīvnieku kaulus. Izrādījās, ka tās ir ēzeļu skeletu daļas. Turpat blakus arheologi atrada kaujas ratu pēdas ar sliecēm riteņu vietā. Tām līdzās gulēja divu vīriešu, droši vien braucēju, ģindeņi. Kaujas rati bija bagātīgi rotāti ar balta, sarkana un zila akmens mozaīkām, kā arī zeltā kaldinātiem plakanciļņiem, kas attēloja lauvas galvas ar lazurīta krēpēm.

Visapkārt kaujas ratiem mētājās dažādi priekšmeti un dārgi nieciņi. Tur atrada mozaīkas šaha dēli kādai spēlei, zelta, sudraba un alabastra vāzes un krūzes, instrumentus un zelta tualetes piederumus, bet vissvarīgākais bija īsts arheoloģisks ūnikums – brīnišķīgi vulkāniskā stikla izstrādājumi. Divas sudrabā meistarīgi izkaltas lauvas galvas izrādījās viss, kas saglabājies no troņa, kura koka daļas bija pilnīgi izplēnējušas. Taču vislielāko interesi izraisīja jau stipri satrunējusi lāde, uz kuras vēl skaidri bija saredzami no gliemežnīcām un lazurīta prasmīgi izstrādāti figurāli ornamentu.

Pēc ilga un rūpīga darba atrasto dārgumu saglabāšanai un konservēšanai arheologi ķērās pie lādes izcelšanas. Un tad visiem par lielu izbrīnu atklājās jauns noslēpums: lāde aizsedza atveri, kas bija izcirsta slīpnes ķieģeļu grīdā. Ka atvere bijusi izlauzta ar nolūku, liecināja tas apstākļi, ka vēlāk mēģināts to nomaskēt ar vaļēji sakrautiem ķieģeļiem.

Izrādījās, ka ķieģeļu mūris kupolveidā pārsedz kapenes, kas, protams, bija izlaupītas. Tajās atrada tikai divus sudraba laivu modeļus, kas bija interesanti ar to, ka pēc sava veidojuma ne ar ko neatšķīrās no vēl šodien Mezopotāmijā lietotajām laivām. Visvērtīgākais atradums tomēr bija cilindruveida spiedogs ar uzrakstu, kas liecināja, ka šeit kādreiz apbedīts karalis vārdā A-bar-gi.

Kapa nišu tuvāk pārlūkojot, atklājās vēl kāda sīka detaļa: karalis A-bar-gi šeit bija guldīts kopā ar citām personām, droši vien ar tuvākiem galma ļaudīm. Tātad pat karaļa mūra mauzolejs bija kopējs kaps.

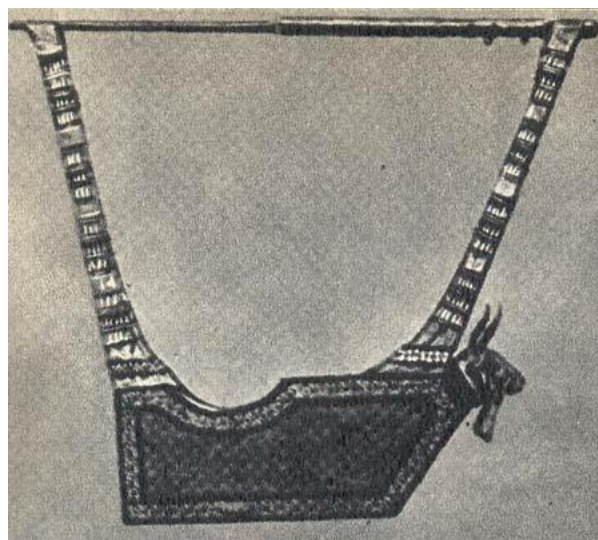
Lai saprastu arheoloģisko meklējumu turpmāko norisi, mums acu priekšā skaidri jāpatur slīpnes un kapeņu topogrāfiskais izkārtojums. Atraktā slīpne, kur atrada vīriešu un sieviešu mirstīgās atliekas, kā arī kaujas ratus uz sliecēm, arfu un lādi, nevarēja novest līdz A-bar-gi kapenēm, jo tā aizvirzījās pāri mauzoleja kupolveidīgajam jumtam, saskardamās ar to tajā vietā, kur lāde aizsedza izlauzumu.

Tātad slīpnei vajadzēja vest līdz kādām citām kapenēm, kas atradās dziļāk zemē. Tādas patiesi arī tika atrastas, turpat netālu no A-bar-gi kapenēm, tikai ar to atšķirību, ka tās atradās mazliet augstāk un slīpne taisnā līnijā veda tieši uz turieni.

Tomēr, pirms ķerties pie jauno kapeņu ieejas attīrīšanas no drupām, Vūlijs nolēma sameklēt otru slīpni, kurai vajadzēja vest pie karaļa A-bar-gi kapa. Jo nevarēja būt nekādu šaubu, ka šai slīpnei vajadzēja atrasties kaut kur zemes dziļākos slāņos. Tās pirmās pēdas patiesi tika atklātas divi metrus zemāk par pirmās slīpnes līmeni. Slīpnes sākumā divās rindās gulēja seši kareivji ar šķēpiem rokās un vara bruņucepurēm galvā. Mazliet dziļāk atraka divus pilnīgi izplēnējušus četrriteņu pajūgus, kuros bijuši iejūgti vērši. Dzīvnieku skeleti bija tik labi saglabājušies, ka vienu no tiem neskartu izdevās izcelt zemes virsū. Aizjūgs, jo sevišķi groži, bija bagātīgi izrotāti ar krellēm un sudraba apkalumiem. Uz vēršu skeletiem gulēja divu vīriešu, droši vien braucēju, mirstīgās atliekas.

Kad karaļa A-bar-gi kapenes bija pilnīgi atraktas, to mūra piekāpē sēdus stāvoklī atrada deviņu sieviešu atliekas. Ap viņu galvaskausiem mirdzēja zelta diadēmas ar lazurīta un karneola inkrustācijām, kā arī dižskābaržu lapu veidā izstrādātiem piekariņiem. Sievietēm pie kājām bija izkaisīti mēnessveida zelta auskari, sukas ar lazurīta un baltu gliemežvāku rozetēm, kā arī daudzkrāsainas krelles, kas, uz auklām savērtas, kādreiz bija kalpojušas kā kakla rotas.

Grūti aprakstīt ainavu, kādu veidoja melodramatiskās pozās izvietotās sievietes. Ar muguru atbalstīdamās pret kapeņu ārējo sienu, viņas sēdēja, kājas izstiepušas šķērsām pāri rakuma grāvim, kā mēmas un tajā pašā laikā izteiksmīgas liecinieces drausmīgajai traģēdijai, kas sirmā senatnē šeit bija norisinājusies.



Karalienes Šubadas kapenēs atrastās arfas rekonstrukcija

Strādnieku lāpstas turpmāk atsedza aizvien vairāk tragēdijas pēdu. Telpa starp sieviešu grupu un pajūgu burtiski bija piepildīta ar citu sieviešu un vīriešu atliekām. Abpus kapeņu ieejai, kas bija aizbērtā ar gruvešiem, stāvēja kareivji pilnā kaujas bruņojumā.

Mazliet tālāk gulēja divas bagātīgi rotātas arfistes. Viņu arfas bija šumeru lietišķās mākslas patiesi šedevri. To dekoratīvais motīvs ir sudraba plāksnē izkalta vērša galva ar baltu gliemežvāku un lazurīta acīm un bārdū. No koka daļām, protams, nekas nebija saglabājies, taču, spriežot pēc atrastajām detaļām, instrumentu rezonators bijis izgreznots ar baltu gliemežvāku plāksnītēm, uz kurām izgravētas humoristiskas ainas no dzīvnieku pasaules.

Kā jau minējām, līdzās karaļa A-bar-gi mauzolejam atradās citas kapeņas, kurp veda augšējā slīpne. Tagad bija izskaidrojams arī uz tās novietotās lādes noslēpums. Strādnieki, rokot slīpni, būs ar lāpstām uzdūrušies karaļa A-bar-gi kapeņu jumolam. Nespēdami pretoties kārdinājumam, viņi ielauzušies kapeņās pa izkalto atveri un tās izlaupti, nesaudzējami pat karaļa pīšļus. Steigā viņi nebija pamanījuši tikai abus sudraba laivu modeļus. Izlauzto caurumu viņi pēc tam steigšus noseguši ar vaļējiem ķieģeļiem un nomaskējuši ar lādi. Nekādas aizdomas tas neradīja, jo visa slīpne saskaņā ar apbedīšanas ceremoniālu bija nokrauta ar daudz un dažādiem citiem priekšmetiem – vāzēm, kausiem, pajūgiem un arfām.

Pabeidzis abās slīpnēs atrasto priekšmetu konservāciju, Vūlijs kērās pie otro kapeņu atvēršanas. Strādnieki attīrīja ieeju no gruvešiem, un ekspedīcijas dalībnieki ar satraukumā pukstošām sirdīm iegāja drūmajā pazemes telpā. Aina, kas pavērās viņu pārsteigtajām acīm, atgādināja drausmīgas melodramas finālu, kad aktieri mirdami krīt uz skatuves gleznainās pozās un paliek nekustīgi guļam, līdz nolaižas priekšskars. Tikai šeit gulēja nevis dzīvi aktieri, bet gan gadu tūkstošu gaitā nomelnējuši ģindeņi. Bagātīgās rotas lietas, kas tos sedza, jau ar pirmo acu uzmetienu ļāva nosacīt, ka tās bija sieviešu atliekas.

Pašā telpas vidū uz satrunējuša katafalka atradās sievietes pīšļi, visnotaļ noklāti ar zelta, sudraba, lazurīta, kvarca, agata un halcedona krellēm. Mīrušajai pie mutes bija smaga zelta krūze. Pie labā elkoņa atradās trīs zelta adatas ar lazurīta galviņām un četri amuleti zivju un gazeles veidā.

Galvas rotājums sastāvēja no platas zelta lentes, kas līdzīgi vītnei kādreiz bija iekļāvusi groteski milzīga izmēra parūku. Pie diadēmas bija piestiprināti karulīši zelta lapu un puķu veidā ar balta un zila stikla ziedlapiņām. Aiz galvaskausa pakauša daļas tika atrasta ar zelta rozetēm greznota suka. Galvai abās pusēs kādreiz nokarājušās četrstūrainu graudu krelles, kas tagad bija izkaisītas uz katafalka. Krellu auklu gali izrotāti ar zilganā lazurītā meistarīgi izgrieztiem amuletiem vērša un teļa veidā.

Pret katafalku atspiedušās, knūpus tupēja divas kalpones – viena pie pagolvja, otra – kājgalī. Uz grīdas mētājās daždažādi priekšmeti un dārglietas: diadēmas, zelta krūzes, sudraba vāzes un eļļas spuldzes, kā arī divi sudraba upurgaldi un gliemežnīcas veidā izstrādātas zelta lādītes, kurās vēl atradās zaļgana kosmētiska ziede.

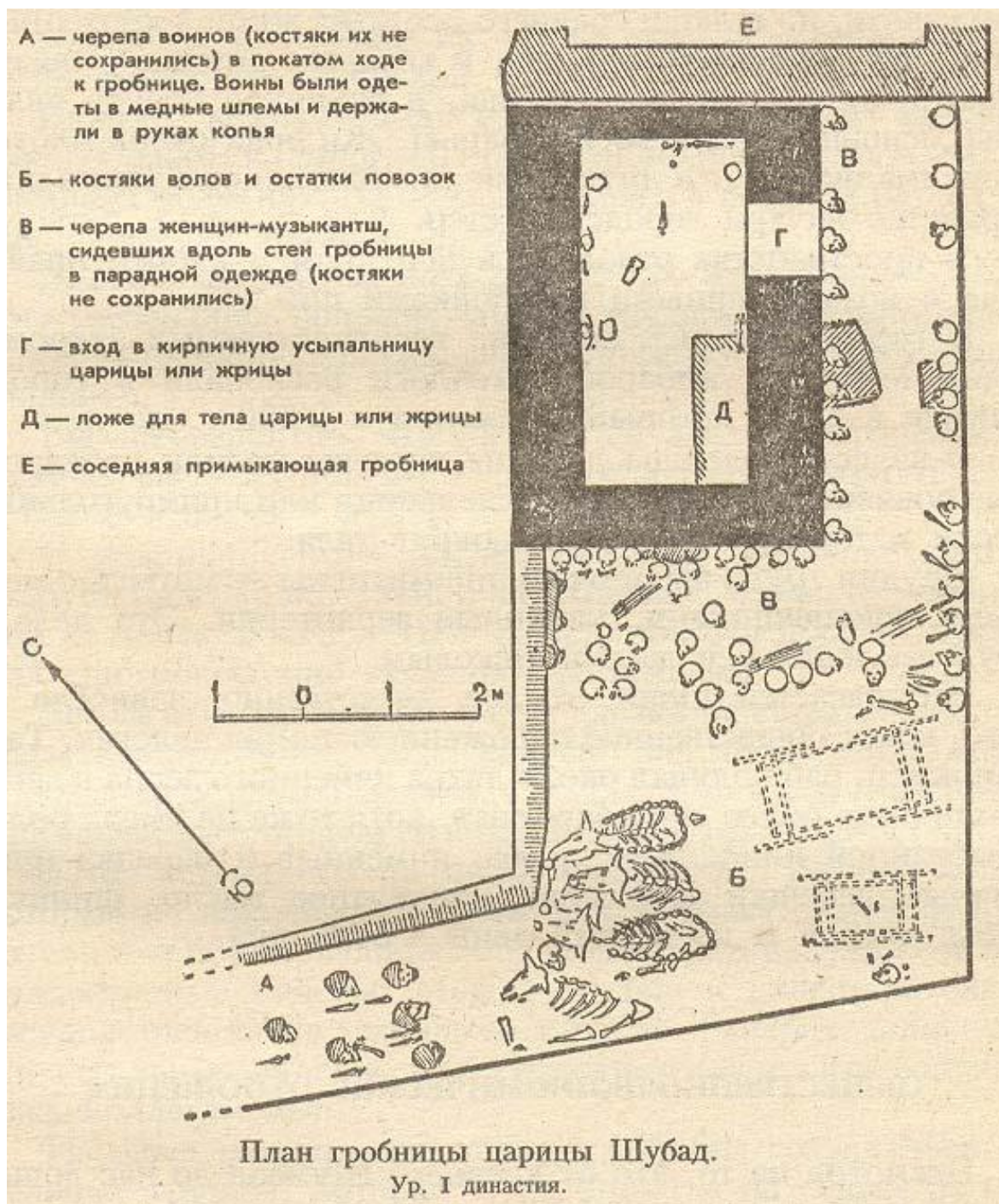
Taču vissvarīgākais atradums bija cilindrveida spiedogs ar uzrakstu, kurā lasāms, ka šeit apbedīta karaliene Šub-ada. Vūlijs secināja, ka tā bijusi karaļa A-bar-gi sieva. Pirms nāves viņa droši vien izteikusi vēlēšanos tikt apglabātai līdzās vīram, un ar to tad arī izskaidrojams, ka abas kapeņas ir viena otrai blakus.

Aizvēsturisko kapeņu drūmais noslēpums bija atklāts visā tā dramatiskajā skaudrumā: šumeru karaļiem un karalienēm pēcnāves ceļā līdzī sūtīja veselu galmu. Karalis A-bar-gi gulēja kopā ar trim tuviniekiem, bet slīpnē, kas veda uz kapeņām, bija apbedīti 62 cilvēki. Karalieni Šub-adu pavadīja 25



Šumeru karalienes Šubadas zelta diadēma

viņai vistuvāk stāvoši cilvēki, pie kam divām vismīļākajām kalponēm piešķirts gods sargāt viņas mieru, sēžot pie katafalka pašā kapa nišā.



Šubadas kapeņu plāns no manas bibliotēkas grāmatas «Всемирная история в 24 томах. Том 1. Каменный век» (Минск, «Литература», 1996, с.357). Ne sevišķi saskan ar Kosidovska stāstu. Paskaidrojumu tulkojums:

А – karavīru galvaskausi slīpajā ejā uz kapenēm (kauli nav saglabājušies). Karavīri bija tērpti bruņucepurēs un turēja rokās šķēpus

Б – vēršu kauli un ratu paliekas

В – sieviešu-muzikanšu galvaskausi, kuras sēdējušas gar kapeņu sienām parādes tērpos (kauli nav saglabājušies)

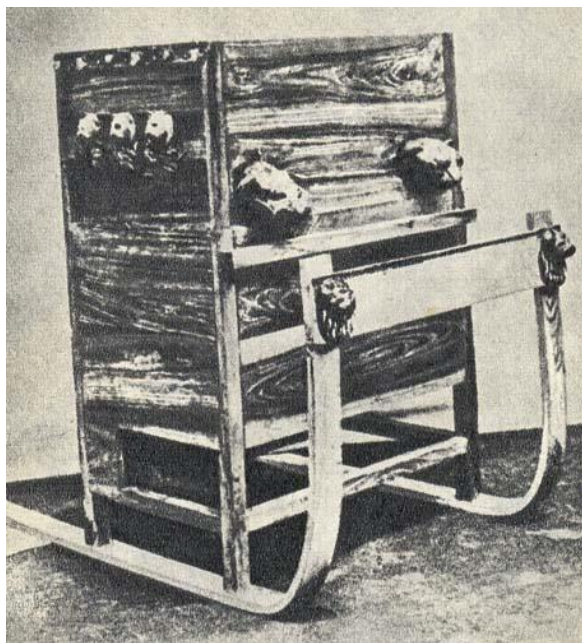
Г – ieeja no ķieģeļiem mūrētā valdnieces vai priesterienes kaplīčā

Д – valdnieces vai priesterienes ķermeņa gulvieta

Е – blakusesošās piekļautās kapenes

Bulta rāda virzienu uz ziemeļiem.

Arfiste, apraudātājas un uz bērēm nokavējusies kalpone



Šumeru karalienes Šubadas slieču palankīns

ieroču vai rituālo trauku izkārtojuma, bet arheologi, neraugoties uz visrūpīgāko pārbaudi, neko tādu nevarēja konstatēt.

Un jau iepriekš bija galīgi jāatmet trešā varbūtība, proti, ka karaļa pavadoņi būtu apbedīti dzīvi. Šāda veida nāve neizbēgami būtu atstājusi drastiskus pierādījumus. Dzīvi apraktie, pat ja tie būtu apskurbināti ar narkotisku vielu, cīnītos par savu dzīvību līdz pēdējam elpas vilcienam un nomirtu, pirmsnāves konvulsijās izlauzīti.

Aptuveni noskaidrot šo noslēpumu beidzot palīdzēja kāds svarīgs atklājums, kuram sākotnēji nepiešķīra sevišķu nozīmi. Tas bija vara katliņš, kuru atrada galma arfistu grupas tuvumā un kura nozīme sākumā likās neskaidra. Vūlijs ievēroja, ka tas atradās pašā rampas vidū, un viņam radās aizdomas, ka tam varētu būt kāds sakars ar krūzēm, kuras pie mutes turēja visi apbedīšanas rituāla upuri.

Vūlija hipotēze bija šāda: katliņā bijis ieliets kāds apreibinošs dzēriens, varbūt opijs vai hašišs. Nāvei nolemtie cilvēki cits pēc cita piegājuši pie katliņa, iesmēluši krūzē iemidzinošo dzērienu, vienā elpas vilcienā to izdzēruši un pēc tam atgriezušies tajā vietā, kas bērēm ceremoniālā tiem bijusi paredzēta, un tur iegrīmuši miegā. Pēc tam rampas nišā ienākuši kareivji vai priesteri un ar dunča dūrienu sirdī upurus nogalinājuši.

No 68 sievietēm 28 ap deniņiem bija rotas zelta stīpiņas veidā. Sākumā arheologiem likās, ka pārējām sievietēm uz galvas nav bijis vispār nekādu rotu. Taču vēlāk uz viņu galvaskausiem pamanīja mīklainus purpura krāsas lāsumņus. Ķīmiskas analīzes ceļā noskaidroja, ka tas ir hlorsudrabs. Secinājums varēja būt tikai viens: sievietēm galvā bijušas sudraba diadēmas, kuras gadu tūkstošu gaitā pilnīgi izgaisušas, jo sudrabs atšķirībā no zelta nespēj pretoties organisko skābju iedarbei.

Sakarā ar šo ķīmisko parādību arheologi nokļuva uz pēdām nozīmīgam un savdabīgam starpgadījumam, kāds noticis apbedīšanas svinību laikā. Pie kādas sievietes skeleta atrada tīra zelta auskarus. Šķita visai dīvaini, ka viņai nebija nekādas galvas rotas – netika atklāti pat sudraba radītie purpura lāsumiņi. «Kā tad tā?» radās jautājums. «Sievietei ar tādiem auskariem nebūtu bijis diadēmas?» Kaut kas šeit likās neparasti, jo visām citām taču bija galvas rotas.

Novācot satrunējušo skeletu, arheologi tam ap vidukli pamanīja plakanu pelēkas masas aploci. Savādo priekšmetu notīrīja un apskatīja ar lupu. Rezultāts bija gluži negaidīts: aploce bija gluži tāda pati sudraba galvas rota, kādas valkāja visas pārējās šumeru sievietes, tikai tā bija savīta ciešā aplī. Rotas atrašanās jozmeņa apvidū norādīja, ka sieviete to turējusi tērpa kabatā. Bet, tā kā savīstītā aplocīte veidoja blīvu sudraba masu, ko no organisko skābju postošās iedarbes turklāt aizsargāja tērpa audums, tā atšķirībā no pārējām sudraba diadēmām bija saglabājusies.

Bet kāpēc gan diadēma atradās tērpa kabatā un nevis ap galvu? Visi pārējie drūmās apbedīšanas ceremonijas dalībnieki taču ieradās pienācīgi izrotājušies? Šajā sakarā arheologi varēja tikai izsacīt dažādus minējumus. Visticamākais šķita pieņēmums, ka jaunā sieviete bijusi kāda no šumeru karaļa galma kalpotājām, kas nokavējusies uz apbedīšanas ceremoniju. Nepagūdama vairs uzposties, viņa

Kādā nāvē bija miruši drūmā bērēm rituāla upuri – karavīri, galminieki, arfistes, dejojājas un apteksnes, kuru pīšļi tika atrakti Ūras kapulaukā? Arheologi ilgi laužīja galvas, lai noskaidrotu šo jautājumu, līdz atjautīgu secinājumu ceļā, kas atgādināja detektīvu metodes, nonāca līdz interesantiem slēdzieniem.

Pamatojoties uz nenoliedzamiem pierādījumiem, viņi vispirms noskaidroja, ka attiecībā pret upuriem nebija pieļauta brutāla varmācība. To apstiprināja skeletu mierīgās pozas, kas atstāja iespaidu, ka galminieki labprātīgi sekojuši savam pavēlniekam nāvē. Normālais, ne ar ko neizjauktais rotas lietu, karavīru apbruņojuma, kā arī arfu stāvoklis, bet jo sevišķi pie mutes turētās krūzes arī liecināja, ka upuri nekādā veidā nav pretojušies saviem nonāvētajiem.

Tāpat bija maz ticams, ka viņi būtu nogalināti kaut kur citur un kapenēs atgādāti jau miruši. Tādā gadījumā, pārnesot nedzīvus ķermenis, kaut vai niecīgā mērā vajadzētu izjukt rotu,

diadēmu steigā būs ielikusi kabatā, lai uzliktu to galvā pa ceļam vai arī pašu apbedīšanas svinību laikā. Kāpēc viņai neizdevās šo nodomu īstenot, minēt būtu velti.

Šis sīkais arheoloģiskais atradums tomēr ir ļoti izteiksmīgs un satricinošs. Jo tajā mēs kā kristāla virsmā redzam atspoguļojamies šīs drāmas dzīvos personāžus ar visām viņu vājībām un centieniem, mums līdzīgus cilvēkus, lai gan tie dzīvojuši tik tālā vēsturiskā laikmetā un tik atšķirīgos sabiedriskos apstākļos. Mūsu iztēlē skaidri parādās vēl nesen dzīves prieka pārpilnā jaunā sieviete, kas nobālējusi, ar drebošām rokām sakārto savas garās tunikas krokas, lai necilvēcīgā rituāla laikā cienīgi sastaptos ar molohu,²² kuram tiks upurēta viņas jaunā dzīvība.

Vai upurējamie cilvēki nāve gāja labprātīgi – to šodien droši noteikt nav iespējams. Apstākļi, kurus mēs nule pārrunājam, it kā liecinātu par to, ka upuri bijuši brīvprātīgi. Ūras karaļpriesteris tika uzskatīts par dievišķīgu būtni, kas, aizejot aizsaulē, ieņems tur savam augstajam stāvoklim atbilstošu vietu. Tādēļ ir iespējams, ka galminieki vēlējās kopā ar viņu doties kapā, lai pēc nāves turpinātu kalpot savam pavēlniekam.

No otras puses, tomēr daži fakti rāda, ka ticība karaļa dievišķīgumam Šumerā nav bijusi tik akla un vispārēja, kā varētu likties. Mēs jau zinām, kādā veidā tika aplaupīta karaļa A-bar-gi kapliča. Kaprači savu noziegumu izdarīja drīz pēc karaļa nāves, turklāt ievilkdami līķi kādā nostūrī, lai mierīgi varētu noņemt tam visas dārglietas. Tālab grūti iedomāties, ka laupītāji ticējuši karaļa dievišķīgumam un baidījušies no viņa atriebības, ja tie uzdrošinājušies tik neganti apgānīt svētumu.

Bet kaprači taču bija Ūras iedzīvotāji, un viņiem vajadzēja atrasties mānītīgo aizspriedumu varā, kurus priesteri neatlaidīgi iepotēja visiem jau kopš bērnu dienām. Ja viņi par spīti visām šīm ietekmēm tik ciniski spēja izturēties pret karaļa mirstīgajām atliekām, tad pilnīgi iespējams, ka arī apbedīšanas rituāla upuru vidū bija tādi, kas neticēja priesteru apgalvojumiem. Nāve karaļa kapenēs, neraugoties uz rituālo spožumu, viņiem nebija nekas cits kā varmācīgs nāves sods.

Tādēļ jāpiekrīt hipotēzei, ka daudzi upuri nāvē nebūs gājuši brīvprātīgi. Bet kāpēc tādā gadījumā nav atrastas gluži nekādas pazīmes, kas liecinātu, ka tie pretojušies? Atbilde ir vienkārša: viņi padevīgi gāja nāvē, tāpat kā notiesātais kāpj uz ešafota, apzinādamies, ka nav nekādas jēgas pretoties vai bēgt. Viņi mira ar nāves baismās sastingušu sirdi, bet nevis cerēdami aizkapa dzīvē atkal kalpot mirušajam karalim.

Barbariskais apbedīšanas rituāls sakņojās šķiru sabiedrības struktūrā un, tāpat kā karaļa dievināšana, bija viens no tiem paņēmienu, ar kuru palīdzību valdošā šķira nomāca darba ļaudis. Kad ticība karaļa dievišķīgumam kļuva vājāka, nežēlīgā ieraža sastapa aizvien asāku pretestību un diezgan drīz atmira. Vēlāka laika posma karaļu kapenēs arheologi cilvēku upurus vairs nav atraduši, tāpēc var secināt, ka šis rituāls izzudis reizē ar Ūras pilsētvalsts pirmo dinastiju.

Vūlji karaļu kapenēs savāca pietiekami daudz faktu, lai pamēģinātu rekonstruēt apbedīšanas ceremoniālu. Kādā rampas vietā tika atrastas mikroskopiskas auduma daļiņas, kuras ļāva secināt, ka sievietes bijušas tērptas koši sarkanās drānās. Kā norādīja arfas, viena sieviešu grupa bijušas arfistes, citas – droši vien dejojājas, dziedātājas, apteksnes. Kāda no arfistēm turēja roku uz instrumenta tajā vietā, kur atradušās stīgas. Radās iespaids, ka arfiste mirstot vēl skandējusi pēdējos akordus.

Dibinoties uz šīm un daudzām citām detaļām, nav grūti atveidot ceremoniāla gleznaino norisi. Lūk, svinīgā procesijā pa slīpni nokāpj arfistes, dziedātājas un dejojājas, galma dāmas un apteksnes, kareivji un zirgu kopēji, galminieki un virsnieki. Apkalpotāji ienes traukus un lādes, ēzeļi un vērši ievieļ pajūgus un kaujas ratus, – ar vārdu sakot, kapenēs tiek savākta mirušā karaļa visa milzīgā mantība.



Auna skulptūra, kas atrasta karaļu kapenēs Ūrā

²² Molohs – kanaāniešu un fenīciešu dievs, kurš iemiesoja ziemas sauli. Viņam tika upurēti cilvēki. Pārnestā nozīmē – cilvēka upurus prasošs pasākums.

Karavīri pilnā apbruņojumā slēgtā ierindā nostājas savos kapa mūža sardzes posteņos. Gar sienu izkārtotas arfistes un dziedātājas. Mezopotāmijas saules žilbinošos staros kā dzīvā ugunī liesmo sieviešu koši sarkanās, kuplās drānas, dzirkst dārglietu zelts un sudrabs, mirdz bruņucepuru, šķēpu un dunču spodrinātais varš, visās varavīksnes krāsas zaigo kakla rotas.

Pa atvērtajiem kapeņu vārtiem pustumsā redzamas karaļa mirstīgās atliekas, kas sava ceremoniālā tērpa greznumā atdusas uz katafalka. Visā svinību norises laikā dzirdamas arfas klusinātās skaņas, sieviešu kora dziedātās dziesmas, priesteru rituālie rečitātīvi un galma apraudātāju vaimanas.

Pēc nosacītas zīmes karaļa izvadū procesijas locekļi cits pēc cita pienāk pie lielā katla, iesmeļ krūzē miega zāles un izdzer tās vienā elpas vilcienā. Pēc tam atgriežas savās vietās un, zemē atgūlušies, pamazām ieslīgst miegā. Arfistes arvien vājāk strinkšķina instrumentu stīgas, dziedātāju balsis izdziest, un visapkārt iestājas dziļš, gaidu pilns klusums.

Pēkšņi no zikurāta virsotnes atskan fanfaras. Pēc priesteru mājiena lejā nokāpj kareivji, kuru uzdevums nogalināt izraudzītos upurus, un veikliem dunča dūrieniem nobeidz cilvēkus un dzīvniekus. Pēc tam kaprači aizber ieeju un aizpilda ar zemi milzīgo bedri, kurā atrodas slīpne un kupolveida mauzolejs. Bērinieki pamazām atgriežas pie sava ikdienas darba.

Pagāja tikai trīs gadsimti, un pazemes mauzolejā dusošo karaļpāri pilnīgi aizmirs. Ūras iedzīvotāju nākamās paaudzes neko nezināja par valdniekiem, kas sev līdzī kapā bija paņēmuši tik daudz cilvēku dzīvību un dārglietu. Tās nezināja pat to, ka šajā vietā kādreiz atradusies kapsēta. To aizbēra ar gružiem un atkritumiem. Uzbērums auga arvien lielāks, un kapenes jau atradās dziļi zemē. Pēc septiņiem gadsimtiem tur ierīkoja jaunu kapsētu, kurā apbedīja karaļa Sargona meitas, mēness dievietes priesterienes frizieri un ceremonijmeistaru.

Tikai piecus tūkstošgadus vēlāk arheologi no aizmirstības tumsas atkal izcēla gaismā karalienes Šub-adas un karaļa A-bar-gi vārdus, reizē ar to atklājot arī viņu apbedīšanas satricinošo noslēpumu.

Dieva muižu nomnieki

Kādreiz tik auglīgā Mezopotāmija vienā ziņā bija nabaga: daba to nav apveltījusi ar izrakteņu iegulām. Tāpēc izejvielas, no kurām šumeru meistaru veiklās rokas darināja mākslas priekšmetus, ko arheologi atrada tik lielā daudzumā, vajadzēja ievest no citurienes.

Karaļi un priesteri no citām, nereti visai tālām zemēm ieveda ciedru kokus, puscēlos akmeņus, alabastru, diorītu, varu, perlamutru, zeltu un sudrabu, bet par visām lietām – šeit tik ļoti iecienīto lazurītu. Šīs dārgās preces ieguva, tās apmainot pret savas zemes lauksaimniecības produktiem, un proti, pret vilnu, lopiem, miežiem, eļļu, gaļu, māļputniem un datelēm, un tāpat zināmā mērā arī pret šumeru amatnieku izstrādājumiem, piemēram, vilnas audumiem, ādas sandalēm, bagātīgi izrotātiem ieročiem, dārglietām, keramiku, darba rīkiem, meistarīgi gravētiem spiedogiem, dažādiem metāla traukiem, statuetēm un kosmētikas piederumiem.

Pasakainās bagātības, kas atrastas šumeru karaļpriesteru kapenēs, stāsta mums par toreizējām sabiedriskām attiecībām vairāk nekā dažs labs rakstīts dokuments. Vispirms mēs uzzinām divus pamatfaktus: jau 3000 gadu pirms m.ē., pateicoties lauksaimniecības tehnikas attīstībai, šumeru zemnieks spēja saražot daudz vairāk pārtikas produktu, nekā tam bija nepieciešams paša iztikai, un, otrkārt, valdošās šķiras visu šo produkcijas pārpalikumu piesavinājās sev, izmantodamas to personiskas labklājības nodrošināšanai.

Spilgtā gaismā šumeru pilsētu šķiru iekārtu mums parāda arī tempļu un piļu drupās atrastās piezīmes un hronikas. Priesteri un daži šumeru valdnieki iekārtoja bibliotēkas un arhīvus, kas sastāvēja no apdedzināta māla «aploksnēs» uzglabātām ķīļraksta plāksnītēm. Pateicoties laimīgai nejaušībai, līdz mūsu laikiem saglabājušās vairākas tādas bibliotēkas Lagašā, Nipurā un Sipurā, kurās bija vairāki desmiti tūkstošu ķīļraksta plāksnīšu, kā arī asīriešu valdnieka Asurbanipala – kvēlā dokumentu mīļotāja – dibinātā plašā bibliotēka Ninīvē. Ar veselās armijas pārrakstītāju un aģentu palīdzību viņš savā pilī savācis visus tolaik pieejamos dokumentus, kuros ietverta gandrīz vai visa asīriešu un babiloniešu literatūra.

Buržuāziskā arheoloģija neprata izmantot šos avotus un nodarbojās galvenokārt ar karaļu, karu un iekarojumu vēsturi. Tā visai miglaini iztēlojās tādus procesus kā Mezopotāmijas tautu pirmatnējās kopienas sairumu, sabiedrisko atšķirību izveidošanos, verdzības un tāpat šķiru cīņas aizsākumus, lai gan visu šo notikumu skaidras atbalsis atrodamas šumeru bibliotēku avotos.

Pavisam citu ievirzi arheoloģijas pētījumiem sniedza ģeniālais 19. gadsimta otrās puses krievu zinātnieks Mihails Ņikolskis. Atšķirībā no citiem buržuāziskajiem vēsturniekiem viņš vispirms interesējās par plašo tautas masu dzīvi un darbu, un, dibinoties uz ķīļraksta plāksnīšu rūpīgu analīzi, šajā jomā paveica sensacionālus atklājumus. Viņa divsējumu darbs par šumeru dzīvi un ieražām, kurš

dibināts uz Lagašā atrasto ķīlraksta plāksnīšu atšifrējumu un komentējumu, sniedz bagātīgas ziņas par amatiem un darba apstākļiem šumeru pilsētvalstīs, par verdzību, bet par visām lietām jo plaši apgaismo laukkopības tehniku un paņēmienus. Ņikolskis pirmais patiesīgā gaismā parādīja Šumeras ekonomiskās un sabiedriskās attiecības. Viņa pētījumus turpināja padomju zinātnieki. Ar dialektisko metodi bruņojušies, viņi mums atsedza spilgtu šumeru sabiedrības ainavu, sākot no pirmatnējās kopienas līdz vergturu valstij. Šo pētījumu dziļu sintēzi sniedza V. Adijeva lieliskais darbs «Seno Austrumu vēsture».

Tāpat kā citas ciltis, arī šumeri savā laikā dzīvoja pirmatnējās kopienas iekārtā, kad vēl nepazīna privātīpašumu un ekspluatāciju. Taču, pateicoties tehnikas progresam, ražošanas spēku attīstībai, kā arī sabiedrisko un mantisko atšķirību pieaugumam, pirmatnējā kopiena izira.

Atradumi karaļu kapenēs, kā arī citi avoti nepārprotami liecina, ka jau 3000 gadu pirms m.ē. pirmatnējā kopiena Šumerā bija sabrukusi. Šumeru sabiedrībā redzam dziļas sociālās un mantiskās atšķirības, kā arī valdošo slāņu bagātības nemitīgu pieaugumu: no vienas puses, karaļa, kas pacelts dieva godā, un valdošo šķiru milzīgās bagātības, no otras puses – zemniekus un amatniekus, kas formāli gan ir brīvi, taču ekonomiski pakļauti, un beidzot vergu barus, kuri strādā priesteru un augstmaņu tīrumos.

Šāds stāvoklis gan vēl tika maskēts ar tradicionālajām pirmatnējās kopienas formām, taču tās jau sen bija zaudējušas savu agrāko saturu. Visa apstrādāšanai noderīgā zeme oficiāli piederēja dievam, un karaļpriesteris bija tikai tās lietotājs, «tīrumu nomnieks», kā viņš sevi dēvēja, kura pienākums zemi sadalīt atsevišķu ģinšu, dzimtu un vienpatņu lietošanai.

Šumeru pilsētā Lagašā atraktās ķīlraksta plāksnītes atklāj, kā tad īsteni šī zemes sadalīšana praksē notikusi. Ieraksti mums vispirms stāsta par priesteru kārtas varenību un bagātību. Zemes lielumlielā daļa jau tolaik piederēja divdesmit tempļiem, kas atradušies šai pilsētā. Pārpalikumu karaļpriesteris sadalīja starp galma augstmaņiem un sīkzemniekiem.

Taču arī šī pārpalikuma sadalei bija noteikti šķirisks raksturs. Sīkzemnieks saņēma apstrādāšanai tikai 0,8 līdz 2,5 akus zemes, turpretī augstmanim bija tiesības uz 35,5 akriem, bet pats karalis sev paturēja 608 akus. Turklāt nomas noteikumi sīkzemniekam bija nesalīdzināmi grūtāki nekā galma augstmanim. Mūsu rīcībā ir diezgan precīzas ziņas par attiecībām, kas valdīja tempļu muižās, jo Lagašā atrasta plaša dievietes Bau svētnīcas grāmatvedība, kas aptver pusi no visām pilsētvalsts apstrādājamām zemēm.

No šiem avotiem uzzinām, ka trīs ceturtdaļas no savām zemes platībām priesteri iznomāja zemnieku ģimenēm, turklāt nežēlīgi tās ekspluatēja, nomas veidā atņemot 70 līdz 80 procentu no gadskārtējās ražas.

Pārējo zemi tempļi apsaimniekoja paši, izmantojot vergu darbu. Pateicoties līdz mūsu dienām nonākušajiem algādžu sarakstiem, mēs varam gūt samērā pilnīgu priekšstatu, kas un kādos apstākļos apstrādāja tempļu zemes un kas tajās tika ražots.

Strādnieku saraksti piemin 27 aldarus ar 6 tiem palīgā piedotajiem vergiem, 21 maiznieku, kuriem par izpalīgiem tāpat strādāja 27 vergi, 40 vērpējas un audējas, tad vēl kalējus, namdarus un citus amatniekus, kā arī pārvaldniekus, rakstvežus un uzraugus. Strādniekus atalgoja ar nožēlojamām pārtikas devām, galvenokārt ar miežiem. Lauksaimniecības inventārs un darba rīki, kā spīļarkli, jūga lopi, pajūgi, laivas, tīkli zivju zvejai u. tml., piederēja vienīgi templim. Šajās muižās nodarbinātie amatnieki, atskaitot vergus, droši vien personīgi bija brīvi ļaudis, bet, tā kā viņiem nebija pašiem savu ražošanas līdzekļu, tad tie ne sapņot nevarēja par neatkarīgu darbu vai par darba devēja maiņu.



Karalis **Lugalkisalsi**²³

²³ V.E.: Uruk II dinastijas valdnieks (2166 – 2130 p.m.ē).

Turklāt nav zināms, vai viņi maz to būtu iedrošinājušies, jo šādas saimniecības sistēmas feodālais²⁴ un ekspluatatoriskais raksturs tika aizsegts ar reliģisku aizspriedumu plīvuriem. Vienkāršajam šumeram jau no bērnu dienām bija iepatēts uzskats, ka zeme ar visiem tās augļiem ir dieva, nevis priesteru īpašums un tālab viņu darbs ir reliģiska pienākuma izpilde, ko nosaka paša dieva griba.

Ārkārtīgi augsta nomas maksa un augļošana, ko piekopa bagātnieki, iegrūda darba ļaužu masas parādos un tādā ekonomiskā atkarībā, kas līdzinājās verdzībai. Sākumā tā nebija atklāta verdzība, lai gan zemnieks un amatnieks nedzīvoja labāk par vergu. Tīrumsloksnīte, ko apstrādāja zemnieks, nebija pat viņa īpašums, bet piederēja dievam, kuram vajadzēja atdot lielumlielo daļu ražas, lai gan paša zemesrūķa ģimene tāpēc cieta trūkumu un iegrīma aizvien dziļāk parādos. Daudzos gadījumos viņu padzina no savas saimniecības un parādu nolīdzināšanai piespieda strādāt tempļu vai augstmaņu muižās, kur kādreizējais formāli brīvais zemnieks ātri vien noslīga tādā stāvoklī, kādā atradās par vergiem pārvērstie kara gūstekņi.

Visai precīzi darba ļaužu stāvoklis atspoguļots šumeru likumdošanas aktos. Ģimenes galvai, piemēram, bija atļauts savus bērnus pārdot vai arī parādu dēļ nodot verdzībā. Daudzie bērnu pirkšanas un pārdošanas līgumi, kas atrasti šumeru pilsētu drupās, pierāda, ka parādu jūgā nokļuvušie vai galīgā postā iedzītie šumeru pilsētu iedzīvotāji jo plaši izmantoja šīs tiesības. No paaudzes paaudzē aizvien lielāks skaits kādreiz brīvo cilšu locekļu pārvērtās par vergiem.

Strādājošo šķiru paverdzināšanas process padziļinājās ar katru gadsimtu, jo sevišķi pēc tam, kad Šumeru iekaroja babilonieši, asīrieši un visbeidzot haldeju jaunbabilonieši.

Priesteru, augstmaņu un valdnieka spaidi, patvaļa un nežēlība izraisīja asas šķiru sadursmes jau 2500 gadu pirms m.ē. Šo sadursmju atbalsis sastopam daudzos ķīlraksta tekstos. Piemēram, kāds hronists sūrojas, ka «augsts priesteris ienāca nabaga cilvēka dārzā un atņēma tam koku». Cits teksts vēstī: «Ja klausu zemnieka saimniecībā piedzima labs ēzelēns un kungs paziņoja: es gribu to nopirkt, tad reti samaksāja tik daudz, lai zemnieks savā sirdī būtu apmierināts».

Nemot vērā šos sabiedriskos apstākļus, viegli saprast tās politiskās jukas, kuras 2400 gadu pirms m.ē. izcēlās šumeru Lagašas pilsētvalstī. Tās pēdējie karaļi no Urnanše dinastijas pakāpeniski zaudēja pamatu zem kājām, bet karalis Lagulanda bija tikai nevarīgs rīks galvenā priesterā, Lagašas faktiskā valdnieka, rokās.

Neciešamie politiskie un ekonomiskie spaidi, kādus lietoja nekaunīgie priesteri, noveda valsti līdz revolūcijai. Valsts iedzīvotāju priekšgalā stājās kāds Urukagina, šķiet, cilvēces vēsturē pirmais revolucionārs un politiskais reformators. Hronikas klusē par viņa izcelšanos, drošs ir vienīgi tas, ka Urukagina nav piederējis pie valdošā slāņa un laikam nācis no vienkāršās tautas.

Urukagina gāzis priesteru varu, apvaidījis bagātnieku patvaļu un realizējis virkni reformu, kuras atvieglājušas apspiesto darba ļaužu masu stāvokli. Lagašas pilsētas drupās atrasti trīs konusveida akmeņi un akmens plāksne, kuros Urukagina vēlākām paaudzēm licis iemūžināt savu reformu vēsturi. Tajos aprakstīts pilsētas nožēlojamais stāvoklis, kādā viņš to atradis: nodevu ievācēju plēsonība, priesteru patvaļa un alkatība, pārmērīga maksa, kādu tie ņēma par rituāliem pakalpojumiem, varasvīru nelikumības un varmācības. Pēc tam Urukagina lepnī paziņo, ka izskaudis visas šīs netaisnības un «sērdieņiem un atraitnēm neviens bagātnieks vairs nedrīkstēja nodarīt pārestību».



Karalis Ašurmarsipals²⁵ II

²⁴ V.E.: 58-gadīgais Kosidovskis, kurš tikai pirms 5 gadiem atgriezies Polijas Tautas republikā no ASV, kur bija emigrācijā 12 gadus, bet pirms tam dzīvoja «buržuāziskajā» Polijā nebūt ne kā marksists, šeit 1956.gadā mēģina runāt marksistiskā garā, bet viņam tas lāgā neizdodas. Saskaņā ar marksismu šeit nevar būt ne runas ne par kādu feodālismu, jo feodālisms tajā mācībā ir attīstības stadija, kura nomaiņīja vergturu iekārtu (apmēram sākot ar Romas impērijas sabrukuma laiku). Bet te runa ir par tipisku vergturu iekārtu, pie tam ļoti agrīnu.

²⁵ V.E.: Spriežot pēc vārda «Ašur», tam vajadzētu būt asīriešu valdniekam, bet Kosidovska grāmatas latviešu izdevumā šis attēls atrodas starp šumeriem veltītajām bildēm. P.S. 2009.06.20: Tāda valdnieka nav nedz starp šumeru, nedz starp Asīrijas ķēniņiem. Es domāju, ka latviešu izdevumā (tas vispār ir samērā nevīžīgs) ir kļūda, un ka šeit redzams Ašurnasirpals II (Ashurnasirpal II, 883–859 B.C.), kura pili kā pirmo atraka Leijards un kurš vienreiz pieminēts šajā grāmatā (gan ar mazliet citādiem valdīšanas gadiem, nekā Interneta sarakstos).

No ierakstiem redzams, ka revolūcijas smaile nav bijusi vērsta pret pilsētvalsts iekārtu. Urukaginas nolūks nebija atcelt verdzību vai izskaust šķiru nevienlīdzību. Viņš centās tikai novērst brēcošākās netaisnības un apvaldīt valdošo šķiru patvaļu attieksmē pret brīvajiem zemniekiem un amatniekiem.

Viņa valdīšanas laikā Lagaša pieredzēja jaunu labklājības un plauksmes periodu. Urukagina pavēstī, ka viņš uzcēlis virkni jaunu celtnu un paplašinājis apūdeņošanas kanālu sistēmu. Darba tauta jūta, ka tās stāvoklis zināmā mērā uzlabojies, un cildināja Urukaginu kā atbrīvotāju.

Taču viņa valdīšana ilga tikai piecus gadus. Liberālās reformas pārējo šumeru pilsētu valdnieku vidū izraisīja dziļu nemieru. Viņu intrigas, kā arī padzīto priesteru kūdījumi noveda pie tā, ka Umi pilsētvalsts karalis Lagalzagasi pēkšņi uzbruka Lagašai, nopostīja to, bet Urukaginu (par viņa tālāko likteni mums nav nekas zināms), liekas, būs saņēmis gūstā un nogalinājis. Līdz mūsu dienām saglabājusies dziļi izjūsta, Jeremija raudu dziesmai līdzīga žēlaba, kurā vaimanāts par pilsētu, no kuras pāri palikušas tikai kūpošas krāsmatas.

Oligarhu un priesteru intrigas tomēr atnesa postu viņiem pašiem. Lagašas iekarotājs, viegli gūtās uzvaras iedrošināts, pakāpeniski pakļāva sev arī pārējās pilsētvalstis un izveidoja vienotu šumeru valsti ar galvaspilsētu Uruku.

Privātiem zemes īpašumiem pieaugot kā plašumā, tā skaitā, palielinājās arī pieprasījums pēc vergiem lauku apstrādei. Zemes īpašnieki, nespēdami tos atrast valsts iekšienē, rīkoja kara gājienus pret kaimiņiem, kur varēja gūt ne tikai svaigas kara gūstekņu rezerves, bet arī apstrādājamās zemes un veldzes krājumus tīrumu apūdeņošanai.

Tādēļ jau kopš savas vēstures sākotnējā perioda šumeri nemītīgi karoja. Šumeru ciltīm bija gan kopēja valoda un kultūra, taču politiski tās dalījās atsevišķās nelielu vergturu grupu pārvaldītās pilsētvalstu organizācijās, kuras centās pavairot savu bagātību uz citu pilsētu rēķina.

Visa šumeru vēsture ir nepārtraukta savstarpēju karu virkne, kuros atsevišķas pilsētas laiku pa laikam guva hegemoniju. Tās bija Lagaša, Agada, Uruka, Ūra, Isini un Larsa. Vēlāk šumeru apdzīvotās teritorijas rietumu daļā parādījās izcils semītu cilšu vadonis Sargons I (2360.–2305. g. pirms m.ē.), kurš iekaroja ne tikai visu Šumeru, bet paplašināja savas varas robežas arī uz austrumiem, tālu aiz Persijas līča un tāpat uz rietumiem līdz pat Vidusjūrai. Sargons pasludināja sevi par Šumeru un Akadas karali. Viņš gan izbeidza šumeru pilsētvalstu patstāvības laikmetu, taču viņa impērijā šumeru valoda un kultūra ne tikai neiznīka, bet uzplauka vēl kuplāk, savā lokā iekļaujot arī uzvarētājus akadiešus.

Šumeru-akadiešu valsts pastāvēja tikai divus gadsimtus. To sagrāva kalniešu elamitu kareivīgās ciltis, bet vēlāk uz tās drupām varenu impēriju nodibināja lielais iekarotājs un likumdevējs Hamurapi (ap 1800. g. pirms m.ē.). 550 gadu vēlāk Mezopotāmijā nodibinās jauna asīriešu lielvalsts, bet pēc tam (626.–538. g. pirms m.ē.) semītisko haldeju radītā Jaunbabilonijas valsts. Vēlāk Mezopotāmiju iekaro persiešu monarhs Kīrs. Beidzot parādās viens no vislielākajiem iekarotājiem cilvēces vēsturē Maķedonijas Aleksandrs un pakļauj sev visus Tuvos Austrumus.

Akadiešu, babiloniešu, asīriešu un haldeju, bet zināmā mērā pat persiešu un grieķu valstis bija šumeru kultūras tiešie mantinieki. Šumeru loma šajās cita citai sekojošās impērijās dzīvi atgādina romiešu un Romas kultūras nozīmi Eiropas valstu vēsturē. Gandrīz trīs tūkstoši gadu ilgā laika posmā šumeru valoda, līdzīgi latīņu valodai, ne tikai kā neiznīka, bet turpināja attīstīties, lai gan pašu šumeru jau sen vairs nebija.

Sākotnēji šumeru valoda bija visnotaļ izplatīta līdzās citām semītu valodām.²⁶ Gadu gaitā tā tomēr pārvērtās tikai par priesteru un dzejnieku valodu. Tempļos šumeru valoda tika lietota kā sakrāla valoda, un ar lielu cieņu to mācīja skolās, kur tika sagatavoti rakstveži, soģi, dziednieki, skolotāji un astronomi. Piemiņas ieraksti akmens plāksnēs un uz cokoliem gadsimtiem ilgi tika iekalti šumeru vai arī paralēli šumeru un babiloniešu valodā.

Atklājumi Ūrā un citās šumeru pilsētās pašos pamatos izmainīja uzskatus par mūsu kultūras cilmi. 19. gadsimta sākumā zinātnieki domāja, ka par kultūru, bet jo sevišķi mākslu mums jāpateicas grieķiem, kuru vidū tā esot parādījusies pēkšņi, gluži kā Palādas Atēna no olimpiskā Zeva galvas. Kopš tā laika, kad iepazināmies ar Ēģiptes, Krētas un Babilonijas kultūru, mēs uzzinājām, ka mūsu civilizācijas šūpulis meklējams tālākā cilvēces pagātnē. Bet tikai arheoloģiskie izrakumi šumeru pilsētās apliecināja, ka mūsu civilizācijas pirmavots slēpjas ne tikai Ēģiptē, bet arī Šumerā, kur jau 3000 gadu pirms m.ē. arhitektūra, lietišķā māksla, tieslietas, medicīna, literatūra un astronomija bija sasniegušas apbrīnojami augstu attīstības pakāpi.

²⁶ V.E.: Droši vien Meļinovska neveikls tulkojums: šumeru valoda nav semītu valoda.

Nepārraujams pavediens cauri gadsimtiem vieno šumerus ar mūsu dienām. Dažādas tautas attīstījās un izzuda, īpatnēji pārveidodamas un nododamas nākamajām tautām sensenās kultūras un civilizācijas mantojumu, kuras sākumus tās pat nenogāda. Daudzās jomās mēs esam šumeru tāli mantinieki. Ar neskaitāmu paaudžu²⁷ starpniecību esam no šumeriem aizņēmušies gan mazāk nozīmīgus, gan visai svarīgus guvumus: gan tādus, kas bija cilvēcei ka blūķis pie kājām, gan arī citus, kuri cilvēkam bija liels atspazds viņa gaitā no primitīvisma uz civilizāciju. Kā zemkopji šumeri droši vien tālu pārspēja ēģiptiešus tīrumu apūdeņošanas prasmē ar irigācijas kanālu palīdzību. Viņi tāpat atklāja kultūraugu uzllabošanas metodes krustošanas ceļā. Dateļu palmas, kuras viņi, starp citu, uzskatīja par svētiem augiem, šumeri mākslīgi apputekšņoja un tādā veidā savos dārzos guva bagātīgas ražas.

Toties šumeru skulptūra nesasniedza sevišķi augstu meistarības pakāpi, jo Mezopotāmijā trūka tēlniecībai piemērotu materiālu: koka, akmens un metālu. Taču, neraugoties uz to, arheologi atraduši izcilus šumeru skulptūras darbus, piemēram, jau pieminēto plakancilnī attēloto ievainoto lauveni.²⁸

Arhitektūrā un lietišķajā mākslā šumeri izrādījās vienreizēji meistari. Viņi atklāja tādus lietišķās mākslas elementus kā loku, kupolu, pilastru, dzegu, frīzi, sienu mozaīkas ornamentāciju, bet par visām lietām izstrādāja arhitektūra proporcijas un harmonijas principus, tādēļ viņu cietokšņiem, tempļiem, pilīm un piramīdām, neraugoties uz to iespaidīgiem izmēriem, piemita zināma izteiksmes elegances un vieglums.

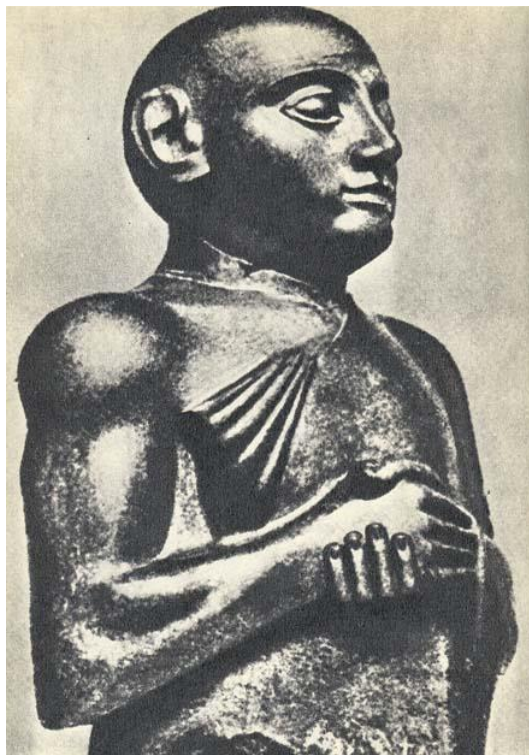
Taču vislielāko apbrīnu izraisa šumeru amatnieku izstrādājumi, kas atrasti drupās un karaļu kapenēs. Šo lietišķās mākslas šedevru radītāji bija neskaitāmi, šodien mums nezināmi zeltkaļi, podnieki, gravētāji un ieroču meistari, kurus šīs zemes varenie gan bija nobīdījuši uz sabiedrisko kāpņu zemākā spraišļa, bet kuri tomēr mīlēja savu mākslu un nodevās tai ar nekļūdīgu mākslinieciskās dailes izjūtu. Ja šumeru māksla varēja sacensties ar citu tautu mākslu, tad tas notika, galvenokārt pateicoties tiem vienkāršajiem, ar dabas dotu talantu apveltītajiem tautas māksliniekiem, kuri ar nepieredzētu prasmi no zelta un sudraba plāksnēm izkala skulptūras, kausus, krūzes, bruņucepures un vairokus, ar gliemežnīcu fragmentiem un puscēlajiem dārgakmeņiem inkrustēja arfas un šķirstiņus vai arī uz spiedogiem iegravēja miniatūras mitoloģiskas scēnas.

Cilvēce šumeriem parādā pateicību par bibliotēku, arhīvu un daiļliteratūras radīšanu, vispirmām kārtām par vēsturē pirmo lielo varoņu eposu.

Viņu reliģija sākotnēji izpaudās dabas spēku dievināšanā, taču ar laiku šie dievi, kas personificēja sauli, mēnesi, ūdeni, zvaigznes, gaisu u.tml., kļuva par tādu abstraktu jēdzienu kā taisnība, cēlsirdība, gudrība, ražīgums, valsts varenība simboliem.

Tātad šumeri radīja vairākas reliģiskas pamatidejas, kuras vēlāk aizguva citu tautu reliģijas. Visaugstākā dieva Anu vārds burtiski nozīmē «tēvs», dievietes Nīmas vārds – «dievmāte», bet dievs Tamuzs – «patiesīgais dēls». Tamuzs katru gadu rudenī mira, bet pavasarī pamodās no miroņiem. Viņa nāve un augšāmcēlšanās tika atzīmētas ar svinīgām procesijām un dievkalpojumiem, kuru laikā priesteri, atskanot bungu, flautu, ragu, tauru un arfu skaņām, dziesmas dziedādami, upurēja augus un dzīvniekus. Jāatzīmē, ka šumeri bija arī septiņtoņu gammas izgudrotāji.

Babilonijas Hamurapi likumu kodekss, kas atrasts Suzā, lielā akmens plāksnē iekalts, patiesībā bija tikai seno šumeru likumu tālāks izveidojums. Lai gan bargie miesas sodi, kādi šajā kodeksā paredzēti par vissīkākajiem pārkāpumiem, liecina par laikmeta nežēlību, tomēr par nenoliedzamu progresu uzskatāms fakts, ka kodeksa pamatā bija tīri juridiskās kategorijās ietverta no reliģiskiem aizspriedu-



Gudea, šumeru valdnieks²⁹

²⁷ V.E.: Šeit manā grāmatas eksemplārā ir daudzus gadus atpakaļ ar zīmuli izdarīts ieraksts, ka vārds «neskaitāms» Kosidovskim nozīmē apmēram skaitli 250.

²⁸ V.E.: Nu, tā lauvene taču ir asīriešu darbs, radīta vairāk nekā 1500 gadu pēc tam, kad šumeri zaudēja neatkarību un radīta vietā, kur šumeri nekad nav dzīvojuši.

²⁹ V.E.: Lagašas valdnieks (2144 – 2124 p.m.ē).

miem atbrīvota vainas koncepcija. Tātad tas bija pirmais sekularizētais kodekss, kurā valsts, bet nevis dievs atmaksā par noziegumiem. Šī šumeru, bet vēlāk babiloniešu likumu racionālistiskā iezīme no jauna izpaužas Justiniāna un Napoleona kodeksos. Šumeri atradās pārāk spēcīgā kabalistiski reliģiskas mānticības ietekmē, lai gūtu izcilākus panākumus zinātnē. Un tomēr jāatzīmē viņu svarīgākie sasniegumi medicīnā, astronomijā un matemātikā.

Šumeru priesteri gan nodarbojās galvenokārt ar nākotnes pareģojumiem pēc zvaigžņu konstelācijām, kā to rāda drupās atrastās 72 astroloģiskās grāmatas no Sargona I laikiem, taču debess novērojumi, kas tika izdarīti no zikurāta virsotnes, deva arī praktiski zinātnisku labumu. Viņi sastādīja precīzu Mēness kalendāru, kurā Mēness apgriešanās ap Zemi tika aplēsta ar precizitāti līdz četrām sekundēm. Merkurija orbītu viņi nosacīja pareizāk nekā vēlākie grieķu astronomi Hiparhs un Aleksandrijas Ptolemejs.

Matemātikā šumeri iemācījās apbrīnojami veikli rīkoties ar daudzdzimīgiem skaitļiem. Grieķi, kas matemātikā izdarīja fundamentālus atklājumus, skaitli 10000 uzskatīja par «pārāk lielu, aprēķinos neizlietojamu»; Eiropā miljona jēdziens kļuva populārs tikai 19. gadsimta sākumā, bet kādā no šumeru ķīlraksta plāksnītēm atrasts matemātisks aprēķins, kura atrisinājumu izteica skaitlis $195\cdot955\cdot200\cdot000\cdot000$.

Šumeru medicīna, lai gan ķirurģijā un dziedniecības augu pielietojumā tā nebija gluži bez racionāliem pamatiem, visumā balstījās uz maģiskām izdarībām, pesteļiem, burvestībām un apvārdošanu.

Šumeru vidū jo plaši bija izplatīti ticējumi melnajai maģijai. Astonās ķīlraksta plāksnītēs saglabājušās sīkas pamācības, kā cīnīties pret raganām. Bet kā gan lai to pārmet cilvēkiem, kuri dzīvojuši pirms 5000 gadiem, ja vēl 1481. gadā pāvests Inokentijs VIII publicēja bullu pret tiem, kas stājas sakaros ar dēmoniem, bet viduslaiku «Raganu veseris» līdz pat 18. gadsimtam bija rokasgrāmata to cilvēku spīdzināšanai, kurus turēja aizdomās par burvestībām.





Faraonu Ēģiptē

Akmens, kas dārgāks par dimantu

1798. gadā Napoleons, gatavodamies Ēģiptes karagājienam, Tulonas ostā sapulcēja 128 kuģus un 38 tūkstošus Itālijas kampaņas veterānu. Tas bija ļoti riskants pasākums, jo Vidusjūras ūdeņus tajā laikā kontrolēja Lielbritānijas varenā flote, ko komandēja admirālis Nelsons. Napoleons tomēr cerēja, ka divi pēc kārtas notikušie angļu matrožu dumpji pretinieku tik lielā mērā dezorganizējuši, ka franču vieglajiem kuģiem izdosies nepamanītiem izslīdēt cauri ienaidnieka blokādei.

Ar šo ekspedīciju saistītie plāni neaprobežojās tikai ar Ēģiptes iekarošanu. Napoleons bija nodomājis ar savu mazo, taču kaujās rūdīto armiju vēlāk doties uz Indiju, pakļaut to un tādā veidā izlodzīt britu pasaules impērijas pamatus. Napoleons vēl jaunībā bija jūsmojis par Maķedonijas Aleksandra iekarojumiem, tāpēc sapņoja iet lielā karavadoņa pēdās un nodibināt lielvalsti Austrumos, lai kļūtu tajā par feodālu, despotisku valdnieku.

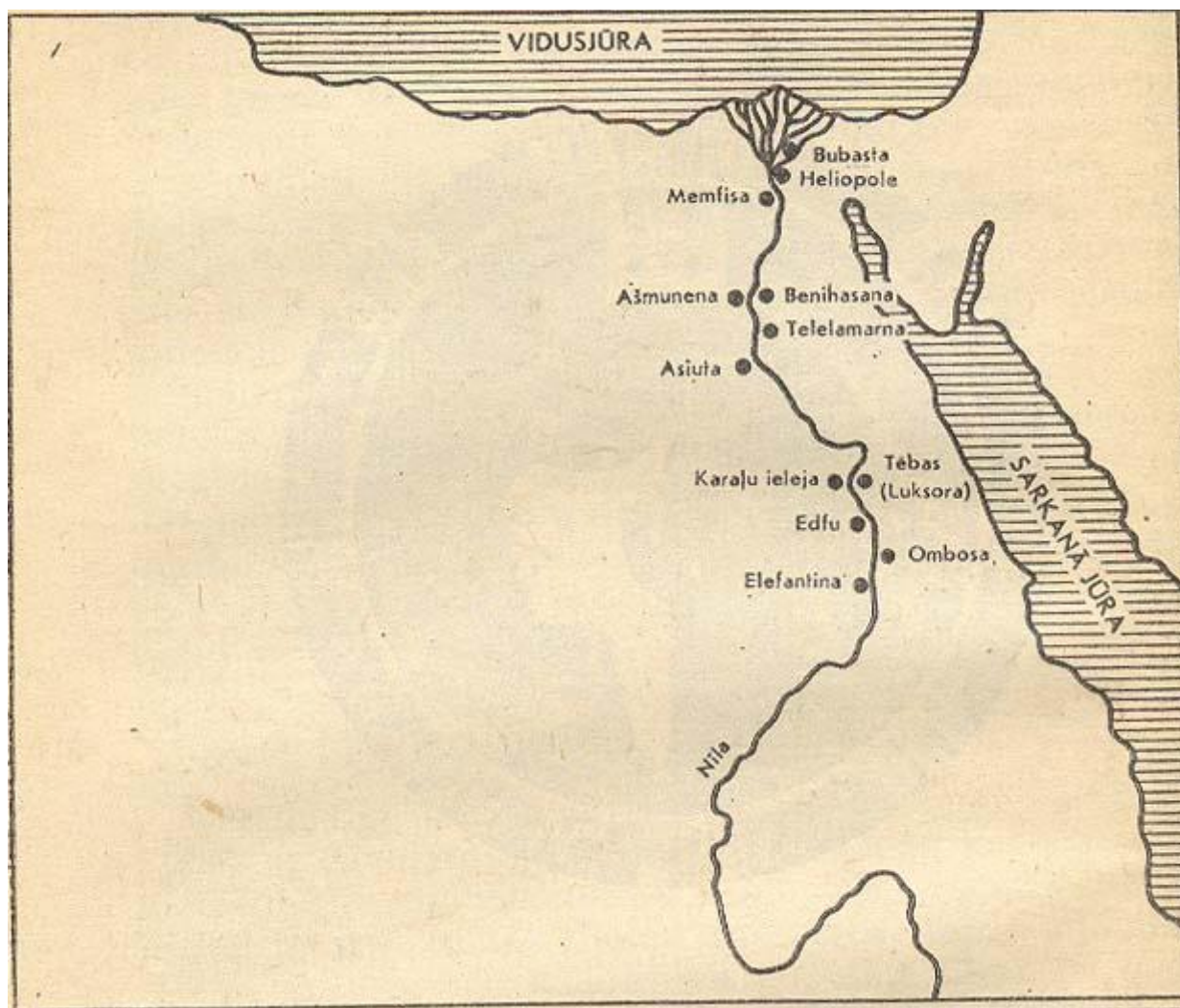
18. gadsimta beigās Ēģipte eiropiešiem vēl bija valdzinoša un noslēpumaina zeme. Tās vēsturi pazina tikai no seno rakstnieku Herodota, Strabona, Diodora un Plutarha darbiem, kā arī pēc Renesanses laikmeta rakstnieku juceklīgām ziņām. Bet no Nīlas ielejas atgriezušies ceļinieki stāstīja brīnumus par turienes sensenajām drupām, par svētnīcām, piramīdām, kolonnām, sfinksām un obeliskiem, kas no augšas līdz apakšai klāti ar noslēpumainām zīmēm un daļēji apbērti ar vēja dzītajam tuksneša smiltīm. Viņu vidū bija arī poļu arheologs, vēsturnieks un ceļotājs Jans Potockis (1761.–1815.), kurš 1797. gadā, tātad gadu pirms Napoleona ekspedīcijas, bija izdevis grāmatu franču valodā ar virsrakstu «Ceļojums pa Turciju un Ēģipti».

Bez Ēģiptes un Indijas iekarošanas Napoleons sev izvirzīja arī citu, cilvēces interesēm daudz atbilstošāku uzdevumu nekā viņa militārie plāni. Ekspedīcijai uz Ēģipti vajadzēja aizsākt šīs zemes vēstures sistemātisku zinātnisku izpēti. Tāpēc viņš ņēma līdzi prāvu skaitu zinātnieku un mākslinieku: astronomus, ģeometrus, ķīmiķus, mineralogus, orientālistus, tehniķus, gleznotājus, zīmētājus un pat dzejniekus, tos nodrošinādams ar nepieciešamiem zinātniskiem piederumiem.

Nelsonam nelaimējās: franču flote nepamanīta šķērsoja Vidusjūru un 2. jūlijā piestāja Ēģiptes krastā. Pie piramīdām notika izšķirēja kauja ar ēģiptiešiem. Napoleona armijai pretī stājās Ēģiptes beja Murada 10'000 jātnieku. Mameluki, beja miesassargu gvarde, uz drasējošiem arābu zirgiem izskatījās varen braši un kareivīgi. Tā vien likās, ka ar saviem līkajiem zobeniem tie gabalu gabalos sakapās franču kājniekus. Taču Itālijas kampaņas veterānu pieredze un disciplīna ņēma virsroku pār ēģiptiešu kavalērijas izveicību. Kaujā pie piramīdām franču ekspedīcijas korpuss sakāva beja karaspēku. 25. jūlijā Napoleons iegāja Kairā.

Bet nepilnas divas nedēļas pēc šīs uzvaras, t.i., 7. augustā, laime novērsās no Napoleona. Pie Abukiras līča, kurā bija noenkurojusies visa franču flote, pēkšņi parādījās Nelsons. Franču admirālis bija atļāvis matrožiem izkāpt krastā un, neraugoties uz britu parādīšanos, nedeva trauksmes signālu, domādams, ka pretinieks neiedrošināsies iebrukt līcī, kur bija daudz bīstamu zemūdens klinšu un sēkļu. Tomēr Nelsons ielauzās līcī un ar klāja artilērijas uguni nogremdēja pie krasta sadrūzmējušos franču

kuģus. Neveiksme Abukiras līcī nogrieza Napoleonam atceļu uz Franciju un ilgāku laiku lika viņam uzturēties Ēģiptē.



Ģenerāļa Dezē korpusā, kurš vajāja sakauto Muradu, atradās viens no zinātnieku komisijas locekļiem, Dominiks Vivāns Denons. Šā zinātnieka dzīve bija ļoti interesanta. Kā kaleidoskopā tajā atspoguļojās visi politiskie apvērsumi, kas tajā laikā satricināja Franciju un Eiropu. Aristokrāts un reizē talantīgs gleznotājs, viņš monarhijas laikā sasniedza visus iespējamus goda amatus un privilēģijas. Pateicoties žilbinošai inteliģencei, asprātībai un taktam, viņam pavērās visas Eiropas iespaidīgāko namu durvis. Parīzē viņš skatījās karaļa gemmu kolekcijas glabātāja amatā un bija iecelts arī Francijas akadēmijas locekļa godā. Viņš kļuva par Pompodūra kundzes favorītu, Ludviķis XVI viņu aizsūtīja uz Pēterburgu par franču vēstniecības pirmo sekretāru. Uzturēdamies Krievijā, viņš prata iemantot carienes Katrīnas labvēlību. Vēlāk, kad Denonu pārcēla uz Šveici sūtņa amatā, viņš tuvu sadraudzējās ar Voltēru un bija tā mājā pastāvīgs viesis.

Saņēmis ziņu par revolūcijas izcelšanos, Denons steidzās uz Parīzi. Tur viņš pieredzēja galīgu postu, jo revolucionārā valdība konfiscēja viņa īpašumus. Kādu laiku Denons pārtika no līdzekļiem, ko ieguva, galvaspilsētas ielās pārdodams savus zīmējumus. Taču tas neturpinājās ilgi, jo drīz par Denonu sāka rūpēties lielais gleznotājs Dāvids, kurš viņam uzticēja savu modes projektu gravēšanu varā. Denons ne vien centīgi izpildīja sava aizgādņa uzdevumus, bet arī paguva tādā mērā savaldzināt Robespjēru, ka tas lika atdot māksliniekam konfiscētos īpašumus.

Labi Denonam klājās arī Napoleona valdīšanas laikā: šoreiz viņš jau bija pratis iemantot diktatora sievas Žozefīnas labvēlību un, pateicoties viņas gādībai, tika ieskaitīts Ēģiptes ekspedīcijas zinātnieku komisijā. Aizsteidzoties priekšā notikumiem, vēl pieminams, ka pēc atgriešanās no Ēģiptes Denons tika iecelts par visu Francijas muzeju ģenerāldirektoru un tajā pašā laikā viņš uzrakstīja romānu, kuru Balzaks augstu novērtēja par tālaika Francijas ieražu reālistisku attēlojumu.

Ēģiptes drupu noslēpumainais un drūmais valdzinājums dziļi ietekmēja Denonu. Kopš savas ierašanās brīža Ēģiptē viņš no rokām neizlaida zīmuli un albumu. Kvēlā aizrautībā mākslinieks uz papīra fiksēja visu, ko pamanīja ceļā, dodamies kopā ar ģenerāļa Dezē korpusu gar Nīlu līdz pirmajām krācēm. Viņa zīmējumi bija ārkārtīgi precīzi un atgādināja vara grebumus, tādēļ tie tika ķertin izķerti kā drošs ziņu avots par Ēģiptes senajām celtnēm.

Ēģiptes karagājiena laikā Denonam bija jau pāri 50 gadiem, taču robustas jautrības, biedriskuma, drosmes un fiziskas izturības dēļ viņš franču karavīru vidū iemantoja lielu popularitāti. Ne mokošā tveice, ne arī ilgie un tālie pārgājieni pa irdenajām tuksneša smiltīm nespēja laupīt viņam darba prieku. No rīta viņš pirmais bija kājās un vakarā pēdējais likās gulēt. Zīmēja Denons nemitīgi: gan pārgājienus, ēdienu un sadursmju reizēs, pat vēl tad, kad ap viņu svilpoja lodes. Mākslinieka albuma lappusēs parādījās aizvien jaunas kolonnas, sfinksas, obeliski, tempļi, Nīlas un tuksneša ainavas.

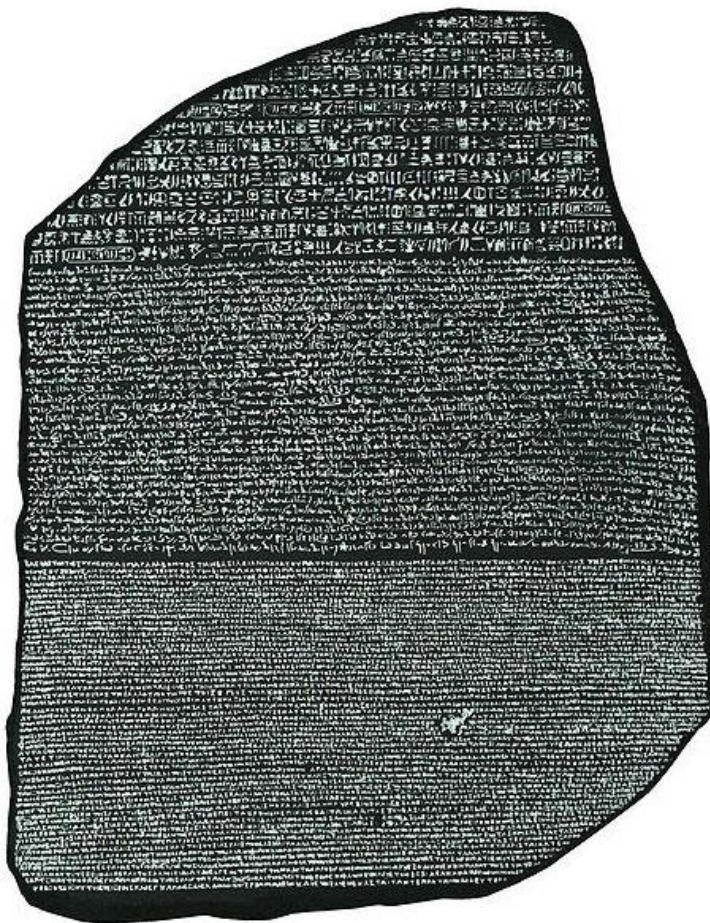
Ēģiptes ekspedīcijas laikā zinātnieku komisija Kairā attīstīja rosīgu pētniecisku darbu. Taču tā neveica nekādus izrakumus, jo zemes virspusē bija tik daudz senatnes palieku, ka to reģistrācijai vien būtu nepieciešami vairāki gadi. No Francijas atvestie zinātnieki izdarīja drupu mērījumus, aprakstīja senatnes pieminekļus, beidzot izgatavoja to modeļus un atlējumus ģipsā un mālā. Tāpat viņi savāca milzīgu ēģiptiešu mākslas paraugu kolekciju: statujas, plakanciļņus un pat sarkofāģus, kurus, neraugoties uz Nelsona blokādi, izdevās nosūtīt uz Parīzi.

1799. gada augustā neliela franču vienība ģenerāļa Bušāra vadībā veica nocietinājumu darbus Rašidas fortā, kas atradās dažu kilometru attālumā no arābu ciemata Rozetas Nīlas krastā. Kādu dienu viens no kareivjiem atraka milzīgu melna, pulēta bazalta plāksni, kuras virsma bija noklāta ar trīs slejās sakārtotiem uzrakstiem. Jau pirmie pētījumi franču ēģiptologu vidū izraisīja lielu satraukumu. Izrādījās, ka uzraksti izdarīti divās valodās. Abās pirmajās slejās bija teksts ēģiptiešu valodā, un proti, vecajā, hieroglifiskajā, kā arī jaunākajā, vienkāršotajā demotiskajā rakstībā, bet trešā sleja bija uzrakstīta grieķu valodā. Viens no ģenerāļiem, helēnists pēc izglītības, viegli izlasīja šo tekstu un pārliecinājās, ka tā ir ēģiptiešu priesteru godinājuma adrese, kas 196. gadā pirms m.ē. nosūtīta Ptolemejam V Epifanam sakarā ar viņa kronēšanu.

Romas imperators Teodosijs 391. gadā izdeva ediktu, ar kuru pavēlēja slēgt visas pagānu svētnīcas. Reizē ar to dažādo pagānisko kultu priesteri tika izklīdināti un nevarēja turpināt savu reliģisko darbību. Daži no viņiem pieņēma kristīgo ticību. Ēģiptē, izzūdot pēdējiem priesteriem, aizmirsās arī grūtā hieroglifu lasīšanas māksla. Kopš tā laika veselus 1500 gadus neskaitāmie uzraksti uz svētnīcām un kapenēm, piemiņas plāksnēm, sarkofāģiem, statujām un obeliskiem kļuva vienīgi par mirušām rakstu zīmēm. Par tiem zināja tikai to, ka šo zīmju motīvi ņemti tieši no dzīves, jo rakstu apveidos viegli bija pazīt cilvēku, dzīvnieku, augu, augļu, darba rīku, apģērba piederumu, kurvju, trauku, ieroču un daudzu citu ikdienā lietojamu priekšmetu apveidus.

Zinātnes pasaule pareizi novērtēja «Rozetas akmeņa» milzīgo nozīmi. Kāds no arheologiem pat esot izteicies, ka šī plāksne ir «vērtīgāka par visiem faraonu dimantiem». Plāksnes nozīme dibinājās uz to, ka pirmo reizi zinātnieki ieguva ēģiptiešu tekstu kopā ar tā precīzu tulkojumu grieķu valodā. Tātad, salīdzinot abu tekstu atsevišķos vārdus un fonētiskās zīmes, bija iespējams atšifrēt hieroglifu noslēpumu.

Uzvarējušās, taču angļu flotes bloķētās franču armijas stāvoklis Ēģiptē ar katru dienu kļuva grūtāks. 1799. gada 17. augustā Napoleons uz fregates «Muron» slepus atstāja Ēģipti un laimīgi



Rozetas akmens

nokļuva līdz Francijas krastiem. 1801. gadā franču ekspedīcijas korpuss kapitulēja. Saskaņā ar Aleksandrijā noslēgto miera līgumu francūžiem vajadzēja nodot angļiem visus Ēģiptes senatnes pieminekļus, ko bija savākusi zinātnieku komisija, ieskaitot arī «Rozetas akmeni», kurš drīz vien nokļuva Britu muzejā.

Likās, ka francūži uz laiku laikiem zaudējuši savu rūpīgā kolekcionēšanas un pētniecības darba augļus. Taču tā nebija: pateicoties savai piesardzībai, viņu rokās palika milzīgs ilustratīvs un aprakstu materiāls, kā arī ģipsi un mālā veidotas senatnes palieku kopijas, vispirms jau «Rozetas akmeņa» nospiedums. Tāpēc viņi varēja turpināt tālākas ēģiptoloģijas studijas jau tieši savā zemē.

1802. gadā Vivāns Denons izdeva grāmatu ar nosaukumu «Ceļojums pa Augšas un Lejas Ēģipti». Tā ieguva milzīgu popularitāti un izraisīja plašu interesi visā Eiropā.

Lūzuma moments ēģiptoloģijas attīstībā tomēr bija 24 sējumu plaša darba izdošana, ko sastādīja Fransuā Zomārs, pamatojoties uz zinātnieku komisijas savātajiem materiāliem. Izdevums bija bagātīgi ilustrēts ar Denona zīmējumiem. «Ēģiptes apraksts» – tā saucās šis darbs – tika izdots, nežēlojot līdzekļus, starp citu, tajā bija ievietoti simtiem grebumu, no kuriem vairums bija ar roku izkrāsoti.

Eiropiešu lasītājiem šī grāmata bija sava veida atklāsme. Ēģiptiešu lieliskās celtnes un statujas, kas agrāk bija pieejamas tikai nedaudziem ceļotājiem, ar savu diženumu un īpatnējo stilu izraisīja vispārēju apbrīnu. Grāmatas kārtējie sējumi parādījās no 1809. līdz 1813. gadam, un šie gadi tad arī uzskatāmi par ēģiptoloģijas sākuma laiku. Šai zinātnes nozarei, pateicoties simtiem pētnieku pūlēm, bija lemts noskaidrot lielum lielo daļu ēģiptiešu kultūras noslēpumu.

Turpmāki zinātniski pētījumi nebija domājami bez hieroglifu atšifrēšanas. Tāpēc pētījumu pirmajā posmā visa zinātnieku uzmanība bija pievērsta «Rozetas akmenim», jo, tā kā uzraksts uz tā bija divās valodās, tad likās, ka tieši šeit atrodama mīklas atslēga. Taču pagaidām visas pūles nesa tikai vilšanos. Galu galā tika izsacītas šaubas, vai vispār šis uzdevums ir atrisināms. Izcilais franču orientālists de Sasi pat atļāvās izteikties, ka «šī problēma ir pārāk komplicēta un zinātniski neatrisināma».

Šampolions – hieroglifu atmodinātājs

Tajā laikā, kad hieroglifu atšifrēšana izraisīja kvēlus strīdus, Napoleons par Grenobles departamenta prefektu iecēla vienu no Ēģiptes komisijas locekļiem, matemātiķi un fiziķi Žanu Batistu Furjē. Lielais zinātnieks aizrautīgi rūpējās par vietējo skolu attīstību, veltīdams tai daudz laika un enerģijas. 1801. gadā, kad Furjē ieradās inspekcijas braucienā kādā Grenobles vidusskolā, viņa uzmanību saistīja vienpadsmit gadu vecs skolēns, vārdā Žans Fransuā Šampolions, kuru austrumniecisko sejas vaibstu pēc biedri bija iesaukuši par «ēģiptieti».

Sarunādamies ar zēnu, Furjē sev par lielu izbrīnu atklāja, ka sīkais, slimīga izskata puisēns pavisam tekoši runāja latīņu un grieķu valodā un pašreiz bija sācis mācīties senebreju valodu. Zēna neparastā inteliģence atstāja uz zinātnieku tik lielu iespaidu, ka viņš to ielūdza pie sevis mājā. Furjē savu viesi izvadāja pa visām istabām un parādīja bagātīgo senatnes pieminekļu kolekciju, ko viņš bija atvedis no Ēģiptes. Šampolions visu laiku klusēja, bet, ieraudzījis ar rakstu zīmēm klāto papirusu kaudzi, bikli ievaicājās:

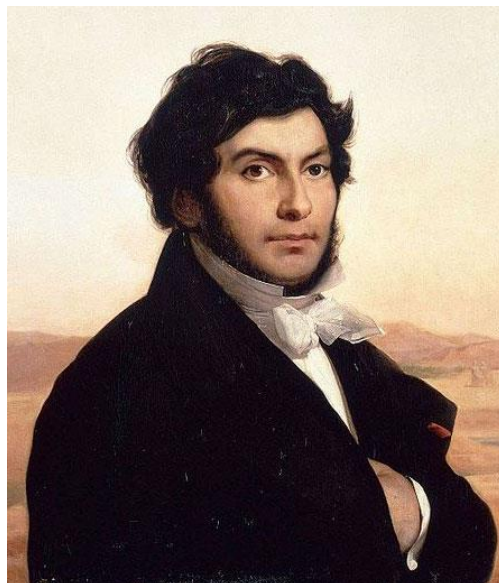
– Vai tos kāds jau izlasījis?

– Diemžēl nē...

– Gan es kādreiz tos izlasīšu, – zēns atbildēja.

Trīspadsmitajā mūža gadā Šampolions bez jau pieminētajām tekoši pārvaldīja vēl arābu, sīriešu, haldeju, koptu, senķīniešu un sanskrita valodu. Brīnumbērns – ģeniālā lingvists slava drīz vien sasniedza Parīzi.

Pēc vidusskolas beigšanas Šampolions bija nodomājis iestāties kādā no Parīzes licejiem. Šajā nolūkā viņš uzrakstīja konkursa darbu, kuru viņam vispirms vajadzēja nolasīt savas dzimtās pilsētas licejā. Profesori gaidīja šādās reizēs parasto skolēna sacerējumu un bija bezgala pārsteigti, kad jaunais kandidāts viņiem iesniedza nopietnu, patstāvīgu zinātnisku traktātu ar nosaukumu «Ēģipte faraonu



Jean-François **Champollion**
(1720.12.23 – 1832.03.04)

valdīšanas laikmetā», kas ietvēra daudzus nezināmus faktus un uz senebreju, grieķu un latīņu literatūras tekstiem balstītas drosmīgas atziņas.

Profesori bija tik izbrīnījušies, ka viņi ne vien atzina Šampoliona tiesības iestāties licejā studiju nolūkos, bet arī nolēma uzņemt viņu savā vidū kā skolotāju kolēģijas locekli. To izdzirdējis, Šampolions zaudēja samaņu un nespēja pats saviem spēkiem aizkļūt uz mājām.

Taču viņš neizmantoja šo piedāvājumu, bet devās uz Parīzi, lai tur turpinātu studijas. Sēdēdams diližansā, Šampolions savam aizgādnim, vecākajam brālim, atzinās, ka studiju nolūks ir tikai sagatavoties «Rozetas akmens» atšifrēšanai. Tas bija jaunā zinātnieka sapņu kalngals, un tam viņš veltīja visu savu dzīvi un visas pūles. Studēdams Austrumu valodas, viņš tiecās iepazīt austrumtautu psiholoģiju un mentalitāti, lai tādā kārtā tuvotos seno ēģiptiešu domāšanas veidam. Šampolions ticēja, ka, tikai ejot pa šo grūto ceļu, būs iespējams atrast atslēgu viņu rakstības un valodas atšifrēšanai.

Galveno vērību viņš piegrieza koptu valodai, kas uzskatāma par senēģiptiešu valodas attīstības visvēlāko un pēdējo fāzi. Šo valodu ēģiptiešu fellahi lietoja vēl 17. gadsimtā, bet kā koptu baznīcas rituālā valoda tā saglabājusies līdz mūsu dienām. Šampolions tajā runāja tekoši un, lai apgūtu rakstības iemaņas, koptu valodā rakstīja savu dienasgrāmatu.

Studēdams grāmatas par Ēģipti, Šampolions tik pamatīgi iepazinās ar šo zemi, ka tajā laikā slavenais Āfrikas apceļotājs Sominī de Manankūrs pēc ilgākas sarunas ar Šampolionu iesaucās:

– Bet viņš taču šo zemi pazīst daudz labāk par mani!

Šampolions Parīzē dzīvoja lielā trūkumā. Mitinājās viņš jumta istabiņā Luvras tuvumā, bieži cieta badu un nelabprāt gāja laukā, jo noskrandusā uzvalkā viņam bija kauns rādīties cilvēkos. Zagšus viņš aizlavījis tikai līdz bibliotēkām, kur augu dienu pavadīja, pār grāmatām nolīcis. Reiz ziemā viņš grūti sasirga un bez apkopšanas gulēja neapkurinātā, drēgnā kambarītī. Pārtika Šampolions no tiem trūcīgajiem līdzekļiem, ko viņam atsūtīja vecākais brālis no saviem nelielajiem ienākumiem.

Kādu dienu Šampolions uz ielas sastapa paziņu, kurš viņam pastāstīja Ijaba vēsti: hieroglifi esot atšifrēti. Šampolions nobālēja un sagrīļojās kā dzērumā. Tāpat visas cerības sabruka, viss darbs bijis veltīgs, tāpēc ka viņam kāds aizsteidzies priekšā.

– Kas to paveicis? – viņš ar pūlēm izspieda.

– Aleksandrs Lenuārs. Tikko iznākusi viņa brošūra «Jaunais iztulkojums». Tajā viņš apgalvo, ka esot atšifrējis visus hieroglifus. Padomā tikai, kāds tas ieguvums zinātnei...

– Lenuārs? – Šampolions nobrīnījās. – Vēl vakardien es viņu sastapu, bet viņš man neieiminējās par to ne pušplēsta vārda.

– Kāds tur brīnums? Viņš uzskatījis par prātīgāku ciest klusu, līdz parādīsies brošūra.

Šampolions aizsteidzās uz tuvāko grāmatnīcu un nobažījies nopirka brošūru, lai tūlīt to izstudētu.

Kādu stundu pēc Šampoliona pārnākšanas saimniece, virtuvē sēžot, aiz durvīm izdzirdēja nevaldāmus smieklus. Viņa pietrūkās kājās un ielūkojās īrnieka istabiņā. Šampolions, histēriski smiedamies, valstījās pa dīvānu. Brošūra bija pilna ar bezjēdzīgām aplamībām. Viņš jau pietiekami bija iedziļinājies šajā problēmā, lai tūlīt saredzētu brošūrā izklāstītās blēņas.

1809. gadā, deviņpadsmit gadu vecumā, Šampolions atgriezās Grenoblē, lai turienes universitātē pārņemtu vēstures katedru. Taču drīz vien jauno zinātnieku visādi sāka vajāt policija, jo viņš bija kvēls republikānis un neslēpa savu negatīvo attieksmi pret Napoleona despotiju. Viņš sacerēja par imperatoru dzelīgas satīras un atklāti uzstājās pret tā militaristisko politiku.

Kādā vēstulē brālim Šampolions nocitēja šādas rindas no indiešu svētās grāmatas Zend-Avestas: «Labāk uzart sešus akus zemes, nekā uzvarēt divdesmit četrus karos». Tādēļ arī drīz vien universitātes vadība atņēma viņam zinātnisko stipendiju.

Pēc Napoleona krišanas Šampolions tikpat sīvi cīnījās pret jaunās monarhijas spaidiem. Viņš rakstīja lugas un satīriskas dziesmiņas, kuras mīklī izplatījās pilsētas ielās. Neraugoties uz finansiālām grūtībām, viņš šajā laikā izstrādāja vairāk nekā tūkstoš lappušu franču-koptu valodas vārdnīcai, par ko vēstulē brālim atjautīgi izsakās:

«Mana vārdnīca ar katru dienu top biezāka, toties es pats kļūstu aizvien plānāks».

Pienāca vētrainās Napoleona «simt dienas». Napoleons aizbēga no Elbas, atgriezās Francijā un ienāca Grenoblē, kur viss garnizons tūlīt nostājās viņa pusē. Imperators izvērta drudzainu militāru un politisku darbību, taču, padzirdējis par jauno zinātnieku, atlicināja laiku, lai personīgi to apmeklētu. Nepiegrieždamies vērību vēsumam, ar kādu ciemiņš tika uzņemts, imperators dzīvi interesējās par Šampoliona darbu. Napoleons pie zinātnieka ieradās arī vēl nākamajā dienā un apsolīja tam palīdzību koptu valodas vārdnīcas izdošanā.

Impērija drīz vien atkal krita, taču Napoleona veterānu garnizons Grenoblē negribēja padoties rojālistiem un cīnījās līdz pēdējam vīram. Tad ģenerālis Latūrs uzsāka pilsētas apšaudi ar lielgabaliem.

Šampolions gan aizvien Napoleonam bija pārmetis republikānisko ideālu nodevību, taču visniknāko naidu viņš izjuta pret rojālistiem, tāpēc bez vilcināšanās atrāvās no savām studijām un iestājās pilsētas aizstāvju rindās.

Rojālisti nekad viņam to nepiedeva. Ieņēmuši pilsētu, tie nekavējoties atņēma Šampolionam universitātē katedru, bet vēlāk nodeva viņu tiesai, apvainodami valsts nodevībā. Šampolionam draudēja giljotīna, tāpēc viņš 1821. gada jūlijā aizbēga no Grenobles un devās uz Parīzi, kur bija vieglāk paslēpties.

Nav zināms, kādu iemeslu pēc – vai nu neveiksmes bīdāmie, vai arī juzdamies vēl nepietiekami sagatavots, – Šampolions līdz šim vēl nebija nopietni ķēries pie «Rozetas akmens» atšifrēšanas. Taču tagad, 1822. gadā, viņš pa īstam uzsāka šo darbu.

Kādas bija tālaika zināšanas par hieroglifiem? Bija jau zināms, ka ēģiptiešu rakstība pārdzīvojusi trīs attīstības fāzes, kas izpaudās trijos atšķirīgos grafiskos tipos. Vissenākajā savas vēstures posmā ēģiptieši bija lietojuši hieroglifus, t.i., zīmes, kas reālistiski attēloja dzīvas būtnes un nedzīvus priekšmetus. Tā kā šāda veida rakstība bija diezgan komplicēta un prasīja ievērojamu zīmētāja talantu, zīmes pēc kāda laika tika vienkāršotas, reducējot tās līdz visnepieciešamākajām aprisēm. Tā izcēlās hierātiskā rakstība, kuru lietoja galvenokārt ēģiptiešu priesteri uzrakstiem svētnīcās un kapenēs. Beidzot pēdējā attīstības posmā parādījās demotiskā jeb tautas rakstība; tas bija kursīvveida raksts, kas sastāvēja no viegli izzīmējamām svītriņām, lokiem un aplīšiem, un šajās zīmēs grūti bija pazīt sākotnējos simbolus.

Par hieroglifiem dzīvi interesējās jau senatnes rakstnieki. Herodots, Strabons un Diodors, bet jo sevišķi Horapollons (m.ē. 4. gs.), kuru uzskatīja par izcilu autoritāti šajā jomā, pārliecināti apgalvoja, ka hieroglifi esot piktogrāfiska jeb bilžu rakstība, kur atsevišķi simboli apzīmē veselus vārdus, nevis balsienus vai burtus, tāpat katrs simbols apzīmē noteiktu konkrētu priekšmetu vai abstraktu domu.

19. gadsimta pētnieki tik lielā mērā atradās šīs hipotēzes varā, ka viņiem pat nenāca prātā to zinātniski pārbaudīt. Rezultātā viņi pūlējās atšifrēt hieroglifus, traktējot tos kā piktogrāfiskās sistēmas patstāvīgus jēdzieniskus elementus. Šādas interpretācijas ietekmē visas viņu pūles izrādījās veltīgas, un – vēl ļaunāk – šīs maldīgās metodes viņus reizēm noveda līdz gluži aplamām, nezinātniskam atziņām. Vienīgi jaunais angļu arheologs Tomass Jangs izsacīja pieņēmumu, ka ēģiptiešu uzraksti sastāv ne tikai no piktogrāfiskām, bet arī no fonētiskām zīmēm, taču viņš nespēja no šiem novērojumiem izdarīt praktiskus secinājumus un atrast atslēgu hieroglifu atšifrēšanai.

Šampoliona vēsturiskais nopelns ir tas, ka viņš atsacījās no Herodota, Strabona, Diodora un Horapollona ietekmes un drosmīgi gāja pats savu ceļu. Viņš pieņēma, ka ēģiptiešu rakstība sastāv no fonētiskiem, bet nevis jēdzieniskiem elementiem.

Grieķu uzrakstā uz «Rozetas akmens» bija Ptolemeja un Kleopatras vārdi. Tāpat tiem pašiem vārdiem vajadzēja būt arī abos ēģiptiešu tekstos. Bet kā lai tos atrod starp simtiem noslēpumainu grafisku zīmju? Par laimi, uzdevums izrādījās vieglāks, nekā varēja likties pirmajā acu uzmetienā. Jau sen bija zināms, ka ēģiptieši valdnieku vārdus apvelk ar ovālu ietvaru. Tāpēc Šampolions nešaubījās, ka abos ietvaros, kas skaidri izdalījās kopējā hieroglifu mudžeklī, ieslēgti valdnieku vārdi.

Salīdzinādams atsevišķas ēģiptiešu raksta zīmes ar atbilstošiem grieķu burtiem, viņš varēja neapšaubāmi konstatēt, ka viņa tēze par hieroglifu fonētisko struktūru ir pilnīgi pamatota.

Taču Šampolions ar to neapmierinājās. Pēc kārtas salīdzinādams ēģiptiešu zīmes ar grieķu burtiem, no kuriem sastāvēja vārdi «Ptolemejs» un «Kleopatra», viņš atburtoja trīs hieroglifus, kuru fonētiskā nozīme bija P, O un L. Zināmas grūtības radīja tas, ka diviem citiem hieroglifiem, kuriem abos ēģiptiešu vārdos vajadzēja būt identiskiem, jo tie abos gadījumos apzīmēja T un E skaņas, bija atšķirīgi grafiski apveidi. Tomēr Šampolions izvirzīja pareizu pieņēmumu, ka ēģiptieši dažos gadījumos vienas un tās pašas skaņas apzīmēšanai lietojuši dažādas zīmes, tāpat kā grieķiem, piemēram, bija divi burti E un O skaņu apzīmēšanai.

Izmantodams atšifrētās zīmes, Šampolions vēl izlasīja Aleksandra un dažu romiešu imperatoru vārdus citos tekstos, tādā kārtā pavairodams atšifrēto hieroglifu kopējo skaitu.

Dažos gadījumos viņš izmantoja metodes, ko parasti lieto, atrisinot rēbusus. Tā, piemēram, vienā no ietvariem viņš atrada divas hieroglifiskas zīmes: ☉, t.i., apli ar punktu vidū, un vēl īpašu zīmi ☿, kas atgādināja dubultu trejzaru dakšu. Lauzīdams galvu par apla nozīmi, Šampolions pieņēma, ka tas ir saules simbolisks attēls.

No grieķu rakstnieku vēstījumiem viņš zināja, ka ēģiptiešu valodā saule ir Ra. Tā kā abi hieroglifi bija apvilkti ar ovālu ietvaru, varēja droši pieņemt, ka tie apzīmēja faraona Ramzesa vārdu. Bet kā bija izrunājama vārda otrā puse jeb jau pieminētās dakšas? Atbildi uz šo jautājumu viņam sniedza koptu

valoda. Tajā ir vārds *meses*, kas nozīmē dēlu. Tagad viss kļuva skaidrs: ēģiptiešu valodā karaļa vārds skanēja *Rameses* jeb tulkojumā «saules dēls».

Mums, nespeciālistiem, grūti novērtēt milzīgo garīgo piepūli, kādu no Šampoliona un viņa darba turpinātājiem prasīja hieroglifu atšifrēšana. Ēģiptiešu rakstība ir daudz komplicētāka, nekā varētu likties, spriežot pēc nule pārrunātajiem piemēriem. Pietiek minēt vēl dažus raksturīgus sīkumus, lai lasītājs par to pārliecinātos.

Ēģiptieši patskaņus nemaz neapzīmēja, tāpēc rakstītie vārdi sastāvēja tikai no līdzskaņiem. Ja mēs, piemēram, sastaptos ar divu līdzskaņu sakopojumu «rk», tad pirmajā gadījumā tas varēja nozīmēt «roka», «arka», «rika» u. tml.

Lai novērstu šāda veida pārpratumus, ēģiptieši vārdu beigās lika tā saucamos determinatīvus jeb apzīmētājus, kam vajadzēja norādīt, par kādu īsti priekšmetu šajā gadījumā ir runa. Tā, piemēram, pie «rk» mēs uzzīmētu roku, arku vai riku.

Taču tas vēl nav viss – ēģiptieši pat abstraktus jēdzienus izsacīja ar konkrētu priekšmetu palīdzību, paskaidrodami to patieso nozīmi ar dažādiem simboliskiem determinatīviem. Līdzskaņi «vr» apzīmēja vai nu «bezdelīgu» vai arī īpašības vārdu «liels», Pirmajā gadījumā līdzās sniedza bezdelīgas attēlu, bet otrajā – papirusa tīstokli. Tagad mēs varam apjaust, cik daudz laika un pūļu Šampolionam vajadzēja veltīt, iekams viņam izdevās atklāt šāda papirusa tīstokļa mīklaino nozīmi. Bet līdzīgu rēbusu hieroglifikajos rakstos bija bez sava gala.

Šeit jāpaskaidro, ka ēģiptiešu valoda tika lietota ilgāk nekā citas pasaules valodas, izņemot ķīniešu valodu. Cilvēki tajā runāja vismaz no ceturrtā gadu tūkstoša pirms m.ē. līdz m.ē. 17. gadsimtam, tātad gandrīz piecus tūkstošus gadu. Skaidrs, ka šajā milzīgajā laika posmā ēģiptiešu valoda bija pakļauta nemitīgam attīstības procesam un ļoti lielām izmaiņām. Ja būtu sastapušies trīs ēģiptieši, pirmais no 3000. gada, otrais no 2000. gada, bet trešais no 1000. gada pirms m.ē., viņi droši vien cits citu nebūtu sapratuši.

Tāpat arī hieroglifiskā rakstība pakāpeniski pārveidojās. Bez grafiskajām izmaiņām, par kurām mēs jau runājām, vēl norisinājās arī iekšējās attīstības process. Seno grieķu rakstnieki nemaldījās, apgalvodami, ka sākotnēji hieroglifu rakstība tiešām bijusi piktogrāfiska. Taču jau ļoti sirmā senatnē rakstu zīmes ieguva fonētiskas funkcijas, proti, attēls vairs neapzīmēja visu priekšmetu, bet tikai tā skanējuma pirmo līdzskani. Tādā kārtā ēģiptieši izstrādāja 24 līdzskaņu zīmes. Jāpiebilst, ka tālāk viņi vairs negāja un tāpēc nespēja radīt alfabētu, kas cilvēces vēsturē iezīmētu lūzumu.

Visas šīs komplikācijas ēģiptologiem sagādāja neaprakstāmas grūtības. Ja bija atšifrēts viens teksts, tas vēl nepavisam nenozīmēja, ka būs iespējams izlasīt arī citu. Tomēr, pateicoties Šampoliona ģeniālajam atklājumam, šodien vairs nav tādu uzrakstu, kurus speciālists nespētu izlasīt un saprast.

Ēģiptiešu valodas rekonstrukcijā Šampolionam daudz palīdzēja tas apstāklis, ka viņš labi zināja koptu valodas gramatiku un leksiku, un tāpat arī fakts, ka šī valoda piederēja pie lielās semītu-haldeju valodu grupas. Pateicoties tam, ēģiptiešu valodu bija iespējams salīdzināt ar citām, jau zināmām seno tautu valodām, kuras bija izplatītas Rietumāzijā, Arābijas pussalā un Āfrikas ziemeļaustrumos.

Šampolions drīz vien kļuva Francijā par lielāko zinātnisko autoritāti un tāpēc viegli sadabūja līdzekļus ekspedīcijas organizēšanai uz Ēģipti. 1828. un 1829. gadā viņš ar piecpadsmit cilvēku lielu, savu uzticīgo mācekļu, sekotāju grupu krustām šķērsām apceļoja Nīlas ieleju un visur tika uzņemts ar sajūsmu kā cilvēks, kurš «izlasījis seno akmeņu rakstus».

Tiesa, ekspedīcija ar saviem fantastiskajiem tērpiem varēja radīt vispārēju sensāciju. Visi tās locekļi bija tērpušies vienādos turbānos, ar zeltu izšūtos svārkos un dzeltenos ādas zābakos. Pats tās vadītājs un skolotājs dižojās īstā arābu tērpā.

Neraugoties uz šiem teatrālajiem aksesuāriem, ekspedīcija bija nopietns zinātnisks pasākums. Šampolions izraisīja sajūsmu un apbrīnu ar savu milzīgo erudīciju ēģiptoloģijā. Parasti ar pirmo acu uzmetienu viņš noteica, kādam vēsturiskam laikmetam pieder atrastās senlietas. Nekas viņu nespēja pārsteigt, viss, ko viņš ieraudzīja, apstiprināja ilgu gadu darbā Grenoblē un Parīzē iegūtās teorētiskās zināšanas.

Šampoliona jaunie biedri apbrīvoja Ēģiptes drupu romantisko skaistumu. Lūk, ko viens no viņiem atzīmēja savā dienasgrāmatā par Denderas templi:

«Beidzot, mēnesnīcas apmirdzēta, parādījās svētnīca. Pilnīgs miers un noslēpumaina burvība valdīja portikā ar tā gigantiskajām kolonnām, kamēr ārā viss slīga mēnesnīcas žilbinošajā gaismā. Dīvains, apburošs kontrasts! No sausiem augiem svētnīcas vidū sakūrām ugunskuru. Jauni sajūsmas uzplūdi, jauns entuziasma vilnis, kas jau robežojās ar ekstāzi! Mūs pārņēma savāda degsme, kaut kas līdzīgs neprātam, nevaldāma pacilātība!»

Pats ekspedīcijas vadītājs par šo templi izteicās atturīgāk, taču bija redzams, ka arī viņš nebija spējis pretoties tā valdzinājumam:

«Es pat nemēģināšu aprakstīt, kādu iespaidu uz mums atstāja šī svētnīca, it īpaši tās portiks. Atsevišķi celtnes fragmenti raksturojami ar skaitļiem un izmēriem, bet pilnīgi neiespējami sniegt kādu priekšstatu par visu kopumā. Svētnīca pilnīgākā veidā apvieno sevī burvību un cildenu diženumu. Ekstātiskas noskaņas varā mēs tur uzturējamies divi stundas. Nabaga, noskranduša fellaha pavadīti, mēs klaiņojām pa tās zālēm un mēnesnīcas gaismā mēģinājām izlasīt uz ārējām sienām iegravētos uzrakstus».

Trīs gadus pēc atgriešanās no Ēģiptes ceļojuma Šampolions Parīzē nomira. Nāves cēlonis – pilnīgs organisma spēku izsīkums pārmērīga garīga darba rezultātā.³⁰

Karaļu ieleja, svētie vērši un sfinksas

Denona grāmata un greznais Žomāra³¹ albums visā Eiropā izraisīja drudžainu vēlēšanos iegādāties Ēģiptes senlietas. Katra kaut cik nozīmīga pilsēta uzskatīja par goda lietu, lai tas muzejos būtu eksponāti tieši no Nīlas ielejas.

Šajā nolūkā izsūtītās ekspedīcijas biežāk vadījās no modes diktētajiem apsvērumiem nekā no tīri zinātniskiem mērķiem. Nojauzdami bagātīgas peļņas iespēju, avantūristi paši uz savu roku devās uz Ēģipti, lai tur sapirktu skulptūras, skarabejus un pat veselus sarkofāgus un mūmijas, ko pēc tam pārdeva privātiem kolekcionāriem.

Pateicoties šādai konjunktūrai, Kairā jo plaši uzplauka pagrīdes tirdzniecība, kuru nespēja apvaldīt pat visbargākie administratīvie aizliegumi. Veseli ēģiptiešu fellahu ciemati, kas atradās drupu un karaļu kapeņu tuvumā, izmantodami savu izdevīgo stāvokli, tirdzniecību ar senatnes pieminekļiem padarīja par galveno ienākumu avotu. Tumšos ieliņu nostūros un tirgos bārdaini arābi nereti piedāvāja pirkšanai ēģiptiešu mākslas darbus, ar kuriem varētu lepoties visizcilākie pasaules muzeji. Nav iespējams pat nosacīt, kāds nelabojams ļaunums tolaik tika nodarīts ēģiptoloģijai, drudžainos senlietu meklējumos nesaudzīgi izlaupt kapenes un svētnīcas, uzlaužot sarkofāgus, atsitot statujām galvas un izraujot no sienām veselās plāksnes ar plakanciļņiem vai uzrakstiem.

Šajā jucekļī Ēģiptes patiesā arheoloģija nobrieda visai lēni. Par tās ceļlauzi dīvainā kārtā kļuva cilvēks, kam ar arheoloģiju nebija nekā kopēja: 1778. gadā Padujā dzimušais Džovanni Batista Belzoni³² – neparasti gleznaina un zināmā mērā avantūristiska personība. Stingri ņemot, viņu vajadzētu pieskaitīt pie parastajiem dārgumu meklētājiem, kas tolaik baru bariem klaiņoja pa Ēģipti, nodarīdami zinātnei milzīgu postu, ja vien viņš nebūtu izdarījis vairākus atklājumus, kuriem bija liela nozīme toreiz vēl tikai topošajā ēģiptoloģijā.

Jaunībā Belzoni bija sadomājis iestāties klosterī, taču mūka lomai viņš absolūti nederēja. Tas bija jauneklis ar cīkstoņa muskuļiem, pārgalvīgs kauslis un piedzīvojumu meklētājs. Turklāt viņš bija iejaukts kaut kādās politiskās intrigās, bet tolaik tas draudēja ar visai smagām sekām. Tālab divdesmit triju gadu vecumā Belzoni bija spiests bēgt no Padujas, un drīz vien viņš iznira Londonā.

Tur viņš sev pelnīja iztiku diezgan oriģinālā veidā: uzstādamies otršķirīgos cirkos kā «pasaules lielākais spēkavīrs». Iespīlējies rožainā triko tērpā, viņš izraisīja apbrīnu ar saviem varenajiem bicepsiem, cēla neticamus smagumus, bet numura beigās, apkāries ar vairākiem vīriešiem, mūzikai spēlējot tušu un sajūsminātam pūlim aplaudējot, parādes gājienā maršēja apkārt arēnai.

Klusībā Belzoni tomēr sapņoja izdarīt kādu lielu izgudrojumu, kas viņam atnestu slavu un bagātību. Izdzirdējis par primitīvajām, Ēģiptē kopš laika gala pielietotajām apūdeņošanas metodēm, viņš konstruēja ratu ūdens sūkņēšanai, kas bija četras reizes ražīgāks par parastajām smeļamajām vindām. Par pēdējo cirkā nopelnīto naudu Belzoni aizbrauca uz Kairu un nodemonstrēja savu modeli toreizējam Ēģiptes valdniekam Muhamedam Ali. Taču šeit viņš cieta galīgu neveiksmi. Ali, kurš bija pazīstams ar to, ka banketa laikā licis nokaut četrsimt beju, nemaz nedomāja atvieglot apspiestajiem fellahiem viņu darbu un, modeļa demonstrācijā nolūkojies, tikai paraustīja plecus.

Belzoni Kairā palika bez vērdiva kabatā. Tāpēc, kad pie viņa ieradās angļu konsuls un par labu atlīdzību piedāvāja izpildīt zināmu uzdevumu, viņš tam labprāt piekrita. Runa bija par to, ka no Tēbām vajadzēja aizvest milzīgu Ramzesa II statuju un pa Nīlu nosūtīt uz Aleksandriju, kur tā tiktu iekrauta kuģī un nogādāta uz Britu muzeju Londonā.

³⁰ V.E.: Insults.

³¹ V.E.: Augstāk bija teikts: Žomāra. Grāmatā šis vārds rakstīts divos dažādos veidos, un nezinu, kurš ir pareizs. P.S.: Edme François Jomard (1777–1862).

³² V.E.: Giovanni Battista Belzoni (1778.11.15 – 1823.12.03).

1816. gada jūnijā Belzoni ieradās Tēbās. Pilsētas drupas atstāja uz viņu spēcīgu iespaidu, un kopš šā laika viņš kvēli iemīlēja Ēģiptes senatni. Tāpēc Belzoni nolēma palikt Ēģiptē un pilnīgi nodoties arheoloģiskiem meklējumiem. Par savu pirmo sastapšanos ar drupām viņš dienasgrāmatā rakstīja šādi:

«22. datumā mēs pirmo reizi ieraudzījām Lielo Tēbu drupas un Luksorā izkāpām malā. Nav aprakstāma ainava, kas pavērās mūsu skatieniem. Man radās iespaids, ka esmu ienācis milzu pilsētā, pilsētā, kas izskatījās tā, it kā būtu nopostīta ilgā karā... Luksoras templis ceļniekā rada izbrīnu ar savu lielisko, cildeno monumentalitāti. Tajā viss ir apbrīnas vērts: priekšstelpa (propileji) ar diviem obeliskiem un kolosālām statujām fasādē, milzīgu kolonnu cieši sablīvētās grupas, dažāzādas zāles un sanktuāriji, grezni ornamentī, kas nosedz sienas un kolonnas, propileju plakanciņi, kuros attēloti kauju skati. Ja mēs, paļaudamies drupu valdzinājumam, kuras paceļas augstu pāri palmu virsotnēm, dosimies tālāk uz Tēbu ziemeļu daļu, tad nokļūsim svētnīcu, kolonnu, obelisku, milzīgu statuju, sfinksu, portiku un neskaitāmu citu apbrīnojamu senatnes pieminekļu patiesi neaprakstāmā biežnā.

Pat Nīlas rietumu krastā ceļnieks nokļūst brīnumu zemē. Mēs varam tur apbrīnot tempļus, gigantiskas statujas, kurām piemīt nesalīdzināms izteiksmes spēks, kā arī Karaļu ieleju ar daudzām klinītī iekaltām kapenēm, sienu gleznojumiem, sarkofāgiem un skulptūrām. Kā gan lai šeit nerastos pārdomas par tautu, kura radījusi apbrīnojamās celtnes, bet pēc tam iegrimusi tādā aizmirstības tumsā, ka pat tās valoda un rakstība kļuvusi par mīklu».

Belzoni nolīga vairākus desmitus arābu un, pielietodams baļķus, sviras un no palmu šķiedrām savītas virves, nogādāja statuju uz plostā. Viņš pats tik dedzīgi piedalījās grūtajā darbā, ka reiz viņam no deguna pat sākušas tecēt asinis. Brauciens lejup pa Nīlu ilga piecus mēnešus. Ceļā Belzoni sasirga ar nopietnu acu slimību, un viņam visu laiku vajadzēja uzturēties pustumšā kajītē, taču Ramzesa II statuju viņš laimīgi atveda Aleksandrijā.

Nākamos piecus gadus Belzoni pavadīja Ēģiptē, savākdams un nosūtīdams uz Londonu visdažādākos atradumus, sākot ar sīkajiem skarabejiem un beidzot ar milzīgiem monolītiem obeliskiem. Patiesību sakot, viņa rīcība nebija nekas cits kā visparastākā laupīšana, taču Belzoni par attaisnojumu jāsaka, ka viņš šajā ziņā nebija nekāds izņēmums. Pat nopietni arheologi bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem noplicināja Ēģipti, izvezdami arheoloģiskos atradumus uz savām zemēm.

Par nenoliedzamu Belzoni nopelni jāatzīst tas, ka viņš uzsāka arheoloģiskus meklējumus Karaļu ielejā, kas atrodas Nīlas rietumu krastā, iepretī seno Ēģiptes pilsētu Luksoras un Karnakas gigantiskajām drupām. Šajā neapdzīvotajā ieplakā, ko no visām pusēm ieslēdz kalņakmens klinšu vainags, faraoni kopš 16. gadsimta pirms m.ē. lika izkalt sev kapenes un pasakainu bagātību vidū apbedīt savas mūmijas.

Kapenes jau sirmā senatnē bija izlaupītas. Tukšas tās veras pasaulē ar vaļējām alu rīklēm. Tajās mitinājās šakāļi un sikspārņi. Un tikai uz kapeņu veltju sienām saglabājās dīvaini gleznojumi un noslēpumaini hieroglifi, kurus neviens neprata izlasīt. Jau grieķu un romiešu ceļnieki labprāt apmeklēja šo baismu ieleju. Tās kailās, kraujās klinšu radzes, milzīgie šķembu un akmeņu nobrukumi, bet pār visām lietām dziļais klusums, kas pletās pār tuksnesīgo, mēness virsmai līdzīgo panorāmu, atstāja neizdzēšamu iespaidu.

Ēģiptologi bija pārliecināti, ka visas Karaļu ielejas kapenes ir jau zināmas un izpētītas un tāpēc nebūtu nekādas jēgas tur uzsākt speciālus izrakumu darbus. Taču Belzoni šī vispārējā pārliecība nemulsināja. Ar vairāku fellahu palīdzību viņš kādā ieplakas vietā novāca milzīgu gružu kaudzi un pēkšņi atradās pie ieejas kapenēs, par kurām nevienam nekas nebija zināms. Kādreiz starp neskaitāmām bagātībām tajās bija atdusējies faraons Seti I, Ramzesa priekštecis; Lībijas, Sīrijas un Hetu zemes iekarotājs, taču viņa kaps bija pilnīgi izlaupīts. Saglabājies bija vienīgi tukšais alabastra sarkofāgs, kuru Belzoni nosūtīja uz Londonu.

Šā kapa atklāšana izraisīja vispārēju satraukumu, jo tas ļāva secināt, ka ieplakā, pretēji zinātnieku domām, vēl sagaidāmi necerēti atradumi. Kopš tā laika šeit sākās ilgstoši izrakumu darbi, kuri 20. gadsimtā vainagojās ar faraona Tutanhmona neskartā kapa atrakumu, kur atrada milzīgu daudzumu visdažādāko dārgumu un ēģiptiešu mākslas darbu.

1820. gadā Belzoni atgriezās Londonā, kur viņu sagaidīja ar milzīgu entuziasmu. Vēl lielāku slavu viņš iemantoja pēc tam, kad Pikadilli «Ēģiptes zālē» bija sarīkojis savu atradumu izstādi, kurā vislielāko sensāciju radīja faraona Seti alabastra sarkofāgs.

Dažus gadus vēlāk Belzoni nomira uz kuģa klāja ceļā uz Timbuktu, kurp viņš bija devies, meklēdams jaunus piedzīvojumus un jaunus iespaidus.

Pavisam cita tipa pētnieks bija Luvras muzeja glabātājs, zinātnieks arheologs, francūzis Ogists Mariets.³³ Ēģiptē viņš ieradās 1850. gadā ar uzdevumu iepirkt savam muzejam senos papirusu dokumentus.

Kaira ar saviem kupoliem un slaidajiem minaretiem atstāja uz viņu neizdzēšamu iespaidu. Kādu dienu, pastaigādamies pa pilsētas ielām, viņš ar izbrīnu ievēroja, ka pie mošejām un ēģiptiešu amatpersonu mājām stāv vienādas sfinksu statujas. Marietu ieinteresēja, no kurienes tās cēlušās. «Skulptūras», viņš nodomāja, «droši vien atvestas uz Kairu no vienas un tās pašas vietas, jo stila ziņā un pēc lieluma tās visas savstarpēji līdzīgas kā dvīņi.

Statuju izcelšanās noslēpumu viņš atklāja pavisam nejauši. Kādreiz, uzturēdamies Sakaras pilsētā, netālu no Kairas, viņš tuksneša smiltīs pamanīja rēgojamies sfinksas galvu. Kad statuja bija atrakta, Mariets uz tās izlasīja: «Apiss, Memfisas svētais vēršis».

Tas viņu neizsakāmi satrauca, jo viņš jau zināja, ka vērša kulta tika pieņemts templī, kas bija saistīts ar leģendāro sfinksu aleju, kura jau sen bija pazudusi no zemes virsas, un neviens nezināja, kur meklējamas tās pēdas. Vai patiesi tā būtu aprakta smiltīs šeit, Sakarā?

Zinātnieks nekavējoties nolīga dažus desmitus arābu un sāka atrakt smiltis atrastās statujas tuvumā. Rezultāti izrādījās gluži sensacionāli. Gar plata ceļa abām pusēm, domīgi tālumā nolūkdamās, stāvēja simt četrdesmit milzīgas sfinksas. Turpmākie meklējumi rādīja, ka aleja savienojusi divus tempļus, kas tagad vairs bija tikai drupu kaudzes.

Pirmajā dienā pie viena no šiem templiem Mariets atklāja aizbērtu ieeju pazemē. Aizdedzinājis lāpu, viņš iegāja nolaidenā gaitenī. Plandīgās liesmas gaismā pētnieks ieraudzīja neaizmirstamu ainu. Klīnī izcirstā milzīgā galerijā rindā stāvēja melna un sarkana pulēta granīta sarkofāgi, kas, spriežot pēc acumēra, svēra vismaz septiņdesmit tonnas katrs. Acīmredzot arī šeit bija rīkojušies laupītāji, jo vairāku sarkofāgu vāki bija novelti sāņus.

Katrā no šiem sarkofāgiem atradās neskarta un labi saglabājusies vērša mūmija, lai gan vērtslietas, kas dzīvniekiem tika dotas līdzī nāves ceļā, bija nolaupītas.

Jau sen bija zināms, ka ēģiptieši dažus dzīvniekus uzskatīja par dievišķīgām būtnēm un pielūdza tos. Tomēr šeit Mariets atklāja taustāmu pierādījumu šai dīvainajai paražai – veselu kapsētu, kur bija apglabātas slavenā vērša Apisa kārtējās inkarnācijas. Apiss bija dieva Pta kalps, kuram par godu cēla tempļus un izdalīja īpašas priesteru kolēģijas.

Dzīvnieks visu savu mūžu pavadīja templī vai tuvējās ganībās, un, kad beidzās tā bezrūpīgās gaitas, priesteri, ievērojot izmeklētu reliģisku rituālu, to iebalzamēja un apbedīja pazemes katakombās.

Ēģiptieši ticēja, ka nomirst tikai dzīvnieka ārējais veidols, bet dvēsele pārvietojas cita vērša ķermenī. Pēc ilgām un svinīgām sēru ceremonijām, tempļa sūtīti priesteri devās ceļojumā pa visu zemi, lai starp vēršiem atrastu dieva pēcnācēju. To varēja pazīt tikai pēc viņiem vien zināmām vērša spalvas īpatnībām. Ar ziediem izgreznotais un krāsainām lentēm rotātais dieva iemiesojums svinīgā procesijā tika nogādāts templī. Pa ceļam ticīgo bari sumināja vērši ar līksmām dejām un dziesmām.

Interesanta detaļa ir tā, ka dažādos novados pielūdza dažādus dzīvniekus; no tā secināms, ka šis kulta radies jau tajā laikā, kad Ēģipte vēl bija sadalīta atsevišķu cilšu valstiņās. Bubastā un Beni-Hasanā atrasta iebalzamētu kaķu kapsēta, Ombosā – krokodilu, Ašmunenā – ibisu, bet Elefantinā – aunu. Dažos novados šos dzīvniekus uzskatīja par svētām, neaizskaramām būtnēm, turpretī citos bez jebkādiem sirdsapziņas pārmetumiem nogalināja. Ar šiem pretišķīgajiem ticējumiem izskaidrojams, piemēram, dīvainais fakts, ka daži Nīlas posmi mudžēt mudžēja no krokodiliem, bet citos to nebija nemaz, jo tos šeit iznīcināja.

Vispārīnnot var sacīt, ka dzīvniekiem ēģiptiešu reliģijā bija ļoti svarīga loma. Jau vissenākajos laikos dievi parādījās govs, auna, vanaga, ibisa, šakāļa, krokodila, runča, čūskas utt. izskatā. Ar laiku tie pieņēma cilvēka veidu, tomēr vēl saglabādami dzīvnieka galvu, līdz beidzot, reliģisko ticējumu pēdējā attīstības fāzē, galīgi pārvērtās par cilvēkiem.

Marieta zinātnisko nopelnu kontā ierakstāms vēl viens ēģiptoloģijā tikpat svarīgs atklājums. «Sfinksu alejas» tuvumā viņš atraka kādas ļoti senas dižciltīga zemes īpašnieka Ti kapenes vēl no tiem laikiem, kad tika celtas Heopsa, Hefrena un Mikerina piramīdas. Kapenes bija galīgi izlaupītas, taču uz to sienām saglabājušās freskas, kurām ir milzīga zinātniska nozīme tāpēc, ka tās ļāva mums pirmo reizi iepazīties ar seno ēģiptiešu dzīvi un sabiedrisko iekārtu.

Augstmani un bagātnieku Ti mēs tur aizvien redzam trīs vai četras reizes lielāku par citiem cilvēkiem. Lepni un valdonīgi viņš paceļas tiem pāri, tādā veidā iezīmējams šķirisku bezdibeni, kas

³³ V.E.: François Auguste Ferdinand Mariette (1821.02.11–1881.01.19).

atdala kungu no vergiem. Mēs redzam viņu sarunās ģimenes lokā, medībās papirusa niedru audzēs vai arī uz kuģa klāja nolūkojamies airētājos.

Vairākās freskās redzamas dažādas ekspluatācijas formas. Lūk, ar virvēm saistītie zemnieki pasniedz kungam nodevas, citā vietā garas, pazemīgi salīkušu vergu rindas, bet līdzās tiem uzraugi vicina pātagas. Šie gleznojumi informē par sabiedriskajām attiecībām senajā Ēģiptē labāk nekā dažs labs vēlāk atšifrēts uzraksts.

Tikpat pamācoši ir attēli, kuros vērojam cilvēkus viņu ikdienas darbos. Tur redzam zemniekus, kas apstrādā linus, pļauj, kuļ un vētī labību, ēzeļu dzinējus, kuģu būvētājus, malkas cirtējus, zeltkaļus, akmeņkaļus, sedliniekus, gravētājus un tēlniekus. Tā kā tas viss notiek bagātnieka Ti īpašumos, varam secināt, ka toreizējo augstmaņu muižas bija sevī noslēgtas, ekonomiski patstāvīgas saimnieciskas vienības, kas ražoja gandrīz visu pašu patēriņam nepieciešamo.

Ogista Marieta nopelns bija arī tas, ka viņš Kairā nodibināja Ēģiptes muzeju. Būdams šā muzeja direktors, viņš sekmīgi cīnījās pret senatnes pieminekļu nelikumīgu iztirgošanu; pateicoties viņam, tika pieņemts likums, kas nosacīja, kādā kārtībā izdarāmi izrakumu darbi, lai novērstu Ēģiptes senatnes dārgumu izvazāšanu. Šodien, pateicoties viņa pūlēm, tikai ārkārtējos gadījumos atļauts izvest atradumus; arheologiem tie parasti jānodod Ēģiptes muzejam, un tālab Kairā atrodas vislielākās kolekcijas, kas zinātniekiem sniedz pamatu senās Ēģiptes vēstures, kultūras un ieražu zinātniskiem pētījumiem.



Gizas piramīdas

Piramīdu noslēpumi

Pie tiem 19. gadsimta arheologiem, kurus pelnīti varētu nosaukt par ēģiptoloģijas ceļalauzējiem, pieder arī angļu zinātnieks Viljams Metjū Flinderss Petrijs, kas, sākot ar 1880. gadu, veselus 46 gadus veltīja galvenokārt piramīdu pētīšanai.

Milzīgās piramīdveidīgās celtnes, kuras arābi dēvēja par «faraonu kalniem», radušās trešās un ceturtās faraonu dinastijas laikā, tātad gandrīz pirms četrarpus tūkstoš gadiem. Jau kopš senseniem laikiem tās bija daudzu ceļinieku paaudžu mērķis, ar saviem milzīgajiem izmēriem un tāpat skaudro arhitektūru izraisīdamas gandrīz vai mānticīgas bailes.

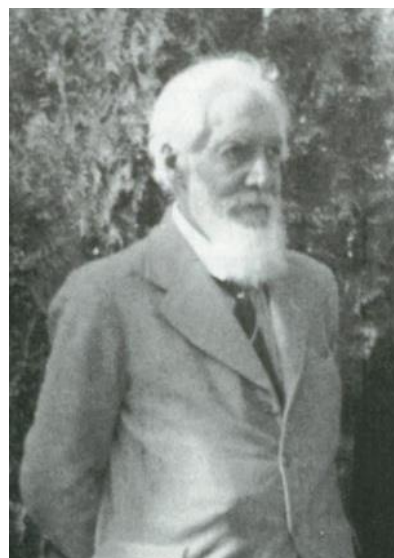
Par piramīdām bija zināms tikai tas, ka tajās kādreiz apbedītas vareno Ēģiptes valdnieku mūmijas. Neviens noteikti nevarēja pasacīt ne piramīdu izmērus, ne arī rašanās laiku. Par tām bija izplatītas visdažādākās vairāk vai mazāk fantastiskas leģendas un nostāsti. To veidolā un proporcijās meklēja priesteru astronomisko zināšanu atspulgu un pat mistiskus pareģojumus par cilvēces nākotni.

Ja mēs šodien tuvāk ko zinām par piramīdām, tad par to lielā mērā jāpateicas Petrija ilggadīgajam, pacietīgajam darbam. 1880. gadā viņš pirmo reizi nostājās pie Gizas piramīdas. Apstākļi, kādos zinātniekam bija veicams savs uzdevums, prasīja lielu pašaieliedzību. Tā kā viņa rīcībā bija visai niecīgi naudas līdzekļi, viņš nespēja pat nolīgt palīgus un uzcelt baraku, kur varētu apmesties un mierīgi strādāt. Tāpēc zinātnieks iekārtojās klintī izcirstās tukšās kapenēs, gulēja uz cisu maisa, gatavoja sev ēdienu uz spirta lampiņas un rakstīja piezīmes kvēpošas petrolejas lampas gaismā.

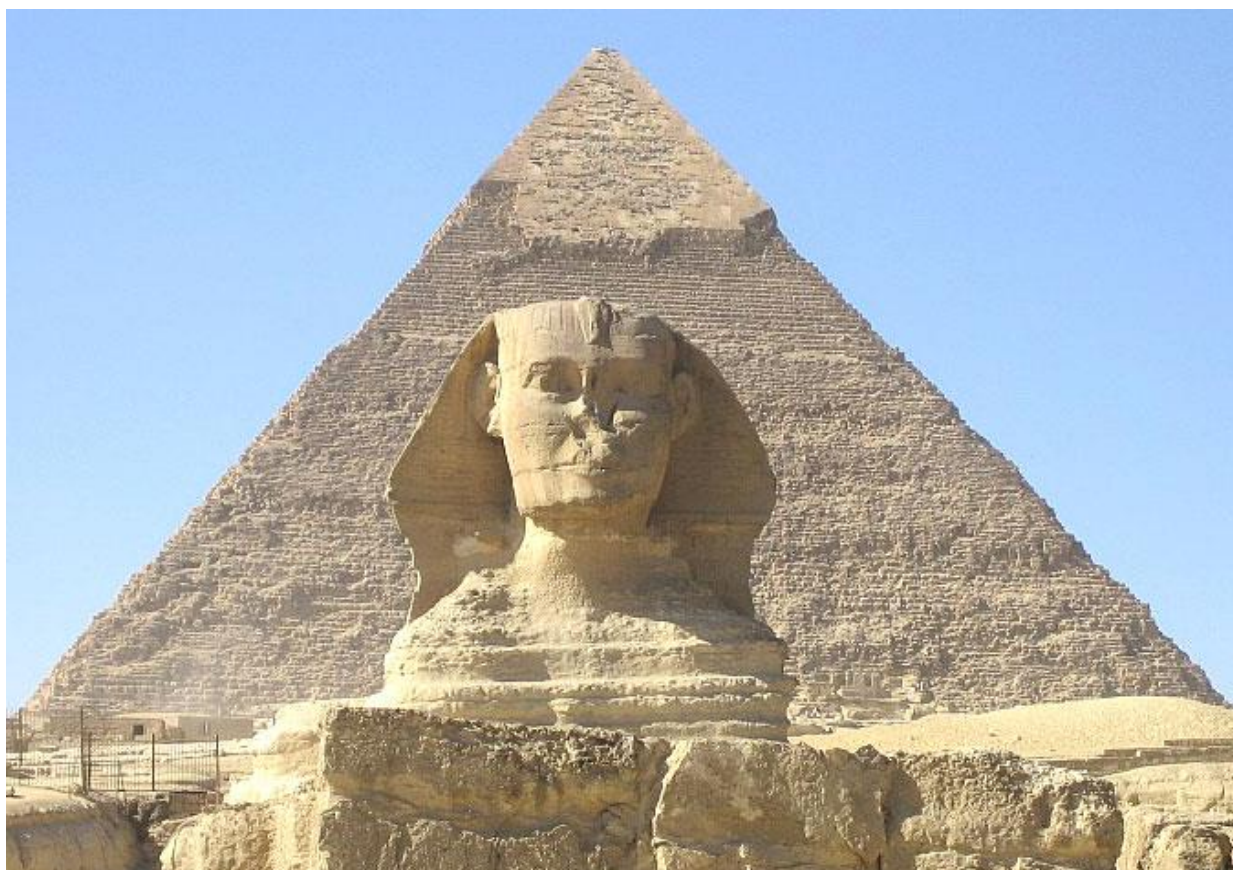
Iestājoties naktij, kad gaiss kļuva mazliet dzestrāks, viņš izģērbās kails un pa līkloču ejām devās piramīdas kapenēs. Celtnes centrālajā daļā temperatūra bija gluži tropiska, tā ka smacīgajā dvingā trūka elpas. Ilgāk nekā pāris stundas zinātnieks tur nespēja izturēt. Šo laiku viņš izmantoja, lai steigā uzzīmētu eju izkārtojumu un noņemtu kopijas no sienu uzrakstiem. No šiem gājieniem parasti viņš atgriezās sviedros slapjš izmircis, ar sāpošu galvu un pārpūlē iekaisušām acīm. Neraugoties uz to, pētnieks tūlīt sēdās zemē un papildināja vēl nepabeigtās skices. Versmīgo dienas vidu viņš nogulēja savā alā, līdz pievakares dzestrums atkal ļāva ķerties pie darba.

Līdz šim arheologi saskaitījuši astoņdesmit piramīdas, no kurām vairums atrastas jau pilnīgi sagrautā stāvoklī, jo gadsimtiem ilgi tās apkārtējiem fellahiem bija noderējušas par neizsmeļamu būvmateriālu avotu. Faraoni cēla tās Nīlas rietumu krastā, Ēģiptes vissenākās galvaspilsētas Memfisas tuvumā, robežjoslā starp Augšas un Lejas Ēģipti.

Visslavenākās ir trīs – Heopsa, Hefrena un Mikerina – piramīdas. Pati lielākā no tām, Heopsa piramīda sasniedz 146 metru augstumu, bet tās kvadrātveida pamatnes malas garums – vairāk nekā 230 metru. Par tās gigantiskajiem izmēriem gūsim labāku priekšstatu, ja atcerēsimies, ka tā ir augstāka par Sv. Pētera katedrāli Romā. Piramīdu veido 2 300 000 akmens blūķi, no kuriem katrs vidēji sver 6000 kilogramu.



Sir William Matthew Flinders
Petrie (1853.06.03–1942.07.28)



Sfinksa

Herodots apgalvo, ka piramīdas celtniecība ilgusi divdesmit gadu un būvmateriālu transportēšanā vien bijuši nodarbināti 100 000 zemnieku, kurus sadzina šurp katru gadu uz trim mēnešiem, kamēr Nīla bija pārplūdusi un lauku darbi mitējušies. Bez tam, kā varam spriest no baraku drupām, pastāvīgi tur strādājuši ap četri tūkstoši amatnieku – mūrnieki, akmeņkaļi, tēlnieki u.tml.

Piramīdas priekšā vēl šodien stāv milzīga, no viengabala klints izkalta sfinksa. Tā veidota laika posmā, kad valdījis kāds no Heopsa pēctečiem. Gulošajam lauvas ķermenim ar noslēpumaini domīgu cilvēka seju vajadzēja simbolizēt ēģiptiešu valdnieku neierobežoto varenību. Statuja atstāj dziļu iespaidu jau ar saviem izmēriem vien, jo tā ir 20 metru augsta un 73 metrus gara.

Kailā tuksneša līdzenumā stāvošas piramīdas šodien rada ļoti skumju ainavu. Gludās kaļķakmens vai granīta plāksnes, ar kurām visa celtne bijusi apšūta, lielākoties noplēstas būvmateriālam, bet palikušās kļuvušas palsas un smilšu vētru triecienos apbružājušās.

Taču pamēģināsim ielūkoties šo celtnu jaunības gados, lai redzētu, kādas tās izskatījās citādā apkaimē. Līdzās katrai ar greznu sienu apjotai piramīdai parasti atradās skaists templis ar kolonnām rotātu portālu, kurā priesteri noturēja aizlūgumus par nelaiķa faraona labklājību un rūpējās par tā ikdienas vajadzībām, viņa statujas priekšā nolikdami traukus ar ēdieniem un dzērieniem.

Faraona galminieki uzskatīja par augstāko pagodinājumu, ja ieguva tiesības uz pēcnāves atdusu piramīdas tuvumā. Tāpēc tās ieskāva plašas kapsētas ar krāšņām kapenēm.

Piramīdas ārējās plaknes nereti greznoja plakanciļņi un mozaīkas. Lielākos svētkos tās apjoza īsts mastu mežs ar krāsainiem karogiem. No uzraksta karalienes Ujebtas kapa velvē redzams, ka viņas piramīdas virsotne bijusi zeltīta; pārmaiņus saules spožumā vai mēnessnīcas vizmā mirdzošā zeltainā atblāzma varbūt norādījusi ceļu ceļiniekiem gluži tāpat, kā kuģiem jūrā virzienu iezīmē bākas uguns.

Nemot vērā toreizējās primitīvās darba metodes, kas dibinājās tikai uz cilvēka fizisko spēku, pētnieki ne mazums laužījuši galvas, kādā veidā bijis iespējams sakraut milzīgas akmens masas ģeometriski nevainojami pareizas piramīdas veidā, turklāt atsevišķās plāksnes salaižot tik cieši, ka spraugās starp tām nevarēja iebāzt pat naža asmeni.

Par laimi, vēstures avotos un hieroglifu uzrakstos saglabājušās dažas ziņas, kas aptuveni ļauj iztēloties visu celtniecības darbu norisi. Akmens blukus no tuvējām akmens lauztuvēm atgādāja šurp pa Nīlu, bet tad uz sliecēm vilka pa mākslīgi radīto slīpni, kuru paaugstināja un pagarināja piramīdas celtniecības darbu gaitā. Berzes pretestības mazināšanai slīpni aplacīja ar ūdeni, tā ka slieces viegli slīdēja glumajos dubļos. Mūrnieki akmens blokus novietoja citu uz cita, atstājot šauru platformu, uz kuras viņi stāvēja augstu virs bezdibeņa.

Tas bija sūrs un grūts darbs, kas prasīja daudzus cilvēku upurus. Tūkstošiem un tūkstošiem strādnieku, uzraugu pātagu skubināti, pūlējās tuksneša saules svelmē, lai izdabātu viena cilvēka, Augšas un Lejas Ēģiptes dievišķīgā valdnieka, untumam.

Ja ņemsim vērā milzīgo spēku piepūli, nonāksim pie atziņas, ka cilvēces vēsturē laikam nav atrodamas līdzīgs fakts, kad visi kādas zemes iedzīvotāji būtu spiesti strādāt tik neproduktīvu, apjoma un intensitātes ziņā šodien gandrīz vai neaptveramu darbu.

Šīm ērnoti milzīgajām celtnēm, kas bija paredzētas karaļu mūmiju uzglabāšanai, vienlaikus vajadzēja paust faraonu dievišķīgumu un saskaņā ar ēģiptiešu ticējumiem kalpot par kāpnēm, pa kurām valdnieki atgriezās debesīs. Tāpēc arī visvecākās piramīdas bija celtas kāpņu veidā, un tikai vēlāk, nenoskaidrotu iemeslu dēļ, to sienas sāka celt gludas. Šis mistiskais piramīdu uzdevums apliecināts papirusu dokumentos, kuros, piemēram, lasām šādas rindas: «Mēs ceļam kāpnes, lai viņš (faraons) varētu uzkāpt debesīs».

Plašajām, apspiestajām tautas masām šīs savā veidojumā bargās un bezdvēselīgās celtnes likās esam kaut kas tām pilnīgi svešs un naidīgs, tās simbolizēja valdniekus, kuru godkāre un egoisms nezināja robežu. Piramīdu celtniecībai taču tika iztērēta Ēģiptes ekonomisko resursu lielākā daļa, un tas vēl vairāk padziļināja tautas postu. Pat pēc celtniecības darbu pabeigšanas piramīdas kā rijīgs parazīts izsūca zemnieku un amatnieku sviedrus, jo saskaņā ar rituālu vajadzēja pie tām uzturēt veselu varzu priesteru, kuri kalpoja tikai mirušajam valdniekam. Viens no faraoniem šim nolūkam uz mūžīgiem laikiem asignēja nodevas, ko maksāja divpadsmit ciemi. Par spaidiem, kādiem tauta bija pakļauta ceturtās dinastijas valdīšanas laikā, min Herodots, bet Diodors apgalvo, ka iedzīvotāji reiz sacēlušies un izmetuši valdnieku mūmijas no piramīdām.

Ja gribam labāk izprast motīvus, kas pamudināja faraonus būvēt šos kolosus, kauču vai īsumā jāatceras dažas raksturīgas iezīmes ēģiptiešu reliģijā. Starp daudzajiem dieviem visaugstāk tika godināti saules dievs Ra un zemes dievs Oziriss, kurš valdījis taisnīgi un turklāt iemācījis cilvēkiem visas mākslas un amatus. Viņa brālis Sets bija ļaunuma iemiesojums. Apskauzdam Ozirisa popularitāti tautā,

Sets viņu nogalinājis, bet mirstīgās atliekas ielicis šķirstā un iemetis jūrā. Šķirsts izskalots krastā netālu no Biblas pilsētas.

Ozirisa sieva, dieviete Izida, viņu pamodinājusi jaunai dzīvei. No miroņiem piecēlies, Oziriss kopš tā laika kļuvis par mirušo zemes valdnieku.

Ozirisa dēls Hors, atriebdams tēva nāvi, nogalinājis Setu. Kopš tā laika Horu sāka uzskatīt par dēla mīlestības iemiesojumu un, tā kā cīņā ar pretinieku viņš zaudējis vienu aci, tad vēl arī par pašaiizliedzības simbolu.

Ēģiptieši ticēja, ka saules riets un lēkts nozīmē dieva Ra nāvi un augšāmcelšanos. No šiem mītiem viņi smēlušies pārliecību, ka viņus pašus tāpat gaida augšāmcelšanās un laimīgāka dzīve viņšaulē.

Pēc viņu ticējumiem, cilvēks sastāv no trim elementiem: no fiziskā ķermeņa, no daļas *ka* un daļas *ba*.

Ka bija cilvēka dubultnieks un viņa sargeņģelis. To iztēlojās kā bārdainu vīru ar kroni galvā. Viņš bija arī cilvēka pavadonis viņšaulē, apgādāja mirušo ar pārtiku un pavadīja dieva Ra vaiga priekšā.

Cilvēka īstenā dvēsele bija *ba*, ko attēloja putna veidā ar cilvēka galvu un tā priekšā degošu eļļas gaismekli.

Dvēseles aizkapa dzīves garantija bija atkarīga no diviem pamatnoteikumiem. Mirušā ķermeni vajadzēja balzamējot nodrošināt no sairuma un pasargāt no laupītājiem, turklāt tas bija jāapgādā ar pārtiku un ikdienas dzīvē lietojamiem priekšmetiem, lai apmierinātu visas netaisnības vajadzības viņšaulē. Tāpēc faraoni cēla piramīdas ar sarežģītām galerijām, strupceļiem un slazdiem, kam vajadzēja aizkavēt laupītāju nokļūšanu pie mūmijas un tai līdzīgi dotajām dārglietām.

Faraoni kā dievišķīgas būtnes arī pēc nāves baudīja tās pašas priekšrocības, kādas tiem bija zemes virsū. Ēģiptieši domāja, ka saules dievs Ra katru dienu pa debesīm aizbraucot zelta laivā, tādēļ faraona dvēsele sākumā pildīja laivas airētāja, bet vēlāk pat stūrmaņa pienākumus. Taču, pieaugot Ēģiptes valdnieku varai, palielinājās arī viņu pēcnāves pretenzijas. Sākumā viņi bija dieva privātsēkretāri, bet pēc tam jau paši sēdēja saules dieva tronī. Saskaņā ar šiem ticējumiem viņi kapā ņēma līdzīgi airus, dažkārt pat laivas, ko arheologi tagad dēvē par «saules laivām». 1955. gadā Heopas piramīdas pakājē izmūrētā slēptuvē atrada labi saglabājušos laivu ar airiem un ar mašām aplātiem sēdekļiem.

Augstmaņu piramīdas un kapenes atspoguļo šķiru pretīšķības, kādas jau tālā pagātnē bija izveidojušās ēģiptiešu sabiedrībā. Līķu balzamēšana un speciālu kapeņu celtniecība bija dārgs pasākums, ko parastie mirstīgie nevarēja sev atļauties. Zemnieki, amatnieki un ierēdņi savus mirušos apbedīja tukšās smiltīs. Un dīvainā kārtā iznāca tā, ka lepnās kapenes lielākoties kļuva par upuri laupītājiem, turpretī vienkāršo ļaužu mirstīgās atliekas no šā likteņa bija pasargātas, jo, pilnīgi sausajās tukšās smiltīs mumificējušās, tās labi saglabājās.

Pēc ierašanās mirušo valstībā ēģiptieša dvēselei nebija viegla dzīve. Pirms tā nokļuva lielās laimes novados, kur «nav palu, izsēts grauds nes bagātīgu ražu un dvēsele mīt vienā pārpilnībā», tai vajadzēja vēl pārvarēt daudz briesmu. Visapkārt apsolītajai zemei pletās dziļi ūdeņi, bet ieeju apsargāja drausmīgs briesmonis, dēvēts par «ačgārno ģīmi», ielaizdams vienīgi tos, kuri zemes virsū bija dzīvojuši taisnīgu dzīvi. Dažādu dēmonu un vampīru, kā arī citādu briesmoņu bari uzglūnēja apkārt kļīstošajām dvēselēm, lai tās iepītu savu pestēlu valgos.

Mirušajiem cilvēki varēja palīdzēt ar burvju vārdiem, kas bija savākti «Mirušo grāmatā». Faraoni neželēja līdzekļus, lai šādu cilvēku palīdzību nodrošinātu sev uz laiku laikiem. Kā jau minējām, viņi pie savām kapenēm cēla tempļus un algoja priesterus, to vajadzībām paredzot ienākumus no karaļa muižām. Šie priesteri diendienā noturēja komplicētus rituālus dievkalpojumiem, kas mirušajiem bija tikpat nepieciešami kā ūdens un maize dzīvajiem.

Faraoni tomēr labi pazina cilvēku vājības un tāpēc rēķinājās ar iespēju, ka priesteri pret saviem pienākumiem var izturēties nolaidīgi, līdz ar to apdraudot mirušo valdnieku dvēseļu labklājību. Tāpēc uz kapeņu sienām viņi lika uzrakstīt visas rituālā nosacītās lūgšanas un burvestības formulas, bet piedevām vēl zārkā ielikt «Mirušo grāmatas» tīstokli. Jo ēģiptieši ticēja rakstītā vārda maģiskajam spēkam un bija pārliecināti, ka hieroglifi dzīvo savu patstāvīgu dzīvi. Uz kapa velves sienas uzrakstītais rituālais teksts, pēc viņu domām, bija tikpat iedarbīgs kā skaļā balsī nolasītais.

Cik maz faraoni uzticējās priesteriem, liecina kāds atklājums, ko nejauši izdarīja Petrijs. 1889. gadā viņš nolēma izpētīt kādu piramīdu, kam tolaik vēl nebija vārda, jo nebija zināms, kurš faraons tajā apbedīts. Taču, neraugoties uz neatlaidīgiem meklējumiem, viņš nevarēja un nevarēja atrast slepeno ieeju iekštelpās, lai gan piramīdās tā parasti ierīkota ziemeļu sienā.

Veltīgos meklējumus pacietību zaudējis, Petrijs nolēma izcirst slīpu tuneli cauri milzīgajam akmens masīvam līdz pašai kapa velvei. Šis darbs bija ļoti grūts un ilgs. Tikai pēc vairākām nedēļām arābu strādnieki paziņoja, ka viņi izkaluši robu pēdēja akmeņa kārtā, kas nosedz velvi.

Petrijs uz vēdera ielīda karaļa kapenēs un tur atrada divus aplaupītus sarkofāgus ar sāņus noveltiem un druskās sasītiem vākiem. Tomēr viņš nepaguva noskaidrot, kādam faraonam piramīda pieder, jo tās iekšienē, kas desmitiem gadsimtu ilgi bija saglabājusies sausa, nezināmu iemeslu pēc sāka ieplūst gruntsūdens. Petrijs ar liekšķeri to smēla spainī un pasniedza arābiem, kas ūdeni lēja ārā. Ar lielām pūlēm nosusinājis kapu velvi, viņš ķērās pie tās izpētes. Kaktā zinātnieks atrada alabastra vāzi ar uzrakstu, no kura bija redzams, ka piramīdu sev un savai sievai uzcēlis faraons Amenemhets III.

Taču Petriju visvairāk ieinteresēja cits jautājums, un proti, kādā kārtā laupītāji bija iekļuvuši iekšā, neatstādami nekādu pēdu? Kur slēpjas bezsekmīgi meklētā ieeja? Vai tiešām laupītāji būtu tik labi pārzinājuši celtnes plānojumu, ka vienkārši atdarījuši ieeju un iegājuši iekšā?

Gribēdams atklāt šo noslēpumu, viņš nolēma izpētīt visu gaitēņu labirintu, virzoties no kapa velves līdz pazudušajai ieejai. Šis uzdevums bija bezgala grūts un vietumis pat bīstams dzīvībai. Gaitēņi bija pilni ar gruvešiem un smiltīm, ko pazemes ūdeņi bija pārvērtuši staigānā mūklājā. Reizēm Petrijam nācās līst uz vēdera, slāpstot smacīgajā gaisā. Beidzot, caurcaurēm ar dubļiem notriepies un līdz nāvei noguris, viņš nokļuva līdz ieejai. Pretēji paražai tā atradās piramīdas dienvidu sienā. Un tagad radās jautājums: no kurienes laupītāji zināja, ka ieeja meklējama šeit? Pamazām viņam radās noteiktas aizdomas, un, ja tās attaisnotos, iznākumā būtu sensacionāls atklājums.

Petrijs devās atpakaļ pa to pašu ceļu, kādu, neapšaubāmi, vajadzēja iet arī laupītājiem, lai nokļūtu kapu velvē, pie tam pūlēdamies iejusties viņu stāvoklī un apsvērdams, ko viņš pats būtu darījis līdzīgā situācijā. Pētnieks sastapās ar dažādiem šķēršļiem un lamatām, kuriem vajadzēja aizkavēt nelūgtiem viesiem nokļūšanu līdz kapa velvei. Vairākkārt viņš bija spiests atzīt, ka apmulsis un nevarīgs paliktu stāvam, ja vien nebūtu jau iepazinies ar ceļu, iedams pretējā virzienā.

Bet laupītāji, kā liecināja atraktie aizbērums, gājuši uz priekšu apbrīnojami pašpārliecināti. Ja kāpnes pēkšņi izbeidzās kādā no visām pusēm noslēgtā telpā, viņi zināja, ka tālākais ceļš meklējams griestos, kur atradās ar akmens plāksni nomaskēta atvere. Tā viņi itin viegli izgāja cauri trim noslēgtām telpām. Kādā no gaitēņiem ceļu aizšķērsoja gruveši, kas sniedzās līdz pašiem griestiem.

Šā šķēršļa novākšana prasīja daudz laika un pūļu. Petrijs aplēsa, ka laupītājiem vajadzējis vismaz piecus mēnešus, lai nokļūtu līdz karaļa kapa velvei un aiznestu no turienes dārglietas.

Līdz ar to kļuva skaidrs, ka šajā gadījumā tas nebija izdarāms, nedominot priesteru un kapeņu apsardzes priekšnieka uzmanību. Ja viņi tomēr piecus mēnešus netraucēti varēja rīkoties piramīdā, tad vairs nepalika nekādu šaubu, ka laupītāji to nav darījuši uz savu roku, bet gan piederējuši pie plašas bandas, kurā nozieguma īstenie iedvesmotāji bija paši priesteri un kapeņu apsardzes priekšnieks.

Faraonu pēcnāves likstas

1881. gadā kādu dienu pie kāda vācu ēģiptologa ieradās bagāts amerikānis. Nepazīstamais atnācējs ērti atsēdās krēslā un, no portfeļa izņēmis papirusa tīstokli, sacīja:

– Esmu dzirdējis, ka jūs protot lasīt ēģiptiešu papirusus. Tāpēc gribēju lūgt, lai jūs novērtētu šo dokumentu. Vai tam ir kāda vērtība? Esmu par to samaksājis prāvu summu...

Profesors vēriģi paskatījās uz papirusu un iedziļinājās ēģiptiešu tekstā. Lasot viņa sejā atspoguļojās aizvien lielāks izbrīns. Ar pūlēm apvaldīdams satraukumu, viņš ievaicājās:

– Kur jūs to nopirkāt?

– Kāpēc jūs tā jautājat? Vai tas patiesi būtu tik vērtīgs?

– Šis teksts piederējis kādam faraonam, kura kaps Karaļu ielejā jau kopš neatminamiem laikiem ir tukšs. Taču dīvaini, lūk, kas: līdzīga veida tīstokļus mēdza ielikt faraoniem zārkā, tāpēc varētu secināt, ka šā karaļa mūmija nav vis iznīcināta, bet gan noslēpta kaut kur citā vietā. Jūs taču sapratīsiet, cik svarīgi zinātnei ir noskaidrot, no kurienes radies šis papirus. – Es to nedomāju slēpt, – amerikānis smaidot atbildēja. – Aizbraucu uz Kairu, lai papildinātu savu kolekciju ar dažām ēģiptiešu senlietām. Zinādams, ka tas aizliegts, es ar arābu tirgoņiem sastapos tikai naktī. Milzīga auguma arābs kādu dienu ieaicināja mani bodītes dibenistabā un piedāvāja šo papirusu, pieprasīdams diezgan pamatīgu summu. Ilgi kaulējos, līdz papirusu nopirku, un tūlīt aizbraucu no Ēģiptes, lai mani nenokertu un guvumu neatņemtu.

Vācu ēģiptologs par šo gadījumu aizrakstīja uz Kairu. Ēģiptes muzeja direktors prof. Gastons Maspero, uzzinājis, ka nozagts vērtīgs papirus, spēra vai zemes gaisā. Jo pēdējos gados uz ārzemēm bija izvesti vairāki svarīgi dokumenti un ēģiptiešu mākslas pieminekļi, bet visa līdzšinējā izmeklēšana ļāva noskaidrot vienīgi to, ka ar tiem tirgojas kāds nezināms milzīga auguma arābs.

Policija pagaidām bija izrādījusies pilnīgi nevarīga, tāpēc direktors nosprieda ņemt šo lietu savās rokās. Uzdevums atrast milzi ar turbānu galvā tika uzticēts jaunajam asistentam Emilam Brugšam, kurš rokas vien berzēja, priecādamies par gaidāmajiem privātdetektīva piedzīvojumiem.

Izmeklēšanu asistents sāka ar to, ka aizbrauca uz Luksoru un apmetās viesnīcā, izplatīdams baumas, ka viņš ir amerikānis, kurš meklē senatnes pieminekļus. Dienām un naktīm viņš klaiņoja pa daždažādiem pilsētas nostūriem, laiku pa laikam par lielu naudu nopirkdams kādu priekšmetu.

Sākumā arābi mēģināja iemānīt viņam lētus viltojumus, bet, kad jaunais ārzemnieks pirmajā acu uzmetienā pazina falsifikātus un ar nicināšanu atsvieda tos sāņus, arābi sāka viņu cienīt, jo pārliecinājās, ka darīšana nav vis ar vientiesīgu tūristu, bet ar lietpratēju.

Kādu dienu, apstaigādams tirgu, asistents gāja garām vienai no neskaitāmajām sīklietu būdām. Uz tās sliekšņa sēdošais arābs ar garu sirmu bārdu pamāja svešzemniekam ar galvu un, ievēdis dibenkambarītī, piedāvāja viņam mazu, akmenī izcirstu statueti. To ieraudzījis, Brugšs tikai ar pūlēm spēja apslēpt savu izbrīnu. Pēc stila viņš tūlīt pazina, ka izstrādājums ir vismaz trīs tūkstošus gadu vecs. Kaulēdamies viņš it kā nevērīgi grozīja statueti rokās un pēc tajā iegravētajiem hieroglifiem secināja, ka tā atradies kāda divdesmit pirmās dinastijas faraona kapenēs. Karaļu ielejā šīs kapenes jau kopš seniem laikiem stāvēja tukšas. No kurienes tad šeit nokļuvusi šī statuete? Šīs intriģējošās mīklas atrisinājums zinātnei būtu ārkārtīgi svarīgs. Šķietamais amerikānis ar āreji gluži vienaldzīgu seju nopirka statueti un lika arābam saprast, ka meklē vēl citus ēģiptiešu mākslas paraugus.

Dažas stundas pēc šīs sarunas pie viņa viesnīcā ieradās arābs vārdā Abds al-Rasuls no al-Gurnahas ciemata un piedāvāja dažādus priekšmetus, kas bija izgatavoti tās pašas dinastijas valdīšanas laikā. Piedāvātai precei jaunais zinātnieks uzmeta tikai paviršu skatienu, toties jo vērīgi ar acīm ieurbās atnācējā, kas bija milzīga auguma bārdains vīrietis. Nevarēja būt nekādu šaubu, ka beidzot viņš vaigu vaigā sastapies ar leģendāro tirgoni, kurš līdzīgi nenotveramai parādībai aizvien bija pratis izvairīties no izliktajām lamatām, jau gadiem ilgi bojādams nervus policijai un arheologiem. Asistents nekavējoties lika tirgoni apcietināt un ieslodzīt cietumā.

Taču Ēģiptes iestāžu uzsāktajai izmeklēšanai gals nebija paredzams. Apsūdzētais visu noliedza, lai gan atbilstoši ēģiptiešu policijas toreizējām necilvēcīgajām metodēm kāju pēdas tam šaustīja ar rīkstēm. Viņa radnieki un citi ciemata iedzīvotāji, kurus nopratināja ka lieciniekus, allaha vārdu piesaukdami, zvērēja, ka Abds al-Rasuls esot cienījams cilvēks un nekad nevarētu sevi aptraipīt ar šāda veida aizliegto tirdzniecību. Izmeklēšana nonāca strupceļā, un apcietināto gribot negribot vajadzēja atbrīvot.

Taču pēc dažām dienām vainīgais ieradās un – ak tavu brīnumu! – atzinās, ka viņš esot ilgi meklētais tirgonis. Kas viņu bija pamudinājis tā rīkoties?

Abds al-Rasuls bija bandas loceklis, pie kuras piederēja viņa brāļi un vairāki citi zemnieki. Saskaņā ar norunu viņš saņēma piekto daļu no peļņas, ko deva nelegālā tirdzniecība. Taču, atgriezies no cietuma, viņš pieprasījis pusi no visas peļņas kā atlīdzību par to, ka, neraugoties uz spīdzināšanu, izturējies vīrišķīgi un nevienu nav nodevis. Izcēlies ass strīds un pat kautiņš. Tas viņu tādā mērā sakaitinājis, ka viņš tūlīt aizsteidzies uz policiju un nodevis sevi tās rokās, lai tikai atriebtos saviem līdzdalībniekiem.

Direktors Maspero tajā laikā uzturējās Parīzē, tāpēc izsauca viņa asistentu, ko vispirms interesēja noslēpumainais avots, no kura senlietas nokļuvušas tirgū. Abds al-Rasuls tad izstāstīja gandrīz vai neticamu stāstu par kādu nejauši izdarītu atklājumu.

Kādu dienu viņš kopā ar brāli Mahometu un vēl citu paziņu no dzimtā ciemata aizgājuši uz nelielu ieplaku, kas atradies turpat līdzās Karaļu ielejai un bijusi no tās atdalīta tikai ar Tēbu pauguru grēdu. Meklējami gruvešos pārdošanai noderīgas senlietas, viņi negaidīti uzdūrušies vaļējai šahtai, kas bijusi stateniski izkalta klintī. Abds al-Rasuls ar virvi nolaidies lejā. Taču tūdaļ līcis sevi izvilkst laukā un pārbīlī sācis vaimanāt:

– Afrits! Tur apakšā tup Afrits!

«Afrits» arābu valodā nozīmē «launais gars», tāpēc visi trīs laiduši lēkas vaļā. Vakarā Abds al-Rasuls atzinies brālim, ka notikums ar Afritu bijis tikai viltīga izdoma, lai iebiedētu paziņu un neatklātu tam atradumu šahtā. Abi brāļi nākamajā dienā atgriezušies ieplakā un nolaidušies šahtā. Klints dziļumā



Gaston Camille Charles **Maspero**
(1846.06.23 – 1916.06.30)

vedis gaitenis, kas beidzies ar paplašinājumu, veidojot apakšzemes galeriju. Lāpas šaudīgajā gaismā viņu acīm atklājies baismīgs skats. Rindās salikti, tur stāvējuši koka zārki. Paceļot to vākus, viņi pārliecinājušies, ka zārkos atrodas labi saglabājušās mūmijas. Pēc čūskas zīmes uz pieres pat šie zemnieki sapratuši, ka viņu priekšā ir faraonu mirstīgās atliekas.

Abi brāļi labi zinājuši, ka par atradumu jāpaziņo Senatnes pieminēkļu departamentam, taču nolēmuši klusēt, lai par atrastajām dārglietām iegūtu pēc iespējas vairāk peļņas. Par to vienlaicīgu pārdošanu nevarējis būt ne runas: ja tirgū uzreiz piedāvātu tik daudz senlietu, tas tūlīt piesaistītu attiecīgo iestāžu uzmanību. Tādēļ viņi nosprieduši pasākumā iesaistīt pārējos ģimenes locekļus, kā arī dažus paziņas, lai kapenes ekspluatētu pakāpeniski. Tādā veidā viņi visam mūžam nodrošinātu sev regulārus ienākumus un pārtikušu dzīvi.

Muzeja asistents Emils Brugšs nekavējoties devās uz norādīto ieplaku un nolaidās šahtā.

«Es nebiju pārliecināts», viņš raksta savās atmiņās, «vai tas bija sapnis vai nomods. Palūkojies uz vienu no zārkem, uz tā vāka izlasīju karaļa Seti I, Ramzesa II tēva, vārdu. Dažus soļus tālāk, rokas uz krūtīm sakrustojis, vienkāršā zārkā atdusējās Ramzess II. Jo dziļāk es iegāju pazemes galerijā, jo vairāk dārgumu tur saskatīju. Šeit Amenhoteps I, tur – Ahmess, trīs faraoni vārdā Tutmess, Ahmesa sieva Nefertite – pavisam trīsdesmit septiņi zārki ar labi saglabātām karaļu, karalieņu, prinču un princešu mūmijām».

Daži zārki bija vēl aizvērti, citi – atlauzti un aplaupīti. Starp zārkem nekārtībā mētājās liels daudzums dažādu priekšmetu – vāzes, šķirstiņi un mirušajiem pēcnāves ceļā līdzī dotās dārglietas.

Uz dažiem galvaskausiem vēl bija āda un mati, vietumis pavērtajās mutēs rēgojās labi saglabājušies zobi. Sevišķi spēcīgu iespaidu atstāja Ramzess II, kurš bija miris 90 gadu vecumā. Faraona Sekenri galvaskausā bija saskatāms milzīgs robs no nāvīga sitiena, ko tas saņēmis aziātu iebrukuma laikā. No dažām mūmijām bija redzams, ka mirušie atradušies tuvās radniecīgās attiecībās, piemēram, pēc sejas vaibstiem bija manāms, ka Ramzess II bijis Seti dēls.

Kādā veidā mūmijas bija nokļuvušas kopējās katakombās, bet viņu pirmatnējās kapenes Karaļu ielejā stāvēja tukšas? Šo mīklu izskaidroja uzraksti, kas bija steigā uzskrāpēti uz zārkem. Ēģiptiešu priesteri, gribēdami novērst sajukumu, kāds varēja izcelties, pārvietojot mirušos valdniekus, uz zārkem bija uzrakstījuši viņu vārdus, kā arī izvietojumu kopējās pazemes kapenēs. Uzraksti rāda, ka vairāki faraoni pēc nāves ilgi nav varējuši atrast mieru. Tā, piemēram, Ramzess III – kā to liecina piezīmes – trīs reizes pārvietots no vienām kapenēm citās.

Pūlēdamies noskaidrot šo dīvaino pārvietojumu iemeslus, arheologi mēģināja iztēlēt atveidot visus ar tiem saistītos notikumus. No daudziem dokumentiem nepārprotami redzams, ka zādzības Karaļu ielejā bija kļuvušas par īstu sērgu. Laupītāji nesaudzēja pat karaļu mūmijas, bet izmeta tās no zārkem un pārgrieza tinumus, lai piekļūtu dārglietām un amuletiem. Nelīdzēja nekādi drošības pasākumi, jo kapeņu izlauptšanā bija iesaistīti pat apsargi un priesteri, kuriem vajadzēja rūpēties par mirušajiem.

Viens no faraoniem beidzot zaudēja pacietību. Gribēdams darīt galu tālākai kapu apgānīšanai, viņš tuvējā ieplakā pavēlēja iekārtot kopējas kapenes un pārvest uz turieni visas savu priekšteču mūmijas, kuras vēl bija saglabājušās neskartas. Tā kā pazemē veda tikai viena ieeja, tad izredzes to nosargāt bija lielākas nekā Karaļu ielejā ar tās daudzajām kapenēm.

Kādu nakti slepus sapulcinātie priesteri pārlika mūmijas jaunos zārkos un baismīgā procesijā, iedami pa šauru līkloču kalnu taku, kura saglabājusies vēl šodien, pārnesa tās uz jauno atdusas vietu. Laimīgā kārtā kopējās kapenes tika aizmirstas un par spīti visiem vēstures negaisiem saglabājās līdz mūsu dienām, līdz tās atklāja arābs Abds al-Rasuls.

Tika nolemts mūmijas pārvest uz Ēģiptes muzeju Kairā un novietot atsevišķā zālē (kur tās drīkst apskatīt ar speciālu atļauju). Tādēļ mūmijas iekrāva barkās un aizveda pa Nīlu uz leju.

Vēsts par karaļu bēru procesiju zibens ātrumā izplatījās pa visu Ēģipti. Kolīdz barkās tuvojās kādam piekrastes ciematam, visi tā iedzīvotāji iznāca pie upes un izturējās tā, it kā atvadītos no kāda tuvinieka. Saskaņā ar ēģiptiešu bēru ieražām vīrieši laiku pa laikam salutēja ar savām bisēm, bet sievietes vaimanāja un žēlabu lēkmēs plēsa sev matus.

Faraona Merneptas mūmiju pazemes galerijā neatrada. Tas iepriecināja cilvēkus, kuri bībeli uzskatīja par drošu vēsturisko ziņu avotu. Mernepta taču bija tas pats faraons, kurš dzinies pakaļ ebrejiem, kad viņi bēguši no Ēģiptes, un esot noslēcis Sarkanajā jūrā. Tā kā viņa mūmijas kopējās kapenēs nebija, tad to uzskatīja par bībeles versijas apstiprinājumu. Taču divpadsmit gadu vēlāk nāca jauns liels atklājums. Karaļu ielejā atklāja Amenhotepa II kapenes, kurās atradās vēl 13 citas faraonu mūmijas. To vidū bija arī bībeles Mernepta. Tātad viņš nebija vis noslēcis jūras dzelmē, bet gan miris dabīgā nāvē. Tika gan vēl izvirzīts pieņēmums, ka jūra faraona līķi izskalojusi malā un pēc tam tas ticis

iebalzamēts. Taču anatomiskie pētījumi neatklāja nekādas trūdēšanas procesa pēdas, kurām vajadzētu iestāties jūras ūdens iedarbes rezultātā.

Pirmais faraons, kurš atsacījās no piramīdu celšanas tradīcijām, bija Tutmess I (1545.–1515. g. pirms m.ē.). To darīt viņu nepaskubināja vis vēlēšanās atvieglot savu pavalstnieku likteni vai arī atsacīšanās no «saules dēla» titula, bet gan pavisam praktiski apsvērumi, un proti, tas acīm redzamais fakts, ka piramīdas nespēja nevienu mūmiju pasargāt no apgānīšanas.

Arheologi atrada daudzus pierādījumus sistemātiskai kapeņu aplaupīšanai. Zagļi, kas bija ielauzušies faraona Zera sievas kapenēs, sagrieza mūmiju gabalos, lai piesavinātos karalienes rotas. Taču kāds tos laikus bija iztraucējis, jo, steigā bēgot, viņi pameta karalienes līķim atgriezto roku. Linautā ietītu un divām ametista un tirkiza rokas sprādzēm izrotātu, to atrada 1909. gadā. Heopsa un Hefrena piramīdās atrada tikai tukšus, gabalos sadauzītus sarkofāgus. Mikerina piramīdā sarkofaga vispār nebija, bet uz kapu velves grīdas vāļājās mūmijas un koka zārka atliekas.

Tutmess gribēja izvairīties no šāda likteņa un tāpēc atdusai izvēlējās vientuļu un viegli apsargājamu vietu. Tā bija mums jau pazīstamā Karaļu ieleja, kur kopš tā laika piecsimt gadus lika sevi apbedīt arī viņa pēcteči.

Slepeno kapeņu būvi Tutmess I uzticēja savam arhitektam Ineni. Minētais celtnieks par šo notikumu pats uz sava kapa sienas pavēstī šādiem vārdiem:

«Vienīgi es uzraudzīju, kā klintī tiek izcirstas Viņa Karaliskās Augstības kapenes. Neviena cits šo kapu nav redzējis, neviena cits par to nav dzirdējis».

Ir skaidrs, ka viņa apgalvojums nav jāsaprot burtiski, jo celtniecības darbos vajadzēja būt nodarbinātiem vismaz simt strādniekiem. Bet kas tad noticis ar viņiem? Viens no ievērojamākajiem Karaļu ielejas pazinējiem angļu arheologs Hovards Karters par to izsakās šādi:

«Ir pietiekami skaidrs, ka šiem simts vai vairāk strādniekiem, kuriem bija zināms karaļa vissvarīgākais noslēpums, neļāva brīvi izklīst. Varam būt pārliecināti, ka Ineni, ne mirkli nesvārstīdamies, uz mūžu aizdarījis tiem mutes. Jādomā, ka šajos darbos strādāja vergi, kurus pēc tam nogalināja».

Mēs jau zinām, ka visi šie drošības pasākumi un cilvēku upuri izrādījās veltīgi. Laupītāji Karaļu ielejā bija kļuvuši tik pārgalvīgi, ka karaļu mūmijas vajadzēja glābt, pārnesot tās citā, labāk apslēptā vietā.

Uz kapeņu aplaupīšanas procedūras aizkulišu mehānismu interesantu gaismu met kāds tiesas procesa dokuments, kas atrasts papirusos no Ramzesa IX (20. dinastija) valdīšanas laika. Lūk, kāda izskatās šī prāva.

Tēbu pilsētas rajonu, kas atradās Nīlas austrumu krastā, pārvaldīja ierēdnis vārdā Pezers. No saviem spiegiem viņš uzzināja, ka sistemātiski tiek aplaupīta Karaļu ieleja upes rietumu krastā, kur par pārvaldnieku bija kāds Povero. Abi pārvaldnieki savā starpā naidojās un, dzīdamies pēc Tēbu apgabala gubernatora Hamuasa labvēlības, vīja viens pret otru visādu intrigu tīklus.

Tādēļ Pezers uzrakstīja sūdzību, kurā ne tikai apvainoja Povero, ka tas klusībā piedaloties laupīšanā, bet sniedza arī pilnīgu apgānīto kapeņu sarakstu. Pezers apgalvoja, ka aplaupīti desmit karaļu, četru priesterieņu un daudzu privātpersonu kapi.

Sakarā ar šo sūdzību Hamuasam vajadzēja spert kādus soļus, un viņš nozīmēja no vairākiem cilvēkiem sastāvošu izmeklēšanas komisiju, kuru nosūtīja uz Nīlas otru krastu. Taču, kā redzams no izmeklēšanas gaitas, komisijas locekļi un varbūt arī pats gubernators nebija ar gluži tīrām rokām vai arī pašā pēdējā brīdī vainīgie viņus bija piekukuļojuši. Lai būtu kā būdams, bet komisija uzrakstīja garu ziņojumu, kurā, dibinādamies uz gluži smieklīgiem un aplamiem argumentiem, Pezera sūdzību noraidīja.

Komisija paziņoja, ka Pezera apgalvojums par desmit karaļu un četrus priesterieņus kapu aplaupīšanu esot nepamatots, jo par upuri laupītājiem kritis tikai viens karaļa un divi priesterieņu kapi. Tāpat tika atzīts, ka aplaupīts zināms skaits privāto kapeņu, taču, pēc komisijas domām, tas nedeva pietiekamu pamatu saukt Povero pie atbildības.

No apsūdzības atbrīvotais pārvaldnieks nolēma atzīmēt savu uzvaru pār sāncensi. Sapulcinājis visus sev padotos darbiniekus, inspektoros, administratorus, strādniekus un Karaļu ielejas apsargus, viņš kopā ar tiem pārcēlās pāri upei un, pats nostājies bara priekšgalā, sarīkoja pie Pezera mājas trokšņainu demonstrāciju.

Pezers pārskaitās. Izskrējis uz ielas, viņš piedraudēja, ka griezīšoties šai lietā tieši pie karaļa, apejot gubernatoru. Povero taisni to bija gaidījis. Ko kājas nes viņš aizsteidzās pie sava priekšnieka un atkārtoja tam sava sāncenša vārdus. Hamuass Pezera izteicienu uzskatīja par nepieļaujamu disciplīnas pārkāpumu. Tādēļ viņš Pezeru nodeva tiesai, kura to atzina par vainīgu viltus liecībā, ko tas it kā esot

devis iesniegtajā ziņojumā. Tiesas dokumentos diemžēl nav atrodamas ziņas par to, kas noticis tālāk ar nelaimīgo pārvaldnieku, kurš bija mēģinājis cīnīties ar kapeņu postītāju vareno anonīmo bandu.

Astoņus gadus vēlāk viss pēkšņi pavērsās citādi. Policija notvēra astoņus kapu aplaupītājus, kuru vārdi mums šodien zināmi. Tie bija: akmeņkalis Hapi, amatnieks Iraments, zemnieks Amenemhebs, ūdens iznēsātājs Kemvese, nūbiešu vergs Ehenefers, Amenpnufers, Hafirs un Setnahte. Izšautījuši notvērto rokas un kāju pēdas ar rīkstēm, tiesneši no viņiem izdabāja šādu protokolā ierakstītu atzišanos:

«Mēs atvērām zārkus un atradām tajos cienījamās karaļu mūmijas. Ap kaklu tām bija vairākas auklas ar amuletiem un zelta rotas, bet galvas sedza zelta maskas. Cienījamās karaļu mūmijas bija visnotaļ noklātas ar zeltu. Zārki no ārpuses un iekšpuses bija apsisti ar dārgakmeņiem inkrustētām zelta plāksnēm. Šo dievu mūmijām mēs norāvām zeltu, amuletus un kakla rotas, tāpat arī zārkiem noplēsām zelta plāksnes. Mēs atradām arī viena karaļa sievu un tai tāpat noplēsām visu, kas karalienei bija dots līdzī. Dievu zārkus pēc tam sadedzinājām. Nozagām priekšmetus, kurus atradām kapos, – zelta, sudraba un bronzas vāzes. Zeltu, ko atradām pie šiem diviem dieviem, pie viņu mūmijām, pārkausējām un kopā ar amuletiem un dārgakmeņiem sadalījām astoņās daļās».

Tiesa apsūdzētajiem piesprieda nāves sodu un reizē ar to pilnīgi rehabilitēja Pezeru. Bet prāvas dokumentos nav ne pušplēsta vārda par nozieguma galvenajiem iedvesmotājiem: augstmani Hamuas un pārvaldnieku Povero.

Faraons – dumpinieks un priesteri – atriebēji

1907. gadā amerikāņu arheologs Teodors Deiviss³⁴ Karaļu ielejā atklāja aizzīmogotas kapenes. No aizmūrētās ieejas klints dziļumā veda ļoti stāvs, ar gruvešiem aizbērts gaitenis. Milzīgas drupu kaudzes virsotnē, kas sniedzās gandrīz līdz griestiem, atradās vaļējs, tukšs ciedra koka sarkofāgs ar uzrakstu, no kura bija redzams, ka tajā kādreiz atdusējusies Amenhotepa III sieva, karaliene Teje.

Novācis šos šķēršļus, Deiviss nokļuva kapa velvē, un viņa acīm atklājās satraucoša aina. Uz katafalka, kura pamatne bija satrunējusi un ielūzusi, atradās pēc cilvēka auguma veidots zārks. Luktura gaismā zaigoja no zelta lapiņām, pusdārgakmeņiem un krāsaina stikla darināta bagātīga inkrustācija.

Pa pusei atvāztais sarkofāgs atsedza satrusušu mūmijas galvaskausu. Mirušā ēģiptieša atliekas sedza plāna zelta sloksne, bet uz pieres tam mirdzēja karaļa emblēma – zeltā kalta čūska. Kapa velves kaktā notumsa stāvēja četras alabastra vāzes ar mirušā iekšām.

Pārlikodams uz zārka iegravētos hieroglifu uzrakstus, Deiviss sadūrās ar mīklainu parādību, kāda līdz šim ēģiptoloģijā vēl nebija atzīmēta. Uzrakstos visas vietas, kurās vajadzēja būt mirušā vārdam, bija izkasītas ar kādu asu rīku. Bandāžās savīstītā mūmija, kā tas šādās reizēs parasts, bija vēl aptīta ar šaurām, plānām zelta lentēm, uz kurām bija iegravēta lūgšana saules dievam. Taču arī šeit nebija mirušā vārda – tas bija it kā ar grieznēm izgriezts, atstājot ovālus caurumus. Viss nenoliedzami rādīja, ka kāds ar neparastu neatlaidību bija centies panākt, lai mirušā vārds izzustu no nākamo paaudžu atmiņas.

Tikai ar palielināmā stikla palīdzību kādā mazāk rūpīgi izskrāpētā vietā izdevās izlasīt faraona Ehnatona vārdu. Tad Deivisam radās vairāki jautājumi, uz kuriem vajadzēja rast pārliecinošu atbildi, lai noskaidrotu neparasto kapeņu noslēpumu. Kas īsti atradās šajā zārkā – karaliene Teje, kapeņu saimniece, vai arī faraons Ehnatons? Ja tas bija faraons, tad kas noticis ar karalienes mūmiju un kāpēc viņas sarkofāgs bija izlikts gaitenī? Un vispār – kas gan īsti slēpjas aiz šīs intrigējošās mūmiju pārvietošanas? Pūlēdamies rast kauču vai daļēju atbildi, Deiviss nosūtīja mūmiju uz Ēģiptes muzeju Kairā, lai to izpētītu profesors Eliots Smiss³⁵, viens no lielākajiem speciālistiem šajā jomā.

Deiviss sliecās uz pieņēmumu, ka atradis karalienes Tejes atliekas, kas nezināmu iemeslu dēļ guldītas zārkā, kurš sākotnēji piederējis viņas dēlam Ehnatonam. Tas pilnīgi izskaidrotu, kāpēc visos uzrakstos mirušā vārds bija izkasīts. Tāpēc sev par neizsakāmu pārsteigumu zinātnieks lasīja vēstuli, kurā profesors Smiss rakstīja: «Vai jūs esat pārliecināts, ka esat atsūtījis mūmiju no karalienes Tejes kapenēm? Jo es izmeklēšanai saņēmu nevis vecas sievietes, bet gan jauna vīrieša mūmiju. Droši vien noticis kāds pārpratoms». Tālāk profesors savā vēstulē konstatēja, ka mirušais bijis gadu trīsdesmit vecs, bet nenormāli garā galvaskausa pakauša daļa liecinot, ka tas slimojis ar epilepsiju.

Tātad tomēr atrasta Ehnatona mūmija! Tas bijis viens no visinteresantākajiem un pievilcīgākajiem faraoniem, kāds jebkad bija sēdējis Ēģiptes valdnieka tronī. Pateicoties ķīlrakstā sastādītai diplomātiskai korespondencei, ko atrada viņa rezidences drupās tagadējās El-Amarnas tuvumā, mēs par viņu zinām vairāk nekā par jebkuru citu faraonu. Viņa drosmīgās reformas revolucionizēja Ēģiptes sensenās ieražas un izraisīja nepieredzēta asuma un mēroga konfliktus.

³⁴ V.E.: Theodore M. Davis (1837 – 1915.02.23).

³⁵ V.E.: Sir Grafton Elliot Smith (1871.08.15 – 1937.01.01).

Lielākā daļa faraonu gar vēsturnieku acīm aizslīd līdzīgi palsām ēnām, turpretī Ehnatons no pagātnes tumsas iznirst kā cilvēks ar miesu un asinīm, spēcīga individualitāte, kuras domām, jūtām un centieniem varam izsekot samērā precīzi.

Viņa valdīšanas dramatiskais periods tomēr nebūtu gluži saprotams, ja mēs to neapskatītu uz atbilstoša, kaut arī tikai vispārējos vilcienos iezīmēta vēsturiska fona. Tikai ēģiptiešu valsts ilgās vēstures perspektīvā viņa rīcības politiskie un psiholoģiskie motīvi iegūst īsto jēgu.

Vēsturnieki pieņēmuši ērtu, lai arī shematisku Ēģiptes vēstures iedalījumu četros lielos laika posmos, un proti:

Senā valsts (1.–10. dinastija, 2900.–2200. g. pirms m.ē.);

Vidējā valsts (11.–17. dinastija, 2200.–1600. g. pirms m.ē.);

Jaunā valsts (18.–20. dinastija, 1600.–1100. g. pirms m.ē.);

Vēlais laikmets (no 21. dinastijas līdz laikam, kad Ēģipti iekarojis Maķedonijas Aleksandrs, 1100. – 400. g. pirms m.ē.).

Ēģiptieši savu vēsturi nesāka ar kādu noteiktu izejas punktu, kā to darīja, piemēram, romieši, kuri pagātnes secīgos notikumus skaitīja no Romas dibināšanas (*ab urbe condita*). Ēģiptieši sastādīja tikai faraonu sarakstus, atzīmējot viņu valdīšanas laiku (parasti neprecīzi), kā arī ar viņu dzīvi saistītos notikumus. Tāpēc vēsturnieki, mēģinot nosacīt Ēģiptes vēstures datus un hronoloģiju, sadūrās ar milzīgām grūtībām.

Pašreiz šo problēmu var uzskatīt par atrisinātu. Ar kādām metodēm paveikts šis apbrīnojamais darbs? Lielu palīdzību sniedza pirmām kārtām asīriešu-babiloniešu, ebreju, persiešu, kā arī grieķu dokumenti, kas hronoloģijas ziņā visumā izpētīti precīzi. Šajos dokumentos daudzās vietās pieminēti kari, miera līgumi, kā arī atsevišķu faraonu valdīšanas posmi, un visi šie fakti saistīti ar attiecīgiem pašu zemes vēstures notikumiem. Tādējādi salīdzinājumu ceļā izdevās noskaidrot daudzus Ēģiptes vēstures datus.

Taču visprecīzākās ziņas mums sniedza astronomija. Ēģiptieši bija izstrādājuši ļoti sīku astronomisko kalendāru, pēc kura aplēsa gadalaiku maiņas un Nīlas palu iestāšanos. Tāpēc ēģiptologi griezās pēc palīdzības pie matemātiķiem un astronomiem, dodami tiem izpētīšanai vecus papirusa tekstus un kapu uzrakstu kopijas, kuros minēts, ka zināmi vēstures notikumi bijuši saistīti ar noteiktām debess parādībām, piemēram, komētu parādīšanos. Dibinoties uz šiem tekstiem, zinātniekiem izdevās, piemēram, ar precizitāti līdz trim vai četriem gadiem nosacīt, ka faraonu 12. dinastija sākusi valdīt 2000. gadā pirms m.ē., bet 18. – 1580. gadā pirms m.ē. Izmantojot šādu pieturas punktu, vēsturnieki aptuveni varēja izsecināt pārējo dinastiju valdīšanas laiku, jo viņu rīcībā bija saglabājušies faraonu saraksti ar norādi, cik ilgi katrs no tiem atradies uz troņa.

Arheoloģisko atradumu vecuma un tāpat arī to vēstures noteikšanas visjaunākās metodes sniedza kodolfizika. Kosmisko staru iedarbes rezultātā augu un dzīvnieku dzīvajos organismos iekļūst oglekļa radioaktīvais izotops C 14, kas sabrukdam izstaro elementārdaļiņas. Aprēķināts, ka šā oglekļa izotopa atomi eksistē apmēram astoņi tūkstoši gadu.

Iestājoties organisma nāvei, daļiņu pieplūdums izbeidzas, bet tās, kuras uzkrājušās organisma dzīves laikā, pakāpeniski sabruk. Tādēļ, jo arheoloģisks atradums ir vecāks, jo vājāks ir tā starojums. Šā starojuma intensitāti var mērīt ar Geigera–Millera skaitītāju. Izdarot mēģinājumus ar ēģiptiešu mūmijām, kuru vecums bija zināms no citiem avotiem, izrādījās, ka šī metode ļauj datēt atradumus ar šajos gadījumos pieļaujamu kļūdu līdz 200 gadiem.

Kvēlu strīdu objekts bija tā saucamā garā un īsā Ēģiptes hronoloģija. Runa šeit nav vis par kādu sīkumu, bet gan par to, vai Ēģiptes valsts vēsture sākusies 2500 gadu agrāk vai vēlāk.

Stipri vienkāršojot, varam šo problēmu izklāstīt šādi. 2. dinastijas valdīšanas laikā ēģiptiešu priesteri sāka ieviest saules kalendāru. Tā kā viņi gadu sadalīja 365 pilnās dienās, tad starp saules gadu un kalendāra gadu izveidojās starpība diennakts ceturtdaļas apjomā. Pēc četriem gadiem kalendāra gads atpalika no saules gada jau par veselu diennakti, bet, apritot 1460 gadiem, – par apaļu gadu, t.i., kalendāra gada sākums atkal sakrita ar saules gada sākumu.

Jauno gadu ēģiptieši sāka tajā brīdī, kad Nīlas pali iestājās reizē ar Saules un Siriusa zvaigznes lēktu. Astronomi un matemātiķi aplēsa, ka šāda parādība sakritusi ar kalendāra gada sākumu 4339., 2773. un 1317. gadā pirms m.ē.

Radās problēma, kuru no šiem trim gadskaitļiem izvēlēties par ēģiptiešu kalendāra rašanās datumu un līdz ar to aptuveni nosacīt faraonu 2. dinastijas valdīšanas laiku. 1317. gads jau iepriekš bija atmetams kā pārāk vēls, tāpēc strīds iedegās par abiem pirmajiem gadskaitļiem, kuri tad arī reprezentē jau minēto «garo un īso Ēģiptes hronoloģiju».

Lai gan vēl tagad ir pētnieki, kuri pastāv uz 4339. gadu, taču vairākums zinātnieku pieņēmuši 2773. gadu kā neapstrīdamu. Viņi dibinās galvenokārt uz Nīlas krastā izdarītiem arheoloģiskiem izrakumiem, kas liecina, ka piektajā tūkstošgadē pirms m.ē. ēģiptiešu sabiedrības kultūra bijusi vēl pārāk zemā attīstības līmenī, lai varētu radīt saules kalendāru. Vadoties no šīs atziņas, ēģiptoloģija pirmās dinastijas valdīšanas sākumu un ēģiptiešu valsts apvienošanas attiecinājusi uz 2900. gadu.

Dabas apstākļu ziņā Ēģipte ir ļoti līdzīga Mezopotāmijai. Pateicoties gadskārtējiem Nīlas palieniem, Ēģipte kopš seniem laikiem bija neparasti auglīga oāze bezgalīgā tuksneša vidū. Arheoloģiskie izrakumi liecina, ka jau akmens laikmetā tur atradušās daudzas biezi apdzīvotas zemkopju, zvejnieku, mednieku un lopkopju apmetnes.

Herodots nosaucis Ēģipti par «upes dāvanu». Pateicoties tropiskajām lietus gāzēm Abesīnijas kalnu apvidos, Nīla izkāpj no krastiem un laika posmā no augusta līdz oktobrim visu apkaime pārvērš vienā vienīgā milzu ezerā. Atkāpjoties savā gultnē, Nīlas ūdeņi atstāj melnās dūņu nogulsnes, kas veido lielisku augsni. Tāpēc ēģiptieši savu zemi nosauca par *khemit*, t.i., «melno zemi».

Taču paliene nebija viscaur līdzena. Vietumis pacēlās viļņveida paaugstinājumi un pat pauguri, kur palu ūdeņi nesniedzās. Nereti pagadījās arī sausuma gadi, kad pali bija tik nenožīmīgi, ka tie nespēja pa visiem tīrumiem iznēsāt sējumiem nepieciešamo melnzemi. Tāpēc jau kopš vissirmākās senatnes gādīgie ēģiptiešu zemkopji visu palieni pārkļāja ar biezu kanālu tīklu, regulēja pieplūdus ar smeļamo vīndu un slūžu palīdzību, bet liesajiem gadiem uzkrāja ūdeni mākslīgi izveidotos ezeros un cisternās.

Nīlas izteku atklāja tikai 19. gadsimta otrajā pusē. Savā augštecē upe sastāv no diviem nozarojumiem: Baltās Nīlas, kas iztek no Vidusāfrikas ezeriem, un Zilās Nīlas, kas sākas Abesīnijas kalnos. Tagadējās Hartumas tuvumā tās savienojas, izveidodamas pasaulē pēc lieluma otro upi, kuras garums no iztekas līdz grīvai ir ap 6400 kilometru.

Nīla laužas uz priekšu cauri šaurai aizai, kas izskalota senās Nūbijas granīta pakalnos, un, pārvarējusi sešas klinšu barjeras jeb tā saucamās krāces, ieplūst plašā, kaļķakmens klinšu ielenktā ieplakā. Lejpus Kairas tā atkal sadalās divās (senāk septiņās) attekās un izveido auglīgu trijstūri, ko pēc grieķu burta apveidiem sauc par deltu. Ģeogrāfiski un politiski zeme sadalījās Augšas un Lejas Ēģiptē, kuru robeža atradās pie pirmajām krācēm.

Sensenos laikos, pirmsdinastiju periodā ēģiptieši dzīvoja dzimts kopienas iekārtā. Bet, tā kā vienīgi koordinēta, centralizēta kanalizācijas sistēma varēja nodrošināt iedzīvotājus ar pietiekamu pārtikas daudzumu, tad radās vispirms lielākas teritoriālas kopienas, kas laika gaitā pārvērtās par valstiņām ar dalienas valdnieku priekšgalā, kura vara bija mantojama. Dzimts kopienas sabrukuma rezultātā ēģiptiešu sabiedrība agri noslāņojās bagāto zemes īpašnieku un nabadzīgo sīkzemnieku vai bezzemnieku šķirā. Lauku ciematos vēl ilgi saglabājās dzimts kopiena, taču ekonomiskā ziņā zemnieki bija tik lielā mērā paverdzināti, ka faktiski tie nebija nekas cits kā milzīga vergu masa, kas strādāja piespiedu darbos faraona un aristokrātijas labā. Bagātnieku tīrumos vienlaikus parādījās arī īstie vergi, kas komplektējās no kara gūstekņiem.

Tālākā vēsturiskās attīstības gaitā daudzās sīkās dalienas apvienojās divās valstīs: Augšas un Lejas Ēģiptē. Ap 2900. gadu pirms m.ē. faraons Meness apvienoja tās vienā lielvalstī un nostājās tās priekšgalā kā suverēns valdnieks ar dievišķības atribūtiem. Par savu galvaspilsētu viņš izvēlējās Memfisu, kuras drupas tika atraktas Kairas tuvumā, Nīlas rietumu krastā.

Ar Menesa uzkāpšanu tronī sākās «Senās valsts» periods, piramīdu, varenu statuju un lielisku tempļu periods. Līdzās aristokrātijai tagad parādās bagāta un ietekmīga priesteru kasta. Faraoni uzsāk aneksionistiskus karus, lai iegūtu metālus, greznuma priekšmetus un vergus, kuri aizvien lielākā skaitā nepieciešami karaļa, aristokrātijas un priesteru muižām un pilīm. Darba ļaudis ne tikai neko neguva šajos karos, bet taisni otrādi – tika apkrauti ar vēl smagāku nodevu un kļaušu nastu. Šā perioda beigās sākās liela sociāla revolūcija, un Augšas un Lejas Ēģiptes valsts atkal izira sīkās dalienās, kas nemītīgi karoja cita ar citu.

Ap 2200. gadu pirms m.ē. viens no Tēbu valdniekiem atkal apvienoja visu Ēģiptes teritoriju, un ar to sākās «Vidējās valsts» periods, kuras galvaspilsēta bija Tēbas. Tas bija Ēģiptes t.s. klasiskais laikmets, kad māksla un literatūra sasniedza augstāko uzplaukumu. Faraoni radīja lielu pasaules impēriju, iekarodami jaunas teritorijas austrumos, rietumos un dienvidos, kā arī celdami jaunus apūdeņošanas kanālus un nodibinādami tirdzniecības sakarus ar Krētu un Peloponēsu.

Bet reizē ar valdošo slāņu bagātības un varenības pieaugumu padziļinājās sabiedrības plašo masu apspiestība un nabadzība. Kādā papirusā lasām:

«Pusi ražas iznīcina kaitēkļi, nīlzirgi aprij otru pusi, tīrumos savairojas peles, uzlido siseņi. Bet tad pie krasta piestāj nodokļu piedzinējs un aplūko lauku, viņa palīgiem rokās nūjas, bet nēģeriem –

rīkstes. Tie teic: dod šurp labību. Ja tās nav, zemkopī noper ... sasien un iemet kanālā ... sasien viņa sievu un bērnus».

Ap 1780. gadu pirms m.ē. pāri zemei aizveļas jauns revolucionāro nemieru vilnis. Šoreiz sacēlās ne tikai zemnieku masas, bet arī amatnieki un kareivji pilsētas, kā arī vergi lielo zemes īpašnieku muižās. Revolūcija bija asiņaina, un tā uzvarēja. Paverdzinātās tautas masas uz kādu laiku sagrāba valsts pārvaldi savās rokās.

Šīs revolūcijas ainas saglabājušās bagātnieka Ipuvera izklāstījumā. Lūk, daži citāti:

«Karaļa galvaspilsētu ieņēma stundas laikā. Nabagie saņēma karali gūstā. Galminiekus padzina no karaļa namiem. Ierēdņus nogalināja un tiem atņēma dokumentus».

Citā vietā lasām:

«Nabags sagrāba bagātības, un tam, kas agrāk nespēja nopirkt sev sandales, tagad pieder bagātības. Kundzes bērns kļuvis par kalpones bērnu».

Taču visreālistiskāko revolūcijas ainu rāda mums trešais citāts:

«Augstmaņu bērnus nosit, triecot pret mūri, visi bēg prom no pilsētas ... Tas, kurš agrāk nezināja, kur nolikt galvu, tagad iedzīvojies gultā, kuram nebija laivas, tagad ir kuģa īpašnieks, kuram nebija maizes kumosa, tagad sagrābis klētis ... Kurš agrāk nabadzības dēļ gulēja bez sievietes, tagad viegli iegūst dižciltīgu dāmu».

Tūlīt pēc revolūcijas iestājās visdrūmākais posms Ēģiptes vēsturē. Jukās novājinātajā valstī iebruka semītu cilts hiksi un zibens ātrumā to ieņēma. Uzbrucēji parādījās kaujas ratos, kuros bija iejūgti zirgi, ko Ēģiptē neviens nebija redzējis. Ieraugot auļojošos briesmoņus, ēģiptiešu kājnieki paniskās bailēs metās bēgt.

Iekarotāji bija rupji barbari un pakļautajā zemē izrīkojās nedzirdēti brutāli. Viņi nodedzināja pilsētas, nopostīja tempļus, bet pret cilvēkiem izturējās kā pret darba lopiem. Simt gadu ēģiptieši atradās iebrucēju pazemojošā jūgā, taču tad sacēlās un Tēbu valdoņa Jahmosa I vadībā padzina iekarotājus no savas valsts robežām.

Ar šo brīdi Ēģiptes vēsturē sākas jauns uzplaukuma un varenības posms, ko vēsturnieki sauc par «Jaunās valsts» periodu. Pie varas nokļūst 18. dinastija, kas par savu galvaspilsētu izvēlējās Tēbas un valdīja no 1580. līdz 1350. gadam pirms m.ē.

Šīs dinastijas faraoni bija lieli karotāji, kuri neskaitāmos karos pakļāva sev visu Sīriju līdz pat Eifratam, kā arī Ziemeļpalestīnu. Piemēram, Tutmess III rīkoja uz Sīriju septiņpadsmit karagājienus, iegūdam neskaitāmus laupījumus – lopus, vergus, zeltu un sudrabu. Šīs dinastijas faraoni iekaroja arī Nūbiju līdz ceturtajām Nīlas krācēm, sagrābdami turienes bagātīgās zelta atradnes. Hetieši, babilonieši un asīrieši tiem ik gadus bija spiesti maksāt nodevas.

Tomēr kara laupījums bagātu padarīja tikai karali, aristokrātiju un priesteru kastu. Pilis un svētnīcas slīga neredzētā greznībā. Slava par šo bagātību izplatījās visā toreizējā pasaulē.

Bet nemītīgie kari galīgi izpostīja Ēģiptes zemniekus, kuriem bija jāmaksā aizvien lielākas nodevas karaspēka uzturēšanai un jāpiegādā tik daudz kareivju, ka galu galā vairs nebija, kam apstrādāt zemi. Cilvēku rezervju izsmelšana piespieda Amenhotepu III pāriet uz miermīlīgu politiku. Viņa trīsdesmit sešus gadus ilga valdīšanas laiks pieder pie vislaimīgākajiem Ēģiptes vēsturē. Šis faraons apprecēja sievieti, kas nepiederēja pie karaliskās dzimtas, – mums pazīstamo Teji, kuras kapenēs tika atrasta Ehnatona mūmija.

Kad pasaulē nāca viņa dēls, vēlākais Amenhoteps IV, valsts iekšējais stāvoklis bija diezgan sasprindzināts. Līdzās faraonam bija izaudzis cits, viņa varai bīstams spēks – bagātā aristokrātija un Tēbu priesteru kasta. Tēbu augstākais priesteris pēc sava amata stāvokļa skaitījās arī karaļa vietnieks, t.i., viņa rokās faktiski bija vara pār visu Ēģipti. Amenhoteps III un viņa sieva Teje intrigu ceļā pūlējās mazināt tā ietekmi, taču uzsākt atklātu karu neuzdrošinājās, jo valstī, atskaitot nemierīgās, revolucionāro tradīciju garā noskaņotās darba ļaužu masas, nebija spēka, uz ko viņi būtu varējuši balstīties.

Viņu vienīgais dēls Amenhoteps IV nedeķa nekādas cerības, ka viņš spētu šo cīņu novest līdz uzvarai. Tas bija vārgs un slimīgs zēns, kurš jutās svešs galma intrigu un nemītīgo svinību atmosfērā. Attēli freskās mums rāda viņa nesamērīgi lielo galvu, smagos, miegainos plakstus, sentimentālās acis un mīkstās, sievišķīgās lūpas. Šie paši attēli liecina, ka viņš labprāt pavada laiku klusajā pils dārzā, starp ziediem, putniem un tauriņiem. No profesora Smisa izdarītās medicīniskās izmeklēšanas mums jau zināms, ka viņa galvaskausa divainā forma liecina par noslieci uz epilepsiju.

Saskaņā ar faraonu galma tradīcijām viņu agri apprecināja ar princesi Nefertiti. Tel-El-Amarnas drupās izrakts viņas galvas atveidojums, ko krāsainā kaļķakmenī darinājis tēlnieks Tutmess. Šī slavenā galvas statuja tagad atrodas Visbādenes muzejā. Tajā mēs redzam meiteni ar smalkiem sejas vaibstiem,

gulbja kaklu un mandelveidīgām, sapņainām acīm. Tas ir apbrīnojams mākslas darbs, kas izstaro neizsakāmu dzejisku burvīgumu.

Jaunais Amenhoteps uzkāpa tronī 1375. gadā pirms m.ē., kad viņam bija 14 gadu. Tā kā līdz pilngadībai faraonam vēl trūka divu gadu, viņa valdīšanas sākumu iezīmēja aristokrātijas un priesteru aizbildniecība, kas droši vien lika viņam manīt savu politisko pārsvaru.

Tāpēc nav izslēgts, ka tieši šajos divos nepatīkamajos nepatstāvības gados viņš sāka dziļāk interesēties par šādas situācijas cēloņiem. Droši vien atradās arī labvēļi, kuri, pamatojoties uz dokumentiem, jaunajam valdniekam izskaidroja, kādā ceļā Tēbu priesteri un to sabiedrotie – lielie zemes īpašnieki – ieguvuši tādu noteikšanu valstī.

Pirmais reliģiskais centrs Ēģiptes vēsturē bija Heliopoles pilsēta, kur tika godināts saules dievs Ra. Jau pašos Ēģiptes valsts pirmsākumos faraoni uzskatīja sevi par šā dieva pēctečiem un lepni dēvējās par «Ra dēliem». Heliopoles priesteri baudīja viņu labvēlību un kļuva par iespaidīgāko priesteru grupu Ēģiptē.

«Jaunās valsts» periodā, kad par galvaspilsētu kļuva Tēbas, situācija izmainījās. Turienes priesteri, cīnīdamies ar sāncenšiem Heliopolē par noteicošo vārdu valstī, nolēma savu dievu Amonu izvirzīt ēģiptiešu reliģijā pirmajā vietā. Tas nebija viegli, jo Ra taču tika uzskatīts par faraonu ciltstēvu un kopš senseniem laikiem to godināja visa ēģiptiešu tauta. Tēbu priesteri īstenoja savu nodomu tādā veidā, ka identificēja Amonu ar Ra un dievu turpmāk sauca par Amonu-Ra, piedēvēdami tam arī visus senākā Heliopoles dieva atribūtus.

Tādā kārtā Amons-Ra sākotnēji bija viens no daudzajiem lokālajiem dieviem un tikai kopš dažiem gadsimtiem ieņēma pirmo vietu ēģiptiešu reliģijā. Tāpēc Amenhoteps IV nosprieda, ka Amons-Ra ir uzurpators un par patieso dievu uzskatāms Heliopoles Ra, kura pēcteči un pārstāvji zemes virsū bija un ir faraoni.

Nevar būt šaubu, ka šos vēsturiskos un reliģiskos ciltsrakstus noskaidrot viņam palīdzēja pirmām kārtām Heliopoles priesteri, kuri pret saviem sāncenšiem Tēbās veda slepenu cīņu, lai atgūtu zaudēto ietekmi. Bet jaunais faraons šajā apstākļi saskatīja izdevīgu gadījumu salauzt Tēbu priesteru un viņu aristokrātisko sabiedroto varu. Tāpēc, sasniedzis pilngadību, viņš pasludināja sevi par vecā saules dieva Ra piekritēju.

Kopš šā brīža jaunā faraona garīgajā attīstībā sākas neparasti interesants posms. Sākotnēji skaidri politiskās ieceres drīz vien guva dziļi reliģiozu jēgu. Amenhoteps pakāpeniski pārveidojās par jaunas, reformētas reliģijas pamatlicēju, sludinādamas to ar patiesu gaišreģa un pravieša kvēli. Galmā pie faraona varēja piekļūt tikai viņa uzticīgākie mācekļi, un tikai tos viņš iecēla valsts augstākajos amatos.

Galū galā pat vecajam dievam Ra vajadzēja piekāpties jaunas, augstākas abstrakta dieva koncepcijas priekšā, kuru faraons nosauca par Atonu jeb «saules disku». Šā dieva simbols bija saules attēls ar stariem, kas izbeidzās cilvēka delnu veidā. Taču faraona mācībā Atons nebija viens no daudzajiem dieviem politeistiskajā plejādē, bet gan vienīgais Visuma dievs, bezpersonisks un neredzams spēks, kurš radījis sauli un ir visa zemes virsū dzīvojošā un augošā pirmavots.

Agrāk Ēģiptē dievus iztēlojās cilvēku veidā, kuri gan bija nemirstīgi, taču apveltīti ar visām cilvēciskajām vājībām. Tie drīzāk bija bailes iedvesošas, atbēdīgas un kaprīzas būtnes, kuras vajadzēja pielabināt ar asiņainiem upuriem.



Saules dieva Amona tempļa drupas

Amenhotepa IV mācībā jauns un nedzirdēts bija tas, ka Atonam nepiemita šādas zemes būtņu iezīmes. Viņu godināja kā cilvēces mīlošo tēvu, kura klātie meklējama nevis kauju troksnī un asiņainos upuros, bet gan dabas skaistumā, ziedos, kokos un putnos. Atons kļuva par «mīlestības dievu», kurš sievietei dāvā bērnu un mierina mazuli, lai tas neraudātu. «Es piepildu abas Ēģiptes zemes ar savu mīlestību», sacīts vienā no Atona cildinājuma himnām. Tā bija līksmes un dzīves prieka caurstrāvota reliģija. Atona pielūdzēji nedrebēja mānticīgās bailēs viņa vaiga priekšā, bet gan ar pateicību dziedāja: «Visa zeme līksmo un priecājas tevī».

Reliģiskās ceremonijas tempļos bija vienkāršas un pieticīgas. Tajās galvenokārt dziedāja himnas un upurēja ziedus un augļus. Jaunā kulta piekritēji parasti sapulcējās rītausmā un mijkrēslī, griezdamies ar lūgsnām pie austošā vai rietošā Atona.

Visapbrīnojamākais ir tas, ka Amenhoteps radīja monoteistisku reliģiju, kaut gan viņam nebija neviena vēsturiska parauga, uz kuru varētu balstīties. Tāpēc viņš uzskatāms ne tikai par savdabīgu reliģisku domātāju, bet arī par visu vēlāko monoteistisku reliģisku sistēmu radītāju priekšteci. Mozus pavēstī, ka viņš mācījies «Ēģiptes gudrības» Heliopolē, tāpēc nav izslēgts, ka starp ebreju reliģiju un Atona kultu pastāv kāda radniecīga saikne. Tā, starp citu, redzama analogijās, kas atrodamas vienā no himnām par godu Atonam un 115. bībeles psalmā.³⁶

Amenhoteps noteikti atsacījās no pagātnes, arī pieņemdamas vārdu «Ehnatons», kas nozīmē «Atona disks». Vienlaikus, cenšamies galīgi atbrīvoties no priesteru ietekmes un padarīt Tēbas par vienkāršu provinces pilsētu, viņš sev uzcēla jaunu, greznu galvaspilsētu tagadējās El-Amarnas tuvumā un nosauca to par «Saules Horizonta Pilsētu»³⁷.

Ehnatons personīgi aizbrauca uz turieni zeltītos kaujas ratos, kas «zaigoja līdzīgi saulei, kad tā paceļas pāri apvārsnim, lai apmirdzētu pasauli ar savu mīlestību». Straujos rumakus triekdam, viņš auļos apbrauca apkārt tukšos laukus, nosprauzdams nākamās galvaspilsētas robežas. Pilsēta tika izplānota ļoti vērienīgi, ar daudzām pilīm, svētnīcām, administratīvām celtnēm, ielām un dārziem. Dibināšanas aktu nākamo paaudžu zināšanai viņš lika iekalt vairākās tuvējās klintīs.

Pēc diviem gadiem faraons jau varēja pārcelties uz jauno rezidenci. Tur viņš pilnīgi nodevās savas reliģijas sludināšanai, bet brīvo laiku pavadīja pilī, ģimenes un draugu vidū, vai arī izbrauca medībās. Ēģiptologi domā, ka vairums Atonam par godu sacerēto himnu ir faraona darbs. Lūk, rindas, ar kurām sākas viens no šādiem iejūsmīgajiem dzejojumiem:

Cik dižens tavs uzlēkts apvārsņa malā,
Ai dzīvīgo Aton, kas dzīvību dodi!
Debesu velvē tev augšup kāpjot,
Tavs košums lejas pār zemju zemēm.
Pār pasaules plašumiem dižs un varens tu zaigo,
Staru vainagā ieskāvis paša radīto zemi.
O Ra, kas tautas ņem savā varā,
Saistot visus ar laipnības valgiem,



Faraons Ehnatons

³⁶ V.E.: Skat. {[L-BIBLE3](#)}.

³⁷ V.E.: Ahetatona.

Kauču pats debesīs tālu,
Pār zemi dāsni tavs spožums izliets,
Un mirklis jebkurš mūsu mūžā
Ir pēda, ko atstājis tu savā gaitā.
Bet kolīdz tu izgaisti rieta pusē,
Nodziest gaismā un zemi klāj tumsa.
Tinušies segās, atdusas vīri
Miegā tik ciešā, ka apzagt tos var.
Siro plēsīgie lauvas un ložņā čūskas,
Tumsā nodzisis pēdējais gaismas stars,
Jo dzīvības devējs pats devies pie miera.
Tikai tam uzlecot, atausīs diena,
Atkal pasaulei uzsmaida Atona seja,
Atkal gaist tumsa, kad staro tavs vaigs,
Atkal svin atmodu abas zemes,³⁸
Rausušies kājās, pieceļas cilvēki,
Uzpošas, mazgājas, ietērpjas drānās,
Lūgsmā ceļ rokas, cildinot tevi.
No jauna atsākas darbi un ikdienas gaitas.
Ganīklās dodas ganāmie pulki.
Zaļumā spirtā plaukst koki un zāle.
Putni izspurdz no ligzdām slīkšņu biežnās,
Spārnu vēzieniem sveicinot tevi.
Mundrībā žirgtā draisko auni.
Lidoņi spārnotie paceļas gaisā,
Dzīvību gūstot siltumā tavā.
Kuģi pa upi peld augšup un lejup.
Ceļos atsākas rosme, kad gaismu tu devi.
Tavā spozmē zivis lēkaļā upēs,
Tavi stari visdziļākā jūrā tumsu vērš gaismā.

Ehnatons bija liels mākslas cienītājs un labprāt atbalstīja jaunos māksliniekus, tos no visas zemes saaicinādam savā jaunajā galvaspilsētā. Tāpat kā reliģijā, citas vēsmas iestrāvoja arī ēģiptiešu mākslā. Jauno strāvojumu pamatā bija opozicionāla attieksme pret Tēbu priesteriem. Tēlniecība un glezniecība līdz šim bija pakļauta stingriem reliģiska rituāla priekšstatiem, kuri māksliniekiem atļāva faraonus attēlot tikai kā sastingušas, svētsvinīgas, dievišķīga oreola apmirdzētas būtnes.

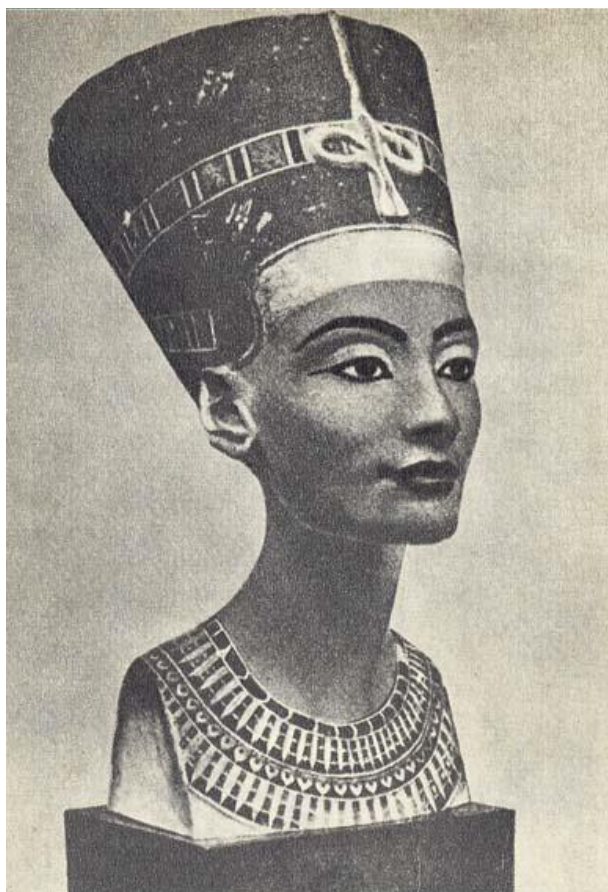
Jaunie mākslinieki, izlauzušies no priesteru tradicionālisma važām, tagad savos darbos centās pēc patiesīguma un cildenas vienkāršības. Ehnatons atbalstīja šo jauno reālismu mākslā un neaizliedza māksliniekiem attēlot sevi tādu, kādu viņi to redzēja. Valdnieka iecietība sniedzās tik tālu, ka viņš atļāva attēlot sevi ne tikai kā cilvēku ar miesu un asinīm, bet arī visā savā kroplībā – ar lielo galvu, izspīlēto vēderu un rahītiskām kājām.

Senākās figurālās ainas gleznās tagad atdzīvojās. Neviens no iepriekšējiem faraoniem nebūtu atļāvis parādīt sevi kā vienkāršu mirstīgo, bez dievišķīgās majestātes nimba. Ehnatonam šajā ziņā nebija nekādu aizspriedumu, un viņa attieksmē pret mākslu jo spilgti izpaužas revolucionāro pārveidojumu dziļums un drosme. Vislabākais paraugs ir freskas, kas mums sniedz ieskatu faraona, viņa sievas un meitu intīmajā ģimenes dzīvē. Mēs, piemēram, redzam, kā Ehnatons glāsta un uz lūpām skūpst savu sievu, bet viņam pie kājām rotaļājas mazas meitenītes.

Klintīs izcirstajās kapenēs «Saules Horizonta Pilsētas» tuvumā arheologi atklāja daudzas freskas, kas ļauj gūt priekšstatu par karaļa ģimenes dzīvi.

Vienā no freskām attēlota jaunās reliģijas virspriestera Merira svinīgā ievadīšana amatā. Mēs redzam tajā karali, viņa sievu Nefertiti un meitas. Pret balkona margām atbalstījušies, viņi nolūkojas pūlī, kas sapulcējies pils priekšā. Gleznājums ir gaišs, līkms, krāsaini dzirkstošs. Uz margām salikti spilveni visdažādākās krāsās, bet no pils kolonnām, vēja pūsmā līgodamās, nokarājas lotosziedu vijas un raibas lentes. Pils apkalpotāji rokās tur zilā un koši sarkanā krāsā nokrāsotus strausa spalvu vēdekļus garos kātos. Ehnatons, izstiepis roku, uzrunā viņa priekšā ceļos nometušos priesteri, kuru viņš ieceļ augstajā amatā.

³⁸ Runa šeit ir par Augšas un Lejas Ēģipti. (*Piezīme grāmatā*).



Karaliene Nefertite

Citā gleznojumā redzam Ehnatonu apmeklējām saules templi. Glezna pilna dzīvības, kustības un greznuma. Rieta saules apmirdzēts, faraons zeltītos kaujas ratos auļo pa pilsētas ielām, rokā turēdams grožus un ar pātagu paskubinādams straujos zirgus, kam galvas izrotātas ar strausa spalvu pušķiem. Karaliene Nefertite traucas tūlīt aiz viņa pati savos kaujas ratos, bet tālāk seko vesela kavalkāde ar karaļpāra meitām un galma augstmaņiem. Līdzās kaujas ratiem skrien ar vairogiem, šķēpiem, āvām, lokiem un milnām bruņoti kareivji. Viņu vidū redzami bārdaini aziāti no Sīrijas, Nūbijas nēģeri un garmatainie lībieši. Pilsētas iedzīvotāji steidzas no namiem uz ielām, lai nolūktos karaļa kortežā. Faraons piebrauc pie tempļa vārtiem. Viņu sagaida ceļos nometušies priesteri un dejojošas meitenes, kas dejas ritmā rībina tamburīnus.

Trešajā freskā gleznotājs attēlojis notikumu tālāko norisi. Šoreiz viņš mūs ievada templī. Ehnatons un Nefertite stāv pie altāra, uz kura kaudzēs sakrauti augļi un ziedi, un lej ugunī kaut kādu šķidrumu. Karalis ir kails līdz viduklim – viņš uzvilcis tikai smalka auduma tērpu, kas liegās krokās sniedzas no jostas līdz papēžiem. Ap gurniem nokarājas apsējs ugunīgi spilgtā, sarkanā krāsā.

Karaliene ģērbusies baltā tērpā no tik plāna auduma, ka tam cauri jaušams viņas meitenīgais stāvs. Vidukli viņai tāpat apjož koši sarkans apsējs, kura gali sniedzas līdz tempļa grīdai. Pārsteidz tas, ka valdnieku pāris nevalkā nekādas rotas lietas. Viņu brīvo un skaisto tērpu vienkāršība atstāj neparasti tīkamu iespaidu.

Divas mazas princesītes stāv karaļpārim aiz muguras un dzied himnu saules dievam Atonam, pavadīdamas dziedājumu uz maziem stīgu instrumentiem. Virspriesteris Merira dziļi noliecies karaļa priekšā, bet pārējie priesteri pa to laiku aizdedzina smaržīgus kvēpekļus. Mazliet tālāk stāv septiņi akli muzikanti – veci, drukni vīrieši – un ar dziesmu slavina Atonu, pavadīdami savu dziedājumu uz septiņstīgu arfām.

Kapenēs tāpat atrastas vairākas ģimenes cikla gleznas, kuras rāda ne tikai pasakaino greznību karaļa namā, bet arī faraona aizkustinošo pieķeršanos saviem tuviniekiem.

Lūk, visa ģimene sapulcējusies koka paviljonā, kura jumts balstās uz krāsainām, ar lotosziedu un vīnogulāju vijām rotātām kolonnām. Kolonnu kapiteļus grezno izcilņi, kas attēlo ziedu pušķus un aiz pleznām uzkarinātas nomedītas meža pīles.

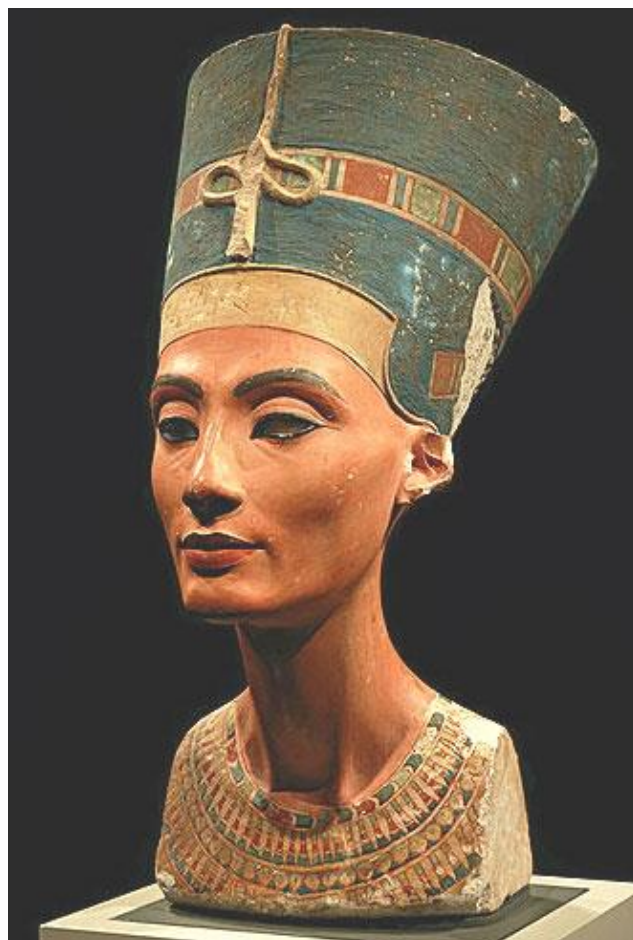
Paviljona vidū stāv pulciņš sieviešu, spēlēdamas arfas, kokles un liras. Karalis ērti nosēdies uz krēsla spilveniem. Viņš izskatās noguris un skumjš – varbūt mākslinieks nojautis, ka valdnieku kremt slimība, kas viņu pirms laika novedīs kapā. Jaunais monarhs tur rokā kausu, kurā sieva viņam no amforas ielej vīnu. Trīs karaļmeitas sastājušās ap viņa krēslu; vienai rokās liels ziedu pušķis, otra pasniedz tēvam šķīvi ar saldumiem, bet trešā izklaidē viņu ar sarunām.

Taču mākslinieciskais apvērsums sevišķi skaidri saredzams kādā citā gleznojumā no šā paša ģimenes cikla. Kad nomira viena no viņa meitiņām, Ehnatons to lika apbedīt savās kapenēs un uz sienas uzgleznot ainu, kas izteiktu karaļa ģimenes sāpīgas un bēdas. Ap mirušo meitenīti, kas guļ uz katafalka, sastājušies vecāki un māsiņas. Sevišķi dziļi iespaidu atstāj Nefertites tēls: karaliene tur uz rokām mazāko bērnu, un viņas sejā jaušamas dziļas ciešanas. Ēģiptiešu mākslā tas bija gluži kas neparasts, jo šeit pirmoreiz dievišķīgās faraona ģimenes jūtas izpaustas tik cilvēciski un izteiksmīgi.

Ehnatona cīņa ar aristokrātiju un priesteru kastu ar laiku vēl vairāk saasinājās. Faraons nobīdīja sāņus visus senākos dižmaņus un – kā to pavēstī viens no ierakstiem uz kādas amatpersonas kapenēm – izvēlējies sev līdzstrādniekus no brīvo zemnieku vidus. Kāds cits augsts galma ierēdnis par sevi saka:



Ehnatona statuja



Nefertiti

«No tēva un mātes puses es biju zemas kārtas cilvēks, taču karalis mani nostatīja uz kājām. Viņš ļāva man pacelties augšup ... es biju cilvēks bez īpašuma, bet viņš savā devībā sniedza man ikdienas iztiku, man, kuram agrāk vajadzēja ubagot maizes kumosu».

Opozicionāli noskaņotie augstmaņi un priesteri rīkoja sazvērestību pret faraona dzīvību. Mums tas zināms no kādas freskas un uzraksta, kas saglabājušies policijas priekšnieka kapenēs. Tur redzam, ka viņš dižvezīra priekšā atved trīs notvertos sazvērniekus. Uzrakstā dižvezīrs pateicas Atonam par palīdzību noziedznieku atklāšanā un svētī faraonu Ehnatonu.

Līdz šim faraons pret priesteriem bija izturējies iecietīgi un ļāvis tiem brīvi piekopt tradicionālo dievu kultu. Taču pēc sazvērestības atklāšanas viņš kļuva par reliģisku fanātiķi un elku kulta apkarotāju. Ehnatons slēdza tempļus, lika nopostīt vietējo dievu tēlus, bet ar sevišķu neiecietību vajāja Tēbu Amonu. Viņa sūtītie aģenti izkašņāja šā dieva vārdu no tempļu un kapeņu ierakstiem. Viņi sasniedza pat vistālākos tuksneša nostūrus, lai tur no klintīs iecirstiem uzrakstiem izdeldētu Amona vārdu. Aristokrātiem vajadzēja mainīt savus dzimtas uzvārdus, ja tie etimoloģiski bija saistīti ar Amonu.

Faraona reformatoriskie pasākumi savā dziļākajā būtībā bija cīņa varas dēļ pret aristokrātiju un priesteriem. Patiesībā pat monoteisma ieviešana pauda tikai faraona centienus pēc vienvaldības. Tā kā Ehnatona reformām nebija sabiedriska raksturs un plašām tautas masām tās nedeva nekādus politiskus un ekonomiskus atvieglojumus, Ēģiptē tās tika uzņemtas vienaldzīgi.

Bet kopš tā brīža, kad Ehnatons sāka vajāt vietējos dievus, viņš sastapās ar tautas masu pasīvu pretestību un neapmierinātību. Tie bija vienkārši, labsirdīgi un izpalīdzīgi dievi, kas bija cieši saistīti ar zemnieku dzīvi un darbu. Lai gan tie reizēm ātri saskaitās un bija atriebīgi, lai gan tie mājāja draudu un baismu atmosfērā, taču šiem dievekļiem piemita tīri cilvēcīgas, vienkāršam zemniekam labi saprotamas īpašības. Turpretī Atons, šis neredzamais, saules diskā iemiesotais dievs, viņiem šķita pavisam svešs, nesaprotams un vienaldzīgs. Tāpēc Ehnatona fanātiskais sektantisms drīz vien radīja nepārejamu bezdibeni starp viņa galmu un plašām ēģiptiešu tautas masām, pie kurām valdnieks meklēja atbalstu, no to vidus izvēlēdamies savus tuvākos līdzstrādniekus.

Nodibinādams Atona kultu, jaunais faraons savā kvēlajā iztēlē loloja plašus iekarošanas mērķus. Mēs jau zinām, ka, pateicoties viņa priekšteču kara gājieniem, Ēģiptei bija pakļauta Sīrija, Palestīna un

Nūbija. Tā kā vairums šo iekaroto tautu šādā vai citā veidā pielūdza sauli, Ehnatons domāja, ka tās nebūs grūti pievērst Atona kultam, kurš tādā kārtā kļuva par kopīgu, universālu valsts dievību. Līdz ar to šīs zemes otro reizi, tikai tagad jau mierīgā ceļā, tiktu pakļautas Ēģiptei, radot saites, kas ciešākas par ieroču spēku.



Nefertiti (statuja no Ahetatonas; Berlīnes muzejs)³⁹

Taču notika gluži pretējais. Kamēr Ehnatons nodevās ģimenes dzīves priekiem un sacerēja himnas par godu Atonam, viņa valsts pamati sāka ļodzīties. Sīrijas valdnieki, juzdami faraona nespēku, stājās slepenos sakaros ar Ēģiptes ienaidniekiem, bet tad cits pēc cita atkrita no tās, līdz pēdējam vīram iznīcinādami ēģiptiešu garnizonus.

Kā mums zināms no El-Amarnā atrastās sarakstes, ēģiptiešu pārvaldnieki un karaspēka pavēlnieki Sīrijā sūtījuši pie faraona ziņņešus ar vēstīm par aizvien jaunām neveiksmēm un brīdinājuši, ka Ēģipte šo novadu zaudēs, ja tūlīt netiks atsūtīti palīgspēki. Megido, Askalonas un Gezeras pilsētu garnizoni izmisuši sauca pēc palīdzības, bet Jeruzalemes komandants rakstīja: «Pasaki karalim bez aplinkiem: visu mana karaļa un pavēlnieka zemi sagaida posts».

Taču Ehnatons nedeķa nekādas atbildes, pamezdams garnizonus to liktenim. Pat vairāk – beidzot viņš vairs nemaz nepieņēma vēstnešus, kas bija veikuši milzīgus attālumus un, grūtā ceļa nogurdināti, cerēja, ka faraons viņus uzmundrinās un sniegs palīdzību.

Kas bija šīs neizprotamās apātības iemesls? Tā kā šajā jautājumā nav saglabājušies nekādi dokumenti, mēs varam tikai izsacīt minējumus. Ehnatons aizvien bija sludinājis, ka Atons ir miera dievs, un viņš pats laikam gan bijis cilvēces vēsturē pirmais pacifists, kurš nosodījis karus. Ehnatona ārējā politika dibinājās uz tēzi, ka pakļauto zemju uzticība Ēģiptei jānodrošina tikai ar miermīlīgiem līdzekļiem, izplatot Atona, saules, mīlas un dzīves prieka dieva kultu. Tālab varam pieņemt, ka Ijaba vēstis no Sīrijas viņu nostādīja nepatīkamas dilemmas priekšā: vai nu sūtīt palīgspēkus Sīrijā ielenktajiem ēģiptiešu garnizoniem un līdz ar to pārvilkt svītru visai savai ideoloģijai, vai arī bezdarbīgi nolūkoties, ka sadumpojušās pakļautās zemes zaudētas. Tas bija traģisks, neatrisināms konflikts, kas paralizēja faraona gribu un droši vien sekmēja viņa pāragro nāvi. Kad Ehnatons atradās nāves gultā, Sīrija jau bija zaudēta un no jauna Ēģiptei to atkal atguva tikai Seti un Ramzess.

Ehnatons nomira 1358.⁴⁰ gadā pirms m.ē., būdams trīsdesmit gadu vecs. Viņu apbedīja klints kapenēs «Saules Horizonta Pilsētas» tuvumā. Par Nefertites likteni mums nekas nav zināms; tā kā vēsture par to klusē, varam pieņemt, ka viņa būs mirusi drīz pēc vīra nāves.

Faraonam dēla nebija, tāpēc Ēģiptes tronī uzkāpa Smenhara, viņa vecākās meitas vīrs. Taču Smenharas valdīšanas laiks nebija ilgs. Stingri pieturēdamies pie sievastēva reformām, viņš sanāca konfliktā ar aristokrātiju un priesteriem, kuri jau tādā mērā bija atguvuši varu, ka gāza valdnieku no trona. Par Ēģiptes valdnieku tagad kļuva Tutanhatons, Ehnatona trešās meitas vīrs.⁴¹ Tā kā jaunajam faraonam bija tikai divpadsmit gadu, viņš viegli pakļāvās Ēģiptes faktisko valdnieku gribai. Jaunais

³⁹ V.E.: Jādomā, no Tutmesa Jaunākā (Džehutimesa) darbnīcas drupām; droši vien statuja oriģinālā bija apģērbta, tikai apģērbs nav saglabājies, vai arī bija paredzēts to apģērbt nākotnē.

⁴⁰ V.E.: Tagad datē galvenokārt kā 1334/1336. gadu. Nefertiti nāvi datē ap 1330. g.

⁴¹ V.E.: Par Tutanhatonu ir atrasts uzraksts, ka viņš bijis faraona dēls (bet nav zināms, KURA faraona). Iespējams, viņš bija Ehnatona dēls no citas sievas, un bija precēts ar savu pusmāsu. (Nekas sevišķs priekš Ēģiptes). Vai varbūt Smenharas dēls? Smenhara, savukārt, iespējams, bija Ehnatona brālis, jo kļuva par viņa līdzvaldnieku vēl Ehnatona dzīves laikā. (Vai varbūt vēl viens Ehnatona dēls, precēts ar savu pusmāsu?). Nefertite Ehnatonam bija māsīca: mātes brāļa meita.

valdnieks mainīja savu vārdu, nosaukdamies par Tutanhamonu, atsacījās no sievastēva reliģijas un atgriezās Tēbās, turienes priesteru paspārnē.

Arheoloģiskie atradumi El-Amarnā skaidri liecina, ka «Saules Horizonta Pilsēta» pamesta lielā steigā. Pils celtņu drupās atrastas suņu un govju paliekas – šos dzīvniekus pils kalpotāji droši vien bija aizmirsuši un atstājuši bada nāvei. Par jucekli pārvākšanās laikā varbūt vēl skaidrāk liecina tas apstāklis, ka ticis aizmirsts ķīļraksta plāksnīšu arhīvs ar svarīgu diplomātisku korespondenci.

Saules dieva Atona galvaspilsētas lepnās celtnes tika pamestas un pārvērtās par šakāļu un siks pārņu mājokli. Sabrūkošie mūri apkaimes zemniekiem kļuva par neizsmejamu būvmateriālu avotu. Laiku gaitā svētnīcu un piļu drupas aizputināja tuksneša smiltis, tik labi saglabādamas celtņu paliekas, ka šodien arheologi visai precīzi var atveidot dumpīgā faraona mājokļa horizontālo plānu.

Tutanhamons atdeva priesteriem konfiscētos īpašumus, atkal atvēra viņu tempļus un bagātīgi apgādāja tos ar zelta un sudraba rituāliem traukiem. Kādā klints ierakstā viņš lielās: «Es panācu, ka Tēbas atkal atdzīvojas, atjaunoju labos likumus un nostiprināju taisnīgumu». Priesteru kasta bija guvusi pār faraonu pilnīgu uzvaru.

Pēc Ehnatona nāves vēl saglabājās daudz viņa reliģijas piekritēju. Ar sāpēm viņi nolūkojās «Saules Horizonta Pilsētas» kaunpilnā pagrimumā, bet jo sevišķi uz pamestām karaļa kapenēm, ko postīja un apgānīja laupītāji.

Tādēļ viņi nosprieda karaļa mirstīgās atliekas slepus pārvest uz drošāku vietu. Par jaunu kapeņu būvi nevarēja būt ne runas. Priesteri to noteikti uzzinātu un neļautu šādu nodomu īstenot. Tad Ehnatona draugiem ienāca prātā mūmiju novietot viņa mātes, karalienes Tejes kapenēs.

Tutanhamons nomira astoņpadsmit gadu vecumā, valdījis tikai sešus gadus. Varu savās rokās sagrāba Tēbu virspriesteris Eje, taču viņu drīz vien no troņa gāza Ēģiptes karaspēka virspavēlnieks Horemhebs, deviņpadsmitās faraonu dinastijas dibinātājs.

Horemhebs bija aristokrātijas visreakcionārāko aprindu pārstāvis. Viņa valdīšanas laikā nikni plosījās kontrrevolūcija. Tēbu priesteri pasāka negantu Ehnatona vārda nozākāšanas akciju. Viņi nelaiķi faraonu nogānīja par «noziedznieku un ķeceri» un lika Ehnatona vārdu izkasīt no visiem uzrakstiem, kur vien tas bija sastopams.

Uzzinājuši, ka Ehnatona mirstīgās atliekas pārvietotas uz karalienes Tejes kapenēm, priesteri nokļuva visai kutelīgā situācijā. Mūmiju aizvākt un iznīcināt viņi neiedrošinājās, jo tā būtu svētuma zaimošana, ko nosodītu tauta, kurā bija dziļi iesakņojusies cieņa pret mirušajiem. Bet, no otras puses, viņi uzskatīja, ka ķecera klātie apgānī karalienes Tejes mūmiju. Tāpēc priesteri nolēma karalieni pārvest uz citām kapenēm, bet Ehnatonu atstāt turpat. Taču pēdējā brīdī izrādījās, ka ciedra koka sarkofāgu ir pārāk grūti iznest pa kapeņu šauro gaiteni. Tāpēc, izņēmuši mūmiju, priesteri atstāja sarkofāgu pusceļā uz gruvešu kaudzes, kur vairāk nekā pēc 3300 gadiem to atrada arheologs Teodors Deiviss.

Tomēr, atverot kapenes, Tēbu priesteriem padomā bija cits mērķis. Vērtīgi pārlūkojuši zārku, viņi visur, kur vien bija sastopams Ehnatona vārds, izskrāpēja to ar asu rīku. Priesteri pat izņēma mūmiju no zārka un, liekas, ar grieznēm izgriezta viņa vārdu, kas vairākās vietās bija iegravēts ap mūmiju aptītā zelta sloksnē, atstādami tā vietā ovālus caurumus. Pēc tam zārks atkal tika aizvērts un aizzīmogots.

Mirušā vārda iznīcināšana kapenēs, pēc ēģiptiešu priesteru ticējumiem, bija visbriesmīgākā atbēdība, kādu vien varēja iedomāties. Ticēdami rakstītā vārda maģiskajam spēkam, viņi bija dziļi pārliecināti, ka mirušā cilvēka dvēsele, kurai atņemts vārds, kļūst par bezpajumtes izdzīteni, kas nezināma un nepazītā klaiņo pa pazemes valstību. Mirušā dubultnieks, nolādēts uz mūžiem, kļūst par krustcelēm, izdvesdams izmisuma vaimanas un remdinādams izsalkumu ar pretīgiem mēslainē izsviestiem atkritumiem.

Tādu briesmīgu likteni Tēbu priesteri sagatavoja faraonam, kurš bija iedrošinājies tiem nepaklausīt.

Tutanhamona kapeņu atklāšana

Lords Karnarvons bija tipisks angļu bagātās aristokrātijas pārstāvis. Savu laiku viņš pavadīja galvenokārt izpriecās un ceļojumos, bet, kad tika izgudrots automobilis, kļuva par vienu no pirmajiem automobilistiem Anglijā. Drīz vien viņš iemantoja plašu slavu kā viens no pārgalvīgākajiem braucējiem, kurš joņoja pa ceļiem ar tiem laikiem neprātīgu ātrumu, biedēdams fermerus un ormaņus. 1900. gadā notika nenovēršamā katastrofa – automobilis apmeta kūleni, bet pats braucējs dabūja smadzeņu satricinājumu un nopietnus miesas bojājumus.

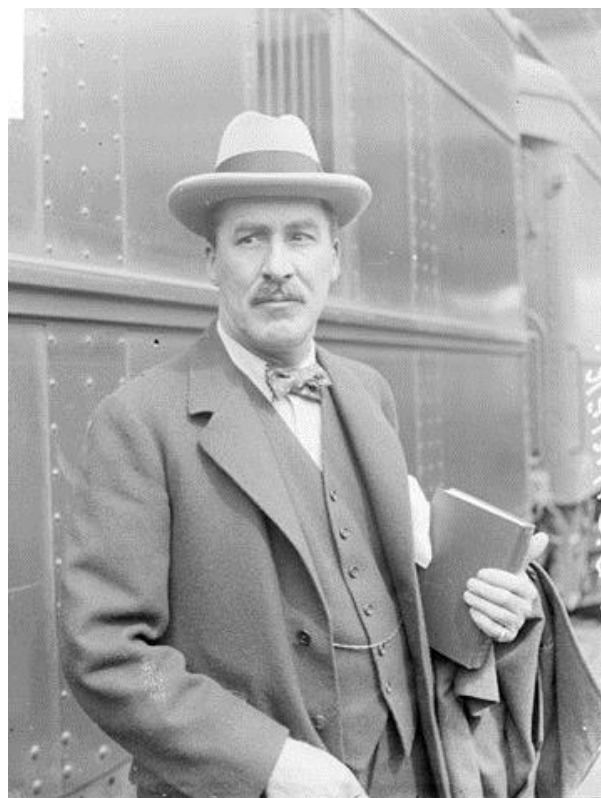
Kopš tā laika viņš saslima ar neārstējamu astmu. Ārsti slimniekam ieteica doties uz Ēģipti, cerēdami, ka turienes sausais un svelmīgais gaiss atvieglos viņa slimību. Karnarvons paklausīja tiem un,

atbraucis Ēģiptē, ieinteresējās par šīs zemes vēstures pieminekļiem. Viņš nolēma apmesties tur uz pastāvīgu dzīvi un visu savu mantu veltīt arheoloģiskiem meklējumiem. Drīz vien Karnarvons pats uz savu roku uzsāka izrakumus.

Tomēr aristokrāts ātri atskārta, ka viņam trūkst vajadzīgo zināšanu, un nosprieda ņemt sev palīgā speciālistu arheologu. Šajā jautājumā Karnarvons griezās pēc padoma pie Ēģiptes muzeja direktora Maspero, kurš viņam ieteica jaunu ēģiptologu Hovardu Karteru, agrāko Petrija un Deivisa līdzstrādnieku.



Lord **Carnarvon** (1866.06.26 – 1923.04.05)



Howard **Carter** (1874.05.09 – 1939.03.02)

Teodoram Deivisam, Ehnatona mūmijas un daudzu karaļu kapeņu atklājējam, jau vairākus gadus bija koncesija izrakumu darbiem Karaļu ielejā. 1914. gadā viņš to nodeva Karnarvonam, būdams pārliecināts, ka visa ieleja jau pilnīgi izpētīta. Pat Maspero, pārrakstīdams koncesiju uz jaunā īpašnieka vārda, viņam bez aplinkiem paziņoja, ka tālākus meklējumus šajā vietā uzskata ar nelietderīgu naudas un laika izšķiešanu.

Karnarvons rūpējās par koncesiju, galvenokārt paļaudamies uz Hovarda Kartera ieteikumu, kurš, pretēji vispār atzītām domām, bija pārliecināts, ka ielejā vajadzētu atrasties vēl līdz šim neuzietam Tutanhamona kapam. Pēc viņa domām, to apliecināja dažādi atradumi, kurus pētnieks bija savācis savos arheoloģiskos meklējumos. Vispirms tā bija drupās atrastā šā faraona fajansa krūze, salauzts koka šķirstiņš ar zelta lapiņām, kurās iegravēts faraona vārds, kā arī liels māla trauks ar linaudekla bandāžas paliekām, ko bija pametuši faraona liķa balzamētāji. Sevišķu uzmanību saistīja tas apstāklis, ka visi šie kādreiz Tutanhamonam piederējušie priekšmeti bija atrasti nelielā attālumā cits no cita, un tas pamudināja domāt, ka tepat tuvumā vajadzētu būt arī vēl neatklātajām kapenēm.

Kad Karnarvons un Karters ieradās Karaļu ielejā, tā izskatījās visai nepievilcīga. Milzīgās ieplakas klinšainais dibens visnotaļ bija noklāts ar šķembu un gruvešu kaudzēm, ko tur bija pametuši ēģiptiešu akmeņkaļi, izcirzdami karaļu kapenes. Klinšu nogāzēs rēgojās drūmas ejas, kas veda tukšajās kapu velvēs.

Kur uzsākt meklējumus, kā ķerties pie gigantiskā darba? Par visas ielejas attīrīšanu no gruvešiem nevarēja ne sapņot. Tāpēc vajadzēja izvēlēties vienu stingri noteiktu vietu un tajā koncentrēt visas pūles – citas izejas nebija. Karters izvēlējās to vietu, kur Deiviss bija atradis jau minētos kādreiz Tutanhamonam piederējušos priekšmetus. Tā veidoja trijstūri, ko ierobežoja Ramzesa II, Mernepti un Ramzesa VI kapenes.

1917. gadā, nolīguši arābu strādnieku brigādi, viņi uzsāka meklējumus. Tā kā vasaras mēnešos šeit valdīja nepanesams karstums, strādāt bija iespējams tikai ziemā. Lielo gruvešu kaudžu novākšana

ilga sešas ziemas sezonas. Jau pirmajā gadā Karters kādas klints piekāpē, apmēram metru zemāk par Ramzesa II kapu, uzdūrās uz nezināmu mūru paliekām. Tuvāk izpētot, izrādījās, ka tās bijušas barakas, kurās reiz mitinājušies kāda karaļa kapeņu celtniecībā nodarbinātie mūrnieki. Tās nebija celtas uz ielejas pamatieža, bet gan uz metru biezās gruvešu kārtas, kas bija sabērta, izkaļot Ramzesa VI kapenes.

Karters nosprieda pagaidām šos mūrus neaiztikt, jo citādi tiktu aizsprostota pieeja augstāk esošām kapenēm, ko apmeklēja daudz tūristu un zinātnieku. Bet, kad jau novāca gruvešus no minētā trijstūra un neatrada tur nekādu kapeņu pēdu, pētnieks nolēma nojaukt drupas un pārmeklēt vietu zem klints šķembu slāņa, kas veidoja to pamatu. Pēc sešu gadu ilgiem dārgiem un nogurdinošiem meklējumiem tā bija pēdējā cerība.

Karters savā dienasgrāmatā par to raksta:

«Tai vajadzēja būt mūsu pēdējai ziemei ielejā. Sešas ziemas sezonas bijām tur izdarījuši izrakumu darbus, mēnesi pēc mēneša bijām bez atpūtas pūlējušies, neatrazdami nenieka. Vienīgi arheologs spēj apjaust, cik ļoti tas nomāc. Bijām jau gatavi atzīties, ka esam cietuši neveiksmi, un grasījāmies pamest ieleju...»

1922. gada 3. novembrī Karters uzsāka pēdējos meklējumus. Strādnieki sāka nojaukt baraku drupas un aizvākt zem tām sabērtos grūžus. Nākamās dienas agrā rītā Karters pamanīja, ka strādnieki pēkšņi pārtrauc darbu un saspringtā klusumā nolūkojas nule izraktajā bedrē. Tūlīt viņš aizsteidzās uz turieni un kā sastindzis palika stāvam: zem akmens gruvešiem bija saredzams klinšainajā zemē izcirsts pakāpiens.

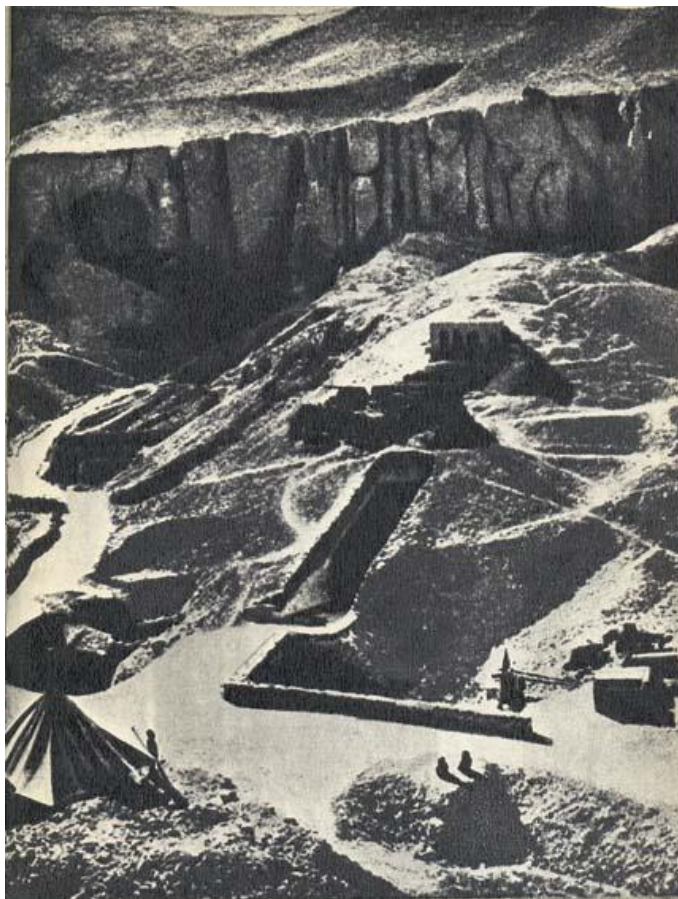
No šā brīža visi strādāja ar divkāršu sparū. No gruvešu apakšas atklājās pakāpiens pēc pakāpiena, un, kad beidzot bija sasniegts kāpņu lejas gals, parādījās aizzīmogotas un ar pelēku apmetuma kārtu klātas durvis.

«Aizzīmogotas durvis!» Karters rakstīja savā dienasgrāmatā. «Tātad mums bijusi taisnība! Visi šie pacietīgā darba gadi beidzot gandarīti. Šķiet, pirmā izjūta, kas mani pārņēma, bija prieks par to, ka mana ticība ielejai izrādījies pamatota».

Aiz satraukuma drebēdams, Karters apskatīja zīmogu uz kapeņu durvīm. Rezultāti pārspēja viņa visdrosmīgākās cerības. Tas bija neskarts kapeņu apsardzes spiedogs ar šakāļa un deviņu kara gūstekņu attēliem. Viss neapšaubāmi liecināja, ka atrastas karaļa kapenes. Turklāt pastāvēja dibinātas cerības, ka tās nebūs aplaupītas. Tā varēja spriest pēc vietas, kur kapenes atradās. Strādnieki, kuri vēlāk izkaluši Ramzesa IV⁴² kapenes, atlauztos gruvešus bija metuši lejā un aizbēruši ar tiem ieeju zemāk esošā Tutanhamona kapā. Tādā kārtā kops pazuda zem biezas gruvešu slāņa. Drīz vien tas tika pavisam aizmirsts, bet vēlākos gados vīrs tā uzceltās strādnieku barakas kapu galīgi noslēpa no laupītāju acīm.

Durvju augšējā daļā Karters izurba mazu caurumu un, elektrisko lukturīti spīdinādams, palūkojās iekšā. Bija saredzams šaurs, ar akmeņiem un klints šķembām aizbērts gaitenis. Karnarvons šajā laikā uzturējās Anglijā, bet viņa prombūtnē Karters negribēja kapenes atvērt. Nekavējoties viņš aizsūtīja telegrammu un gandrīz trīs nedēļas gaidīja ierodamies Karnarvonu.

Nav grūti iedomāties, ar kādu nepacietību tika gaidīta viņa atbraukšana.



Karaļu ieleja (no H. Kartera grāmatas «Tutanhamons»)

⁴² V.E.: Augstāk runa bija par Ramzesu VI. (Abi viņi bija XX dinastijas valdnieki, kamēr Tutanhamons – XVIII dinastijas; Ramzess IV mira 191 gadu pēc Tutanhamona; Ramzess VI – 202 gadus pēc Tutanhamona).

«Tas bija laiks», viņš atceras, «kas arheologam lika satraukumā drebēt. Pēc vairākus gadus ilgiem neauglīgiem meklējumiem es beidzot atrados varbūt uz kolosāli nozīmīga atklājuma sliekšņa. Viss, burtiski viss varēja slēpties gaitenā galā, un tikai ar vislielākām pūlēm man izdevās apvaldīt savu nepacietību, lai neuzlauztu ieeju un tūlīt nekertos pie tālākā darba».

Beidzot Karnarvons ieradās kopā ar savu meitu un tūlīt noslēpumainā ieeja tika atdarīta.⁴³ To veidoja plāna, no neaptēstiem akmeņiem rūpīgi salikta un ar apmetuma kārtu pārklāta šķērssiena. Pirms tās nojaukšanas Karters šķērssienas lejas daļā pamanīja vēl vienu spiedogu, kas viņu neizsakāmi iepriecināja, jo tajā bija iegravēts Tutanhamona vārds. Tāpat atrastas kapenes, ko ar tādām pūlēm meklēja sešus gadus!

Pēc ieejas atvēršanas veselu dienu vajadzēja strādāt, lai novāktu gruvešus, kas aizpildīja šauro un stāvo gaiteni. Tā dziļumā, metrus desmit no ieejas, parādījās vēl vienas durvis, kas tāpat bija aizzīmogotas ar Tutanhamona spiedogu. Tagad bija pienācis izšķirošais brīdis. Karters izurba caurumu un pa to iekšup pastiepa aizdedzinātu sveci, lai pārbaudītu, vai tur nav sakrājušās indīgas gāzes. Pēc tam viņš iededzināja elektrisko lukturīti un palūkojās iekšā, kamēr pārējie saspīdēti gaidīja, kāds būs iznākums.

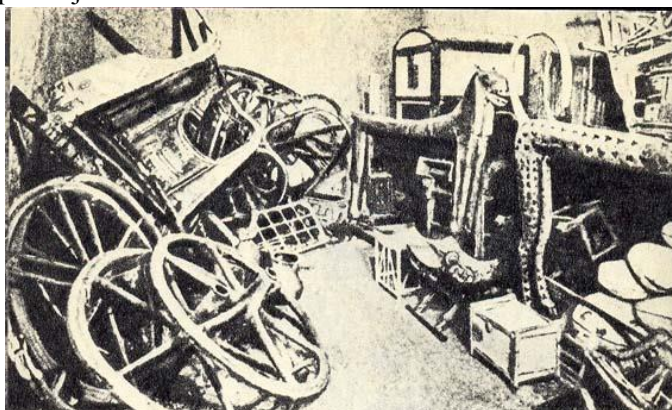
Sākumā Karters neko nevarēja saskatīt, taču pamazām no pustumsas iznira atsevišķu priekšmetu apveidi – dīvainas dzīvnieku figūras, statujas, riteņi, lādes, vāzes, bet vispirms zelts, zelts, kur vien raugās acs, neaprakstāmā spožumā mirdzošs, lukturīša gaismā zaigojošs zelts. Karters aiz pārsteiguma nespēja izrunāt ne vārda, bet, kad beidzot Karnarvons nepacietīgi pavaicāja, vai viņš kaut ko redz, zinātnieks tik vien spēja kā izdvest: «Jā gan, apbrīnojamas lietas».

Ieeju sāka atbrīvot, ievērojot vislielāko piesardzību, lai nesabojātu nevienu no kapenēs esošajām senlietām. Kad Karters un Karnarvons beidzot iegāja kapeņu pirmajā kambarī, viņus pārņēma dziļš saviļņojums, jo bija apritējuši vairāk nekā trīs tūkstoši gadu, kopš pēdējo reizi cilvēks šeit bija spēris kāju. Tas, ko viņi tur ieraudzīja, pārsteigumā abiem lika sastingt. Telpa juceklīgā nekārtībā bija pieblīvota ar neskaitāmiem neparasti skaistiem priekšmetiem. Tiklīdz acis abiem bija apradušas ar šo haosu, viņi sāka izšķirt atsevišķus lielākus priekšmetus.

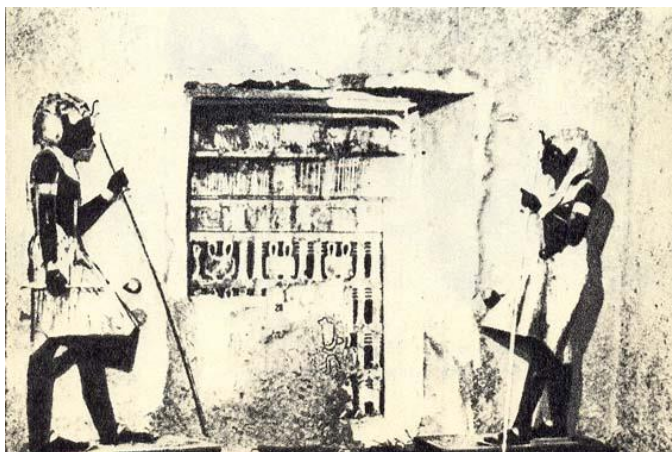
Pie sienas stāvēja trīs zeltītas gultas, kuru rāmjus nezināmais meistars bija izgriezis saplacinātu dzīvnieku veidā ar lauvas, govus vai arī fantastisku būtnu galvām, kas atgādināja nīlzirgus vai krokodilus. Sienmalēs bija sagāztas kaudzēs četru izjauktu kaujas ratu daļas, viscaur apkaltas ar zelta plāksnēm un izrotātas ar figurāliem ornamentiem. Pat riteņiem un asīm bija zelta apkalums.

Taču visietekmīgākās bija divas dabīga lieluma statujas, kas it kā sardzē stāvēja kādas citas aizmūrētas ieejas abās pusēs. Koka tēli, acīmredzot Tutanhamona skulpturāli portreti, turēja rokās garus zīžlus un bija ģērbti linauduma drānās, zelta priekšautos un zelta sandalēs. Uz pierēm tiem mirdzēja karaļa goda simbols: no masīva zelta izkaltas čūskas. Diženie, neizprotamie un svešādie tēli izraisīja satraukumu un mānīcīgu cieņu.

Vienā no sānu sienām Karters pamanīja vēl citu apslēptu ieeju. Kad to atvēra, atklājās mazāka, tāpat ar visdažādākiem priekšmetiem piekrauta telpa. Tie vāļājās nekārtībā, it kā zemestrīces iz-



Tutanhamona kapeņu pirmais kambaris
(no H. Kartera grāmatas «Tutanhamons»)



Ieeja Tutanhamona kapa kambarī
(no H. Kartera grāmatas «Tutanhamons»)

⁴³ V.E.: 1922.gada 29.novembrī.

svaidīti. Nevarēja būt šaubu, ka šeit kādreiz bija ielauzušies laupītāji, kuri tomēr iztraucēti un aizbēguši vai arī notverti nozieguma vietā.

Lai atrastos priekšmetus tikai uzskaitītu vien, būtu vajadzīga vesela grāmata: pietiek atzīmēt, ka to saraksts ietvēra septiņi simti pozīcijas. Tāpēc aprobežosimies ar vērtīgāko atradumu īsu aprakstu.

Vispirms liels skaits visdažādāko šķirstu, kas meistarīgi bija darināti no zelta, sudraba, ziloņkaula, alabastra, kā arī no ciedra un melnkoka. Bagātīgi rotāti ar inkrustācijām, intarsijām un gleznojumiem, kas attēloja batalistiskas vai medību ainas, šie šķirsti ir patiesi zeltkaļu un gravētāju mākslas šedevri. Šajos šķirstos bija saliktas ar zeltu rotātas un pērlēm izšūtas karaļa drānas, zelta sandales, veļa sniega baltumā, diadēmas, izrotāti loki, bultas un bultu makstis, ar leoparda ādu un zelta un sudraba rozetēm apšūti priesteru tērpi, kā arī neskaitāms daudzums citu mantu.

Milzīga vērtība bija arī alabastra, zelta un bronzas kausiem, vāzēm, kurās bija ieliktas pārtikas vielas, piemēram, ceptas pīles, tāpat arī zelta un bronzas svečturiem, kuros vēl bija saglabājušās linu degļu paliekas. Tur atradās vēl melnkoka gultas, zeltīta auduma baldahīni, kapelveida skapīši ar izlietām zelta statuetēm, ar krāsainu stiklu inkrustēti skarabeji, neskaitāms daudzums zelta un fajansa rotas lietu, ar lazurītu inkrustēts karaļa zizlis no masīva zelta.

Atsevišķi jāpiemin daudzie greznie krēsli un saliekamie ķebliši, kas izstrādāti kā patiesi kokgriezēja mākslas darbi, izrotāti ar zeltu, ziloņkaulu, sudrabu un krāsainu stiklu, sēdekļus pārvelkot ar smalkiem spieduma rakstiem greznotu ādu.

Sevišķā krāšņumā visu šo izstrādājumu vidū mirdzēja no augšas līdz apakšai ar zeltu, sudrabu, stiklu, fajansu un pusdārgakmeņiem inkrustētais Tutanhamona tronis. Tas balstīts uz lauvas ķetnām līdzīgām kājām, bet paroces izveidotas spārnotas čūskas izskatā. Apzīlinošs, šķiet, visizcilākais no jebkad atrastajiem ēģiptiešu mākslas pieminekļiem ir troņa atzveltnis. Uz tā redzama zeltā iegravēta pils zāle, kuras kolonnas izpušķotas ar ziedu vijām. Pa jumola atveri ieplūstošo saules staru gaismā Tutanhamons brīvi un nepiespiesti sēž uz spilveniem izklāta sēdekļa, ar vienu delmu atbalstījies uz paroci. Viņa priekšā stāv karaliene ar gluži meitenīgu augumu, ieziedama savu vīru ar smaržīgām eļļām. Visa šī aina veidota inkrustācijas tehnikā, ļoti smalkā, mirdzošā krāsu gammā. Valdnieku pāra augumi izgatavoti no tumša oranžsārta stikla, galvas segas – no fajansa siltā tirkīza krāsā, bet drēbes – no sudraba, kas laika tecējumā pārklāties ar cildenu, liegu apsūbējumu. Karaļa rotas mirdz vienā zeltā vai arī vizmo dažādos krāsaina fajansa toņos.

Karters pilnīgi apzinājās, kāds milzīgs un atbildīgs darbs viņu sagaida, nodrošinot šo pasakaino vērtību saglabāšanu. Atsevišķus priekšmetus vispirms vajadzēja nofotografēt, nokopēt, turpat uz vietas izmērīt, pārbaudīt, vai no pieskāriena tie nesairs, ar vislielāko piesardzību iznest no kapenēm, iesaiņot un nosūtīt uz laboratoriju Kairā, lai tos tūlīt pakļautu ķīmiskām konservācijas procedūrām. Viņam vajadzēja palīgos lielu skaitu zinātnieku, ēģiptologu, mākslas vēsturnieku, ķīmiķu, milzīgu daudzumu kastu, ķīmikāliju, automašīnu un iesaiņošanas materiālu. Tāpēc viņš aizslēdza kapenes un aizbrauca uz Kairu, lai tur noorganizētu laboratoriju un nolīgtu līdzstrādniekus šī milzu uzdevuma veikšanai.

Pa to laiku ziņa par atradumu zibens ātrumā bija izplatījusies pa visu pasauli. Avīzes ar kliegdošiem virsrakstiem rakstīja par Tutanhamona kapa atrakšanu, izplatīdamas dažādus sensacionālus minējumus un baumas. Uz Karaļu ieleju kā siseņu bari plūda tūristi, reportieri un arheologi, kļūdami Kartaram par īstu mocību.

Pagāja vairāk nekā septiņas nedēļas, kamēr no priekškambara un sāntelpas izvāca atrastos dārgumus. Laimīgā kārtā neviens priekšmets necieta nekādus bojājumus, un Karters savās atskaitēs ar lepnumu atzīmē to kā savu darbinieku un arābu strādnieku izcilu nopelnu.



Alabastra vāze

Beidzot pienāca brīdis, kad varēja atvērt galveno kambari,⁴⁴ kas glabāja sevi kapeņu vislielāko noslēpumu. Piedalīties šajā svinīgajā brīdī Karters bija jelūdzis visas pasaules visizcilākos zinātniekus, kā arī Ēģiptes valdības pārstāvjus. Kamēr viņi svinīgā noskaņojumā sēdēja gar priekškambara sienām saliktajos krēslos, Karters personīgi ķērās pie aizmūrētās ieejas atvēršanas.

Kad šķērssienā parādījās pirmais robs, klātesošie izbrīnā sastinga. Nepilna metra attālumā izeja gājās zeltīta siena, ko klāja ornamentu izciļņi un zilga fajansa rotājumi.

Pēc kāda laika ieeja bija pilnīgi atvērta, un tūlīt atklājās šīs pasakainās zelta sienas noslēpums. Tas bija milzīgs šķirsts, kas atgādināja ar vāku pārsegtu aizslietni un aptvēra mirušā faraona sarkofāgu. Karters piesardzīgi iegāja iekšā. Šķirsts bija tik liels, ka starp to un kambara klints sienu palika vienīgi šaura sprauga, pa kuru viņš tikai ar pūlēm varēja izspraukties – jo vairāk tāpēc, ka tur bija sakrautas visdažādākās nelaiķim līdzī dotās mantas: vīna krūzes, svečturi, alabastra kausi, kā arī dažādi rituāli trauki. Velves sienas klāja figurāli gleznojumi un hieroglifi.



Tutanhamona troņa fragments



Šakālis Anubiss

malām piepildīta ar ļoti vērtīgām senlietām.

Tieši viņam iepretī stāvēja neliels kapelveida skapītis, kurš visnotaļ bija pārklāts ar zelta plāksnēm un izrotāts ar svētajām zelta čūskām. Rokas iepletuši, it kā sargādami svētumu no nelūgtiem viesiem, ap to stāvēja četri dieviešu tēli. To skumīgās, līdzjūtības pilnās sejas bija dabīgas un gluži kā dzīvas.

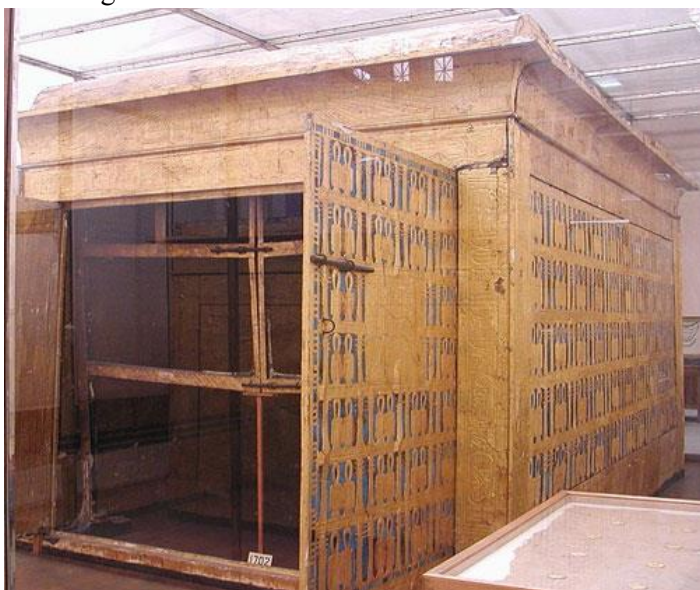
⁴⁴ V.E.: 1923. gada 16. februārī.

⁴⁵ V.E. 2009.08.07.: Apmēram 83 gadus kopš Tutankhamona kapeņu atrašanas «Ķēniņu ielejā» jaunu atklājumu nebija. Tutankhamona kapenes ir marķētas kā KV62, bet 2005. gada 10. martā tika atklāta jauna šahta un 2006. gada 8. februārī tās galā esošais kambaris deklarēts kā kapenes KV63. Taču tur neatrada neko citu, kā vien balzamēšanas materiālus, un uzskata, ka tā ir bijusi tikai balzamēšanas telpa. 2008. gadā tika ziņots par vēl divu kapeņu (KV64 un KV65) atrašanu, taču pagaidām tās nav atruktas un nav zināms, vai tās patiešām ir kapenes.

Šķirstam vienā pusē atradās neaizīmogotas, ar melnkoka aizbīdņiem noslēgtas divviru durvis. Karters atvēra tās un ielūkojās iekšā. Izrādījās, ka tur atrodas vēl viens līdzīgs šķirsts. Tā durvīm bija uzspiests karaļa spiedogs, kas Karteru ļoti iepriecināja, jo tas garantēja, ka laupītāji faraona sarkofāgam nav piekļuvuši. Tātad no divdesmit astoņiem Karaļu ielejā apbedītiem faraoniem vairāk nekā trīsdesmit trīs gadsimtus neskarts bija saglabājis vienīgi Tutankhamona kaps.⁴⁵

Karters atkal pievēra durvis un pārlūkoja šauro gaiteni. Tā sienā viņš pamanīja neaizmūrētu ieeju blakus telpā. Iegājis tajā, zinātnieks pārliecinājās, ka tā ir karaļa dārgumu glabātuve, kas līdz

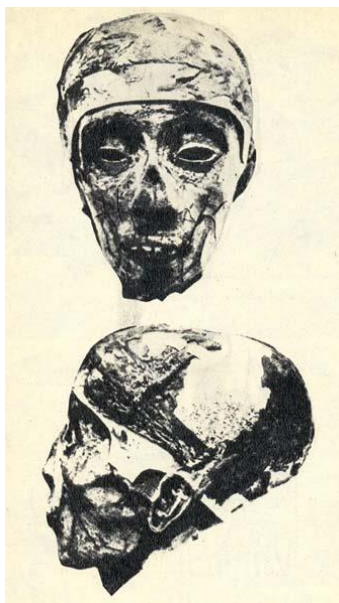
Kapelīte, kā Karters vēlāk pārliecinājās, kalpoja balzamēšanas laikā izņemtās nelaiķa sirds, smadzeņu un iekšu uzglabāšanai.



Viens no zelta zārkiem (laikam pats ārējais)

darbiem zinātnieki ķērās pie zeltīto šķirstu atvēršanas. Noņēmis karaļa zīmogus, Karters atdarīja pirmās un otrās divviru durvis. Un šeit viņu gaidīja jauns pārsteigums: iekšā atradās vēl divi citi, mazāki, tikpat skaisti šķirsti kā abi iepriekšējie. Tos vienu pēc otra atvēris, līdz dvēseles dziļumiem satraukts un pārsteigts, viņš beidzot ieraudzīja karaļa sarkofāgu. Jo tas patiešām bija akmeņkaļu mākslas šedevrs. No dzeltena kvarcīta izkaltais sarkofāgs balstījās uz masīvas alabastra plāksnes, un to sedza rožaina granīta vāks. Četros stūru izciļņos bija redzamas dievietes izplestām rokām un spārniem, kas it kā sargāja sarkofāgu.

Pirms sarkofāga atvēršanas vajadzēja novākt četrus segšķirstus, kas ilga gandrīz trīs mēnešus, jo tie sastāvēja no astoņdesmit smagām un trauslām, ar āķiem un robveida salaidumiem savienotām daļām. Lai tās iznestu no kapenēm, Karteram nācās nojaukt veselu sienu, kas atdalīja galveno kambari no priekškambara. Šeit gadījās sastapties, šķiet, ar cilvēces vēsturē visnenākajiem brāķa ražotājiem. Kaut gan atsevišķās daļas bija skaidri numurētas, ēģiptiešu strādnieki tās bija savienājuši nepareizā kārtībā, tā ka daļas pienācīgi nepieguļa cita citai. Turklāt vairākās vietās viņi ar veseri



Tutanhamona mūmijas galva (no H. Kartera grāmatas «Tutanhamons»)



Viena no Tutanhamona sejas rekonstrukcijām pēc galvaskausa

bija iebojājuši zeltījumu un ornamentu, bet pie sarkofāga atstājuši veselu kaudzi skaidu un koka gabalu.

Sarkofāga smago plāksni pacēla ar virvju un bloku palīdzību. Šķirstu sedza linauduma līķauts, kas aiz vecuma bija kļuvis rūsgans. Kad to atsedza, klātesošiem pavērās patiesi apžilbinošs skats. Mūmijas izveidiem atbilstošais zārks bija darināts no koka un izrotāts ar zelta lapiņām, bet Tutanhamona galvu un rokas sirmās pagātnes meistars bija izkalis no bieza lokšņu zelta. Cildena miera apdvesta galva, sejā iegulusi neatminama domīguma mīkla, vulkāniska stikla acis, tirkīza krāsas stikla plaksti un uzacis – viss likās dzīvs un līdz dvēseles dziļēm saviļņojošs. Valdniekam uz pieres krāsainā mozaīkā zaigoja karaļa emblēma – Augšas un Lejas Ēģipti simbolizējošie čūska un grifs.

Uz apzeltītām slieču nestuvēm gluži kā miegā iegrimis gulēja linauduma drānās ietērpts dievs – šakālis Anubiss. Sienmalēs stāvēja neskaitāmas ar zelta un zila fajansa inkrustācijām rotātas ziloņkaula, alabastra un koka lādītes. Tajās kopā ar daudziem ikdienas dzīvē lietojamiem priekšmetiem atradās arī vairākas no tīra zelta izgatavotas statuetes, kuras attēloja Tutanhamonu, kā arī apbrīnojami labi saglabāties strausa spalvu vēdekļi. Šeit stāvēja vēl vieni kaujas rati, kā arī vairāki buru laivu modeļi. Atšķirībā no citām kapeņu telpām šeit nemanīja nekādu aplaupīšanas pēdu: priekšmeti atradās tajās pašās vietās, kādās tos bija atstājuši ēģiptiešu priesteri apbedīšanas svinību laikā.

Tikai pēc ilgiem sagatavošanas

Taču Kartera uzmanību saistīja kāds šķietami nenozīmīgs sīkums. «Tomēr šajā žilbinošajā bagātībā», viņš raksta savās atmiņās, «vislielāko, sirdi dziļi satraucošu iespaidu atstāja vienkāršais lauku ziedu vainadziņš, ko uz zārka vāka bija uzlikusi jaunā atraitne. Viss karaliskais spožums, viss karaliskais diženums nobālēja salīdzinājumā ar vienkāršo, izkaltsu ziedu saujiņu, kuri vēl bija saglabājuši sava sākotnējā krāsu svaiguma paliekas. Tas mums skaidri atgādināja, ka pat gadu tūkstoši ir tikai īss, ātri gaistošs mirklis».

Kad noņēma vāku, izrādījās, ka zem tā ir vēl otrs zārks, kas attēloja faraonu dieva Ozirisa izskatā. No visām pusēm tas žilbināja ar zeltījumu, jaspisu, lazūrīta un tirkīza stikla rotājumiem. Tas bija brīnišķīgs, neizsakāmas vērtības gravētāju un zeltkaļu mākslas šedevrs.

Taču vislielākais atklājums nāca, kad Karters nocēla otro vāku. Zem tā slēpās vēl trešais, tāpat cilvēka auguma līnijās veidotais zārks, kas bija darināts no biežām, tīra zelta plāksnēm un tik smags, ka astoņi strādnieki tikai ar lielām pūlēm varēja to pacelt. Zārka izgatavošanai izlietotā materiāla vērtība vien bija kolosāla. To rotāja pusdārgakmeņi, bet faraona tēlam ap kaklu atradās sarkanu, dzeltenu, zilu un zeltainu kreļļu virtene. Nebija grūti iedomāties, kādiem dārgumiem vajadzēja atrasties citās karaļu kapenēs, ja jaunais un ne sevišķi ievērojamais faraons bija tik bagātīgi apgādāts.

Zārkā dusošā mūmija bija pārogļojusies un aplieta ar kaut kādu aromātisku, sveķiem līdzīgu masu. Galvu un plecus tai klāja zelta maska, kas attēloja jaunā faraona skumjo un domīgo seju. Tāpat zeltā veidotās rokas bija sakrustotas uz krūtīm. Kad noņēma masku un attina bandāžas, parādījās mūmijas īstā seja. Un tad kļuva skaidrs, ka visām kapenēs atrastajām maskām, skulptūrām un gleznojumiem bija neapšaubāma līdzība ar faraona īsto seju, un tas liecina, cik reālistiski ēģiptiešu mākslinieki bija centušies attēlot savu mirušo valdnieku.

Anatoms doktors Derijs nekavējoties izdarīja faraona ķermeņa apskati. Noņemot bandāžas, viņš to krokās atrada simt četrdesmit trīs priekšmetus ar ārkārtīgi lielu māksliniecisku vērtību: diadēmas, dunčus, amuletus, kakla rotas, plecu rotājumus un gredzenus. Roku un kāju pirkstiem bija uzmauktas zelta uznavas, kurās ar kalnu iezīmēti nagi. Taču vislielāko saviļņojumu izraisīja divi no dzelzs izgatavoti priekšmeti, proti, duncis un pagalvis, jo tie bija vissenākie liecinieki, ka Ēģiptē lietots arī šis metāls. Doktors Derijs konstatēja, ka Tutanhamons miris astoņpadsmit vai deviņpadsmit gadu vecumā, taču nespēja nosacīt priekšlaicīgās nāves cēloni.⁴⁶

Bulvārpresses slejās izplatījās sensacionālas un nejdzīgas baumas par šiem atklājumiem; starp citu, laikraksti ziņoja, ka visas personas, kuras šādā vai citādā veidā piedalījušās kapa atvēršanā, ķerusi faraona atriebība. Ar kliegšiem virsrakstiem «Faraona atriebība» vai «Jauns faraona lāsta upuris» reportieri rakstīja gan par vienu, gan otru Kartera līdzstrādnieku nāvi, līdz beidzot sanāca kādi 20 lāsta upuri.

Māticīgās baumas no jauna sāka izplatīties, kad 1923. gadā no moskīta kodiena pēkšņi nomira lords Karnarvons. Nākamo gadu presē parādījās šādas ziņas: 78 gadus vecais lords Vestberijs izdarījis pašnāvību, bet viņa dēls, Kartera bijušais sekretārs, miris no mīklainas slimības. Arčibalds Rīds nobeidzies, ar rentģenu caurskatīdams kādu mūmiju. Tāpat miruši Kartera līdzstrādnieki ēģiptologs Arturs Veigells un A.G. Meiss, pie kam prese noklusēja, ka pēdējais bijis nedziedināmi slims jau tajā laikā, kad strādāja pie Tutanhamona kapa. Baumas pieņēma gluži histēriskus apmērus, kad Karnarvona pusbrālis izdarīja pašnāvību, bet netaisnība meita gāja bojā no nezināma insekta dzēliena.

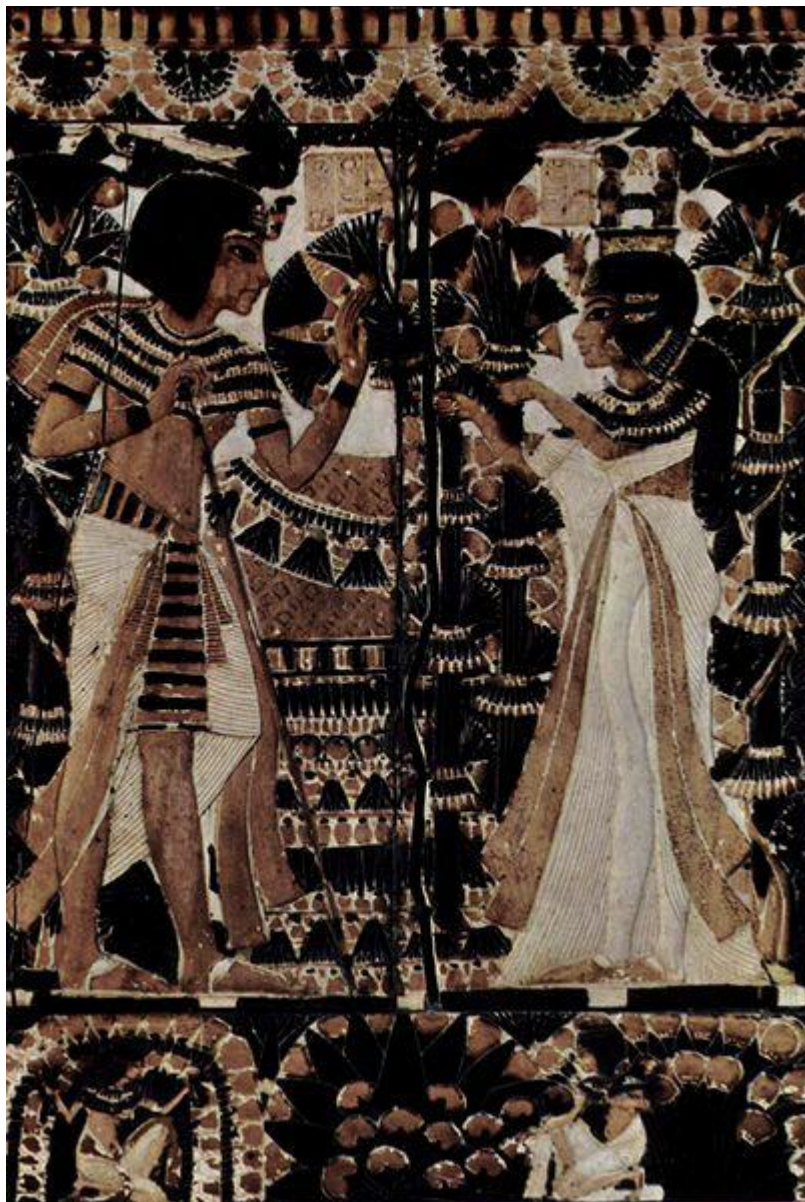


Viena no lādēm

⁴⁶ V.E.: XX gadsimta beigās izplatījās versijas, ka Tutanhamons noslepkavots, jo viņam ielauzts galvaskauss un šķemba atrodas iekšienē; vainojo slepkavībā viņa galveno padomnieku Eju (kurš kļuva par faraonu pēc viņa, apprecēdams viņa atraitni Anhesenamonu). Taču 2005.gadā izdarītā ekspertīze secināja, ka galvaskausa bojājums ir radies mumificējot, bet Tutanhamona nāves cēlonis bijusi gangrēna, kura sākās pēc vaļēja kājas lūzuma, gūta, jādama, medībās krītot no kaujas ratiem.

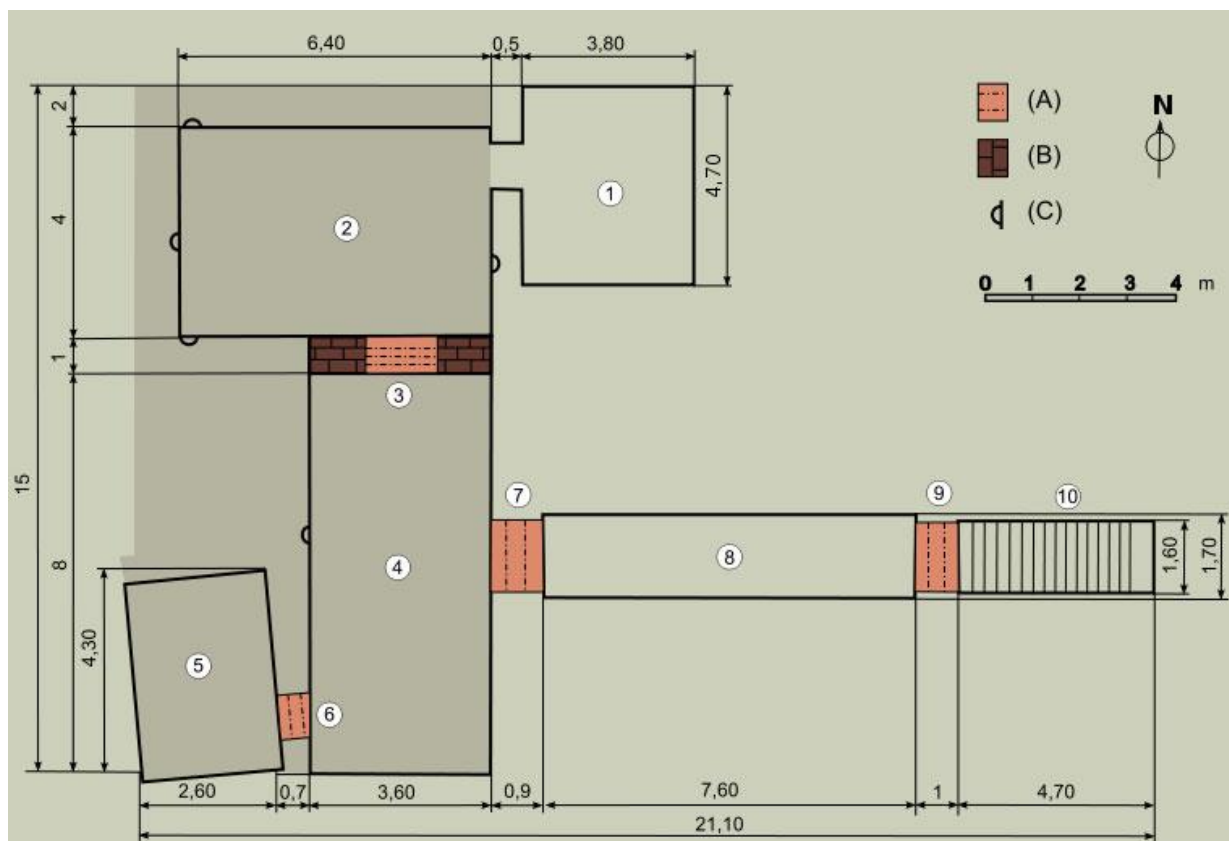
Kad beidzot prese paziņoja, ka lāstam par upuri kritis arī Karters, arheologs publiski protestēja un atmaskoja šīs nevalodas kā intelligentus cilvēkus apkaunojošas nejēdzības, pasvītrodams, ka ēģiptiešu rituālam lāsta jēdziens vispār ir svešs un mirušie vēloties vienīgi, lai par viņiem rūpētos un aizlūgtu par viņu labklājību pazemes valstībā. Faktu, ka vairāki viņa līdzstrādnieki īsā laikā cits pēc cita miruši, Karters izskaidroja ar nejaušu sagadīšanos, pie kam daudzos gadījumos nāves cēlonis bijis vecums vai arī ilgstoša slimība. Savu sarūgtinājuma pilno protestu zinātnieks nobeidza ar šādiem vārdiem: «Morāles jomā cilvēce progresējusi daudz mazāk, nekā mēs to parasti iedomājamies».

Avīžu pīlei pēdējo triecienu deva vācu ēģiptologs profesors Šteihdorfs. 1923. gadā publicētā brošūrā viņš sīki iztirzāja katru atsevišķo nāves gadījumu un pierādīja, ka daudzām presē minētajām personām vispār nav bijis nekādas saskares ar Tutanhamona kapu. Tāpēc zinātnieks secināja, ka visas šīs baumas no pirksta izzīduši uz sensācijām kārie bulvārpreses žurnālisti.



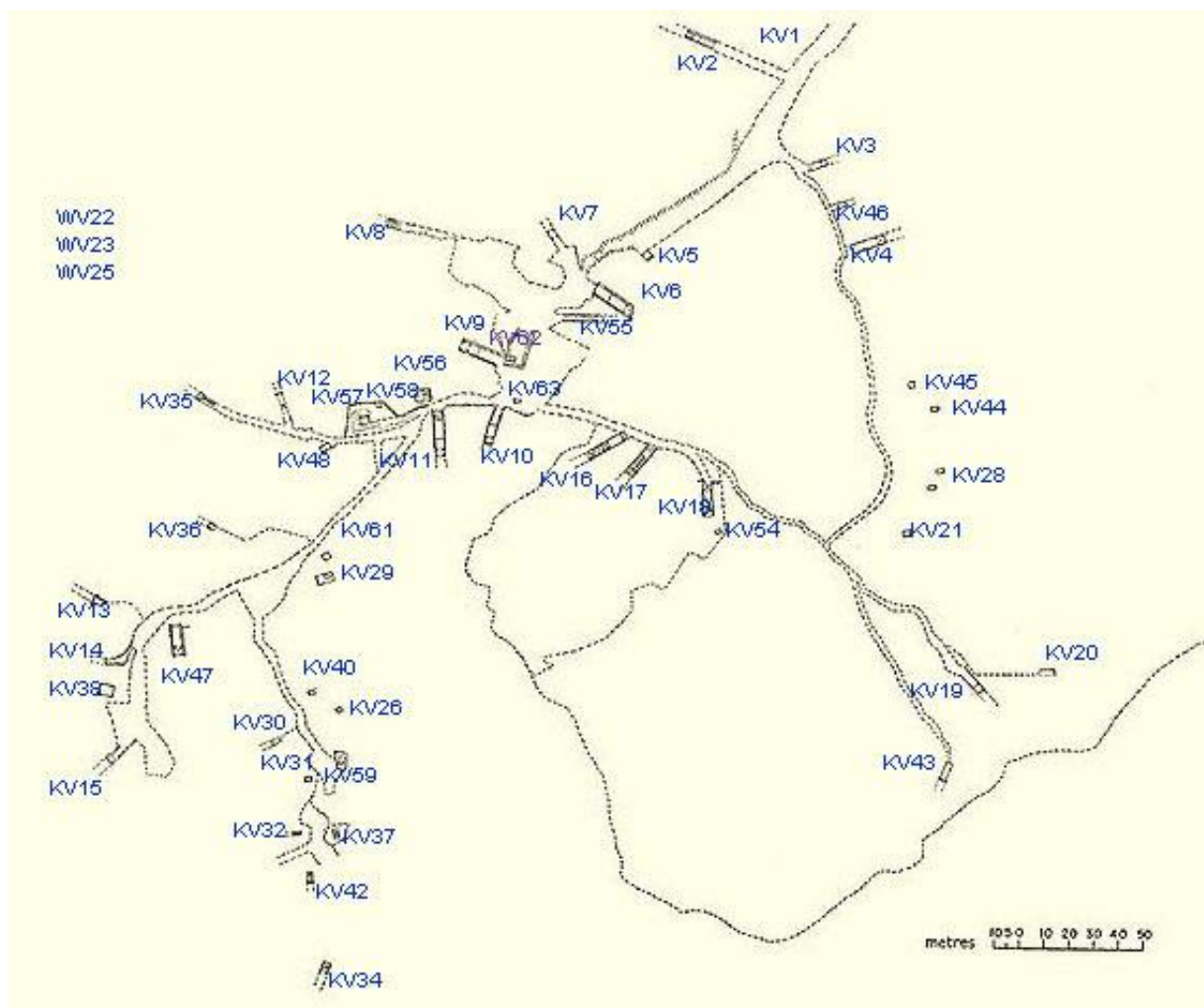
Tutanhamons un Anhesenamona.

Attēls uz lādes vāka (sieva pasniedz vīram ziedus)



Tutanhamona kapeņu shēma.

10 – kāpnes; 9 – pirmās aizmūrētās durvis; 8 – gaitenis; 7 – otrās aizmūrētās durvis; 4 – priekškambaris; 6 – trešās aizmūrētās durvis; 5 – papildkambaris; 3 – ceturtās aizmūrētās durvis; 2 – kapliča; 1 – dārgumu glabātuve; A – apmetuma siena; B – kapitāla siena; C – niša.



«Kēniņu ielejas» shēma. KV62 ir Tutanhomona kapenes (centrā). KV63 – 2005.gadā atrastais kambaris.

VEcordia ir Valda Egles elektroniska literāra dienasgrāmata, kurā viņš ir citējis arī daudzus citu autoru tekstus. Vekordija dibināta 2006.gada 30.jūlijā un sākotnēji sastāvēja no lineāri numurētiem sējumiem, katrs apmēram 250 lappušu apjomā A4 formātā, taču vēlāk par galveno izdevuma eksistences formu kļuva «izvilkumi». Vekordijas izvilkums ir fails, kurā atkārtots viena vai vairāku Vekordijas iecirkņu teksts bez lineāras numerācijas un bez iepriekš uzdota apjoma. Izvilkums parasti reproducē kādu Valda Egles vai cita autora grāmatu vai brošūru. Izvilkuma faila nosaukumā pirmais burts «L» nozīmē, ka grāmatas pamatteksts ir dots latviski, burts «E», ka angliiski, burts «R», ka krieviski, un burts «M», ka jaukts. Burts «S» nozīmē, ka fails ir sagatave, kura vēl tiks stipri modificēta, bet burts «X» apzīmē faksimilus. Dienasgrāmatas VEcordia oriģinālos un izvilkumu failus Jums **ir tiesības** kopēt, pārsūtīt pa e-pastu, ievietot WWW serveros, izdrukāt un nodot citām personām bez maksas informatīvos, estētiskos vai diskusiju nolūkos. Bet, pamatojoties uz LR un starptautiskajām autortiesībām, **ir aizliegta** šī faila jebkura veida komerciāla izmantošana bez Dienasgrāmatas autora rakstiskas atļaujas, un **ir aizliegts** šos failus jebkurā veidā modificēt. Ja attiecībā uz šeit doto tekstu bez Dienasgrāmatas autora tiesībām darbojas vēl citas autortiesības, Jums jārespektē arī tās.

Šī sējuma izdošanas brīdī (kurš titullapā apzīmēts ar vārdu «Versija:») Vekordijas galvenās pārstāvniecības Internetā bija vietnes: <http://vekordija.blogspot.com/> – latviešu grāmatām; <http://vekordija.blogspot.com/> – krievu grāmatām.

Satura rādītājs

VEcordia	1
Izvilkums L-KOSIA1.....	1
Zenons Kosidovskis	1
KAD SAULE BIJA DIEVS.....	1
Kad saule bija dievs	2
Mezopotārijas tempļos un dārzos	2
Svētceļnieks no Neapoles.....	2
Ķīļraksts sāk runāt.....	6
Uzraksts uz vientuļās klints.....	7
«Tūkstsots un vienas nakts» valstībā.....	11
Despota untums, revolūcija un arheoloģiskie atradumi	15
Leijards atklāj pazudušo Ninīvi	18
Šumeri ienāk vēsturē.....	20
Kur šalca dateļpalmu birzis.....	22
Padebešu templis no zilgmes un zelta.....	24
Noslēptie dārgumi un krāsmatas	25
Vēsturē vecākā episkā poēma	27
Pa grēku plūdu pēdām.....	31
Kā zelta kreļļu graudiņš palīdzēja atklāt karaļa noslēpumu.....	32
Labās zemes varonis un Ūras mazā princese	34
Karaļi nemira vientuļībā.....	36
Arfiste, apraudātājas un uz bērēm nokavējusies kalpone.....	40
Dieva muižu nomnieki	42
Faraonu Ēģiptē	48
Akmens, kas dārgāks par dimantu	48
Šampolions – hieroglifu atmodinātājs.....	51
Karaļu ieleja, svētie vērši un sfinksas	55
Piramīdu noslēpumi	58
Faraonu pēcnāves likstas.....	62
Faraons – dumpinieks un priesteri – atriebēji	66
Tutanhamona kapeņu atklāšana	76
Satura rādītājs.....	87